

2012
ročník LV

Těšínsko

vlastivědný časopis

číslo 3

2012
ročník LV

Těšínsko

vlastivědný časopis

číslo 3

Obsah

Ze života evangelických elit na Těšínsku v tolerančním období 1

K nálezu pozoruhodného náhrobníku v Gutech
David Pindur

Bruzovská beseda 10

Příspěvek k dějinám českého národního hnutí na Těšínsku
Pavla Karbanová

Spor o výstavbu mostu mezi Frýdkem a Místkem ve světle dokumentů z roku 1639 24

Jan Al Saheb

Demografické stárnutí v okresech Frýdek-Místek a Karviná 27

Iva Tichá – David W. Novák

Osmdesátiny Stanisława Zahradnika 31

Jerzy Czap

Kurucké války a jejich ohlas v historii, kultuře a umění 33

Zpráva o sborníku

Veronika Chmelařová

K publikaci Varhany v kostelích Slezské církve evangelické a. v. 35

Jiří Krátký

Z nové literatury (nejen) o Těšínsku 36

Radim Jež – David Pindur

Města a obce Těšínska se představují 37

Dětmarovice

Kateřina Stenclá

Články v tomto periodiku jsou recenzovány nezávislými recenzenty.

Vydává Muzeum Těšínska

Adresa redakce:

Muzeum Těšínska, p. o., Hlavní tř. 15, 737 01 Český Těšín
tel.: 558 761 216, fax: 558 761 223
e-mail: jez@muzeumct.cz

Redakce:

Odpovědný redaktor: PaedDr. Zbyšek Ondřejka
Výkonný redaktor: prof. PhDr. Rudolf Žáček, Dr.
Tajemník redakce: PhDr. Radim Jež
Redaktor: PhDr. David Pindur, Ph.D.

Redakční rada: PhDr. Karel Bogar; prof. PhDr. Mečislav Borák, CSc.;
prof. PhDr. Dan Gawrecki, CSc.; doc. PhDr. Blažena Gracová, CSc.;
doc. PhDr. Dušan Janák, Ph.D.; prof. PhDr. Zdeněk Jirásek, CSc.;
PhDr. Jaromír Kalus; prof. PhDr. Irena Korbelařová, Dr.;
doc. PhDr. Pavel Kouřil, CSc.; PhDr. Karel Müller;
doc. PhDr. Pavel Šopák, Ph.D.; Mgr. Jiřina Veselská

Jazyková editace: Mgr. Lenka Ježová Bichlerová

Překlad resumé do anglického jazyka: Mgr. Lenka Mandrysová

Grafický návrh: Petr Tesař, UPGRADE CZ s. r. o., Ostrava

Odevzdáno do tisku: 12. 10. 2012

Vyšlo: 30. 10. 2012

Tisk: Printo, spol. s r. o., Ostrava

Nevyžádané rukopisy, fotografie a kresby se nevracejí.

Za obsahy článků zodpovídají autoři.

Při úpravě rukopisu je nutno řídit se pravidly zveřejněnými
na adrese: http://www.muzeumct.cz/pokyny_pro_autory/

Časopis lze zakoupit v Muzeu Těšínska v Českém Těšíně,
Pražská 3/14 nebo v jeho pobočkách: ve Výstavní síni Musaion
v Havířově, v Památníku životické tragédie v Havířově-Žitčicích,
v Kotlově dřevěnce v Havířově-Bludovicích,
v Archeoparku v Chotěbuzi-Podobohře,
ve Výstavní síni Muzea Těšínska v Jablunkově,
ve Výstavní síni Muzea Těšínska v Karvině-Fryštátě,
ve Výstavní síni Muzea Těšínska v Orlové-Lutyni,
v Technickém muzeu v Petřvaldě a v Klubu Muzea Těšínska.
K dostání i v Gorolském turistickém informačním centru v Mostech
u Jablunkova.

Rozšiřuje vydavatel. Předplatné nebo jednotlivá čísla si lze
objednat na výše uvedené adrese či tel. č. 558 761 224.

Vychází čtvrtletně, cena jednoho výtisku je 40 Kč, celoroční
předplatné činí 160 Kč + poštovné. Členové Klubu Muzea Těšínska
získávají časopis v rámci ročního předplatného 250 Kč.

Identifikační číslo: ISSN 0139-7605

Evidenční číslo MK ČR: E 11319

Podávání novinových zásilek povoleno Oblastní poštou v Ostravě
č. j. 2726/92-P/1 ze dne 30. 11. 1992.

Ze života evangelických elit na Těšínsku v tolerančním období

K nálezu pozoruhodného náhrobníku v Gutech

David Pindur

Když před 20 lety publikoval odborný pracovník Muzea Těšínska Jindřich Benatzky dokumentaci o nálezu tří zajímavých náhrobků na hřbitově u filiálního kostela Božího těla v Gutech v roce 1954,¹ existovala jen malá pravděpodobnost, že tento hřbitov vydá další neméně zajímavé svědectví. Tato skutečnost nastala v závěru loňského roku v průběhu generální rekonstrukce této mimořádně cenné sakrální památky Těšínska.² Při demontáži dlažby v prostoru pod dřevěnou zvonici došlo po otočení dvou největších pískovcových bloků ke zjištění, že se jedná o náhrobníky³ s textem. Zatímco na prvním z nich můžeme pozorovat pouze plastickou výzdobu v podobě křížku a dochované první slovo *Jezus*, druhý náhrobník má dochován text v celistvosti. Kryl hrob Jana Hečka (Hetschka, Hetzka, Heczka), předčasně zemřelého správce evangelické školy v Gutech. Nápis polokurzívou je následujícího znění: *Jezus rzekl kto wmie / wierzy nieumrze na wieky / Jana s. r. XI. v. 25 /*

*Tu odpocziwajidze zasluzo- / ny a godny szkol-
ny Nauczyciel / Jonek Hetschko z Bystrzice /
Narodził sie w Bystrzicy w Ro / ku 1799 dnia
6tego Decembra / sluzil zwelką pilnością skole /
na Rzece i w Guttach blisko 7lat / a w Bogu za-
snął 15 tego / Augusta w roku 1824 / iest po-
chowany w tym grobie / Jezu bądź snami / Ten
Kamień pamiętnie / zostawa leżić!*⁴

Z nejstarších zmínek o hřbitově v Gutech

Podívejme se nyní na Hečkův hrob v širších souvislostech. Gutský kostel sloužil luteránům až do poloviny 17. století. Dne 23. března 1654 byl náboženskou komisí ustanovenou císařem Ferdinandem III. uzavřen a poté předán katolíkům.⁵ Nejstarší písemná zmínka o hřbitově v sousedství gutského kostela, filiálního chrámu střítežské farnosti, je z vizitačního protokolu z roku 1679. Tehdy je o něm konstatováno, že

*Kostel Božího těla v třinecké
městské části Guty náležel
až do r. 1654 evangelíkům,
20. léta 20. století, archiv
Henryka Wawreczky*

je opatřen uzamykatelným plotem, avšak scházel na něm centrální kříž a márnice.⁶ Stejný stav byl shledán i při vizitacích v letech 1688 a 1697.⁷ Podle dochovaného záznamu z roku 1719 byl gutský hřbitov poměrně těsný. Stále zde nebyl centrální kříž. Dřevěné oplocení již vyžadovalo nutnou opravu. Místo posledního odpočinku sloužilo bez rozdílu katolíkům i evangelíkům z několika obcí patřících k rozlehlé střítežské farnosti. Vedle samotných Gutů to byly Nebory, Oldřichovice, Rakovec a Tyra.⁸ O prvních jmenovitě zde pohřbených jedincích se dozvídáme z nejstarší dochované úmrtní matriky, vedené v letech 1720–1768 společně pro farnosti Střítež a Ropice. Dne 12. července 1720 byl u gutského kostela pohřben 60letý evangelík Jan Šavel z Tyry a o šest dní později devítiletá Zuzana Galušková z Oldřichovic. Není bez zajímavosti, že mimo posvěcenou půdu hřbitova v Gutech byl 14. srpna téhož roku pohřben odpadlík Adam Sládek, 50letý vdovec z Oldřichovic.⁹

Toleranční patent císaře Josefa II. vydaný pro rakouské země 13. října 1781 otevřel významnou epizodu života evangelíků na Těšínsku. Záhy po jeho vyhlášení bylo založeno několik luterských sborů na těšínském venkově.¹⁰ Nábožensky téměř homogenní luterské Gut¹¹ se přičlenily k nově konstituovanému sboru v nedaleké Komorní Lhotce.¹² Na samostatný evangelický hřbitov si však gutští evangelíci počkali ještě celé jedno století. Do té doby se museli spokojit s dosavadním hřbitovem u katolického kostela Božího

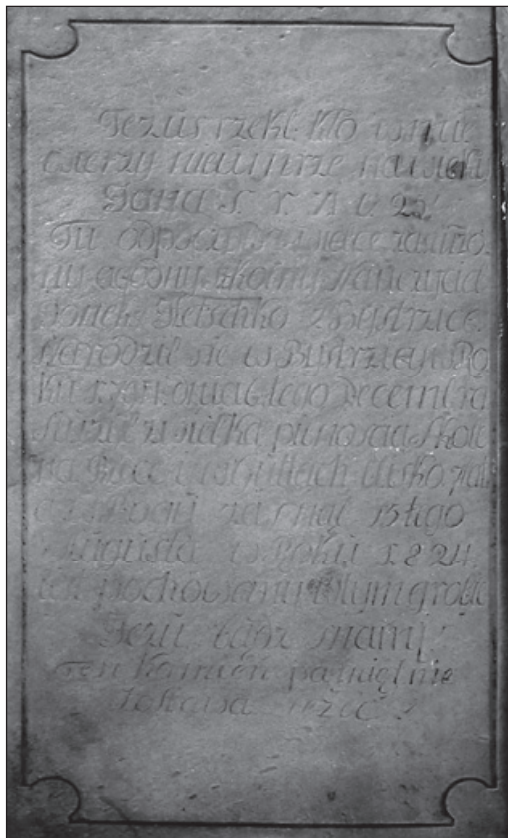
těla.¹³ Teprve ve středu 8. listopadu 1882 posvětil samostatný evangelický hřbitov v Gutech Jerzy Heczko, pastor z Komorní Lhotky.¹⁴ Je pravděpodobné, že dvojice vloni nalezených evangelických náhrobníků se ocitla jako součást dláždění pod věží gutského kostela při generální rekonstrukci chrámu buď v roce 1863, nebo 1877.¹⁵

Toleranční období a evangelické školství na Těšínsku

Evangelický učitel Jan Hečko, jehož hrob na gutském hřbitově kryl nalezený náhrobník, prožil celý svůj krátký život v tzv. tolerančním období. Tato doba, zasazená ve své první fázi do let 1781–1849, se vyznačuje pouze „tolerováním“ evangelíků augsburského (luterského) či helvétského (reformovaného) vyznání. Až do roku 1849 byli evangelíci oficiálně nazýváni „nekatolíky“. Sbory a jejich kazatelé nebyli v žádném případě zrovnoprávněni s katolickou církví, která si v habsburské monarchii i nadále uchovala výsadní postavení. Zájemci o přestup k tolerovaným církvím museli u svých katolických duchovních správců absolvovat povinné šestitýdenní cvičení, jehož účelem bylo jejich záměr zvíkat. V nábožensky smíšených manželstvích se muselo vyznání potomků řídit pravidlem, podle něhož byly všechny děti katolického otce pokřtěny v katolické církvi. U potomků otce, jenž byl příslušníkem některé z „tolerovaných“ církví, byl brán zřetel na pohlaví – zatímco synové následovali ve vyznání otce, dcery musely být vždy katoličkami. Katoličtí faráři dále vedli matriční agendu i pro evangelíky. Přijímali rovněž štolové poplatky za náboženské úkony, které svým souvěrcům fakticky poskytovali evangeličtí pastoři. Evangelické sbory se nesměly vnějšími znaky podobat katolickým chrámům (neměly mít věže, zvony, hlavní vchod směrem od přístupové komunikace a musely být situovány většinou na okrajích obcí). Stísněné poměry byly odstraněny výnosem ministerstva vnitra ze 30. ledna 1849, avšak plného zrovnoprávnění dosáhli evangelíci v Rakousku až roku 1861 na základě tzv. dubnového patentu.¹⁶

Již od roku 1709 působil na Těšínsku pouze sbor při milostivém Ježíšově kostele v Těšíně. Bezprostředně po vydání tolerančního patentu vznikly první sbory mimo Těšín (s ohledem na tradici na Těšínsku pouze luterské), jmenovitě v Bílsku (dnes součást města Bielsko-Biała), Bystřici, Dolních Bludovicích, Javoří (Jaworze), Komorní Lhotce a Visle (Wisła). Až do poloviny 19. století je následovaly další sbory se sídly v Drahomyšli (Drogomyśl), Holešově (Goleszów), Návsí, Starém Bílsku (Stare Bielsko) a Ustroni (Ustroń). Ustanovení jednotlivých sborů stálo

Pískovcový náhrobník Jana Hečka, evangelického učitele v Gutech, foto David Pindur

rovněž za vznikem evangelických škol v těchto lokalitách,¹⁷ v souladu se zněním tolerančního patentu, který povoloval dosadit *své vlastní učitele, kteříž od sborů vydržováni býti mají, na které však naše tamější školní ředitelství má dohlížet, co se vyučovacího způsobu týče*.¹⁸ Záhy však došlo k jejich zřizování i v obcích mimo sídla sborů. Až na výjimky byl jejich vznik povolován pouze v lokalitách, kde dosud nebyla zřízena katolická škola. Pokud navštěvovaly evangelickou školu rovněž děti katolického vyznání, musely v době konání výuky evangelického náboženství opouštět školní třídu. Byla upřednostňována jejich docházka do katolických škol (i když to mohl být v případě některých téměř homogenních evangelických obcí Těšínska pro děti z tamější katolické menšiny značný geografický problém). Dvorní dekret ze 14. září 1829 zakázal katolickým dětem navštěvovat evangelické školy. Ty vznikaly především v sídlech nejstarších sborů a rovněž v obcích s výraznou protestantskou menšinou či většinou, protože na jejich bedrech spočíval učitelův plat.¹⁹ V době, kdy Jan Hečko nastoupil učitelskou dráhu, existovalo na celém Těšínsku 93 triviálních škol, z toho 66 katolických a 27 evangelických (údaje pro rok 1815).²⁰ V roce Hečkova úmrtí (1824) se na Těšínsku setkáme s řádnými evangelickými školami v těchto lokalitách: Bílsko (dvě školy), Bystřice, Dolní Bludovice, Drahomysl, Guty, Holešov, Horní Žukov, Hradiště, Chotěbuz, Jasenice (Jasienica), Javoří, Komorní Lhotka, Konská, Mazancovice (Mazańcowice), Meziříčí (Międzyrzecze), Návsí, Oldřichovice, Puncov (Punców), Řeka, Smilovice, Staré Bílsko, Těšín, Tisovnice (Cisownica), Ustroň, Vápenice (Wapienica), Vendryně a Visla.²¹ Střední školství zde reprezentovalo gymnázium v Těšíně, jediné svého druhu v Rakousku.²² Do správy tehdejšího vrchního dozorce nekatolických škol v Rakouském Slezsku (v té době jím byl Ondřej Paulini ml., pastor v Bystřici), náležely vedle těchto škol na Těšínsku ještě čtyři evangelické školy v opavském kraji z obvodu sboru v (Dolních) Holčovicích.²³ Od roku 1820 spočívala funkce vrchního školního dozorce nekatolických škol v Rakouském Slezsku na bedrech slezského seniora, který musel v této oblasti úzce spolupracovat s příslušnými krajskými úřady (Těšín a Opava).²⁴ V letech 1811–1827 jím byl bystrický pastor Ondřej Paulini ml.²⁵

Životní příběh učitele Jana Hečka

Učitel Jan Hečko spatřil poprvé světlo světa 8. prosince 1799 v usedlosti č. p. 58 v Bystřici na Těšínsku jako syn polovičního sedláka Jana Hečka a Anny, rozené Slivkové. O den později

přijal z rukou bystrického evangelického pastora Ondřeje Pauliniho st. († 1805)²⁶ křest v tehdejší evangelické modlitebně v Bystřici. Za kmotry malému Janovi byli bystrický sedlák Ondřej Mruzek a Eva, manželka Jiřího Stryje.²⁷ Malý Jan absolvoval povinnou školní docházku v evangelické škole v Bystřici.²⁸ Dosud se nepodařilo spolehlivě doložit, kde získal středoškolské vzdělání. V pečlivě vedené imatrikulační knize studentů těšínského evangelického gymnázia z let 1801–1840 jeho jméno nenacházíme.²⁹ Vzhledem k situaci, že působil celý život jako učitel na triviálních školách,³⁰ si mohl vystačit s povinným tříměsíčním kurzem na některé z hlavních (normálních) škol.³¹ Každopádně od roku 1818 působil jako učitel v dřevěné evangelické škole v horské Řece, založené v roce 1792.³² Správce evangelického školního obvodu Komorní Lhotka (do něhož náležely evangelické školy v Komorní Lhotce, Gutech, Smilovicích a Řece), Kristián Raschke,³³ pastor v Komorní Lhotce, v hodnocení škol

Hřbitov u kostela Božího těla v Gutech sloužil do r. 1882 katolíkům i evangelíkům, r. 1913, archiv Henryka Wawreczky

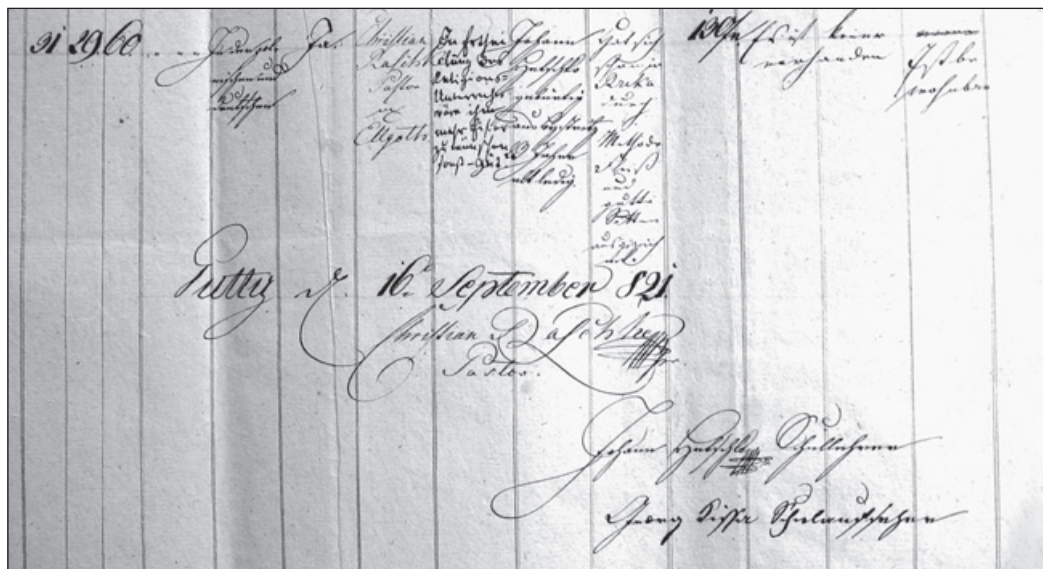
Objekt evangelické školy ze 70. let 19. století v Řece, dnes sídlo obecního úřadu, 50. léta 20. století, Muzeum Těšínska

ve svém okrsku z 30. září 1820 seniorovi Ondřeji Paulinimu ml. do Bystřice o Hečkově napsal, že je pilný učitel s dobrou morálkou.³⁴ Z Raschkeho výkazu o této škole z 22. září 1820 (Hečkem signovaným) získáme zajímavé informace o Hečkově beskydském působišti. Evangelická škola v Řece čítala 57 žáků (32 chlapců, 25 dívek). Školou povinných ve školním roce 1820/1821 však bylo celkem 61 dítek (z toho šest dětí katolického vyznání, které pravděpodobně navštěvovaly katolickou školu ve Stříteži). Světským dozorcem školy za místní evangelíky byl Pavel Kiša (Kischa). Výuka probíhala v polském a německém jazyce. Pastor Raschke o tamějším učiteli opět zapěl chválu, když napsal *ist ein fleissiger und sicherlich guter Schulleher*. Hečkův roční příjem činil 120 zlatých. Školní budova byla v uvedeném roce v dobrém stavu.³⁵ Ještě v tomtéž školním roce se Hečkově naskytla nová pracovní nabídka.

Na jaře 1821 řešily nadřízené státní a církevní orgány blíže nespecifikované okolnosti uvolnění místa správce evangelické školy v Gutech.³⁶ Těšínský krajský úřad ve svém dopise ze

17. března 1821 důrazně vyzýval seniora a vrchního dozorce nekatolických škol v Rakouském Slezsku, bystřického pastora Pauliniho, aby řešil vyhrocenou situaci v Gutech. Měl sjednat pořádek a gutští evangelíci měli být dostatečně poučeni o tom, že za žádných okolností nesmí sami povolávat či odvolávat učitele. Toto právo příslušelo výhradně nadřízeným státním orgánům po předchozím doporučení církevních představených, v tomto případě seniora Pauliniho. Pastor Raschke měl být pozván seniorem „na kobereček“ a vysvětlit, proč se osobně nezasadil o uklidnění situace v Gutech. Co bylo konkrétní příčinou poměrně rozhořčeného tónu dopisu krajského úřadu Paulinimu není zcela jasné. Můžeme se pouze domnívat, že jím mohla být nespokojenost gutských evangelíků se svým dosavadním učitelem, event. jeho svévolné vypuzení a nahrazení jinou osobou. Dochoval se i další dopis těšínského krajského úřadu adresovaný Ondřeji Paulinimu do Bystřice 10. dubna 1821. Jedná se o odpověď na jeho psaní z 2. dubna 1821, v němž senior podal do Těšína vysvětlení gutské kauzy, a zároveň o výzvu k návrhu vhodného kandidáta do čela gutské školy. Není však jasné, co se dělo v období mezi doručením tohoto dopisu do Bystřice a počátkem července téhož roku. Kauza ožívá až s dopisem pastora Raschkeho z Komorní Lhotky z 5. července 1821 adresovaného Paulinimu. Raschke sděluje, že se nemůže dostavit 6. července do Gutů na schůzku nadřízených orgánů (zřejmě Paulinim coby vrchním dozorcem nekatolických škol) a zástupců obce. Důvodem je jeho nutná přítomnost při probíhajících opravách kostela v Komorní Lhotce. Raschke prosil o přeložení termínu setkání na 9. července 1821. Rozuzlení napjaté situace zřejmě šlo k závěru, neboť v dopise z 30. července Raschke církevním nadřízeným sděloval, že obec Guty jednomyslně schválila návrh na obsazení místa správce jejich

Výkaz o stavu evangelické školy v Gutech s vlastnoručními podpisy pastora Kristiána Raschkeho, učitele Jana Hečka a světského dozorce školy Jiřího Kiši, 16. září 1821, Biblioteka i Archiwum im. B. R. Tschammera Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Cieszynie

Objekt staré evangelické školy v Gutech, kolem r. 1910, Dokumentační středisko Kongresu Poláků v ČR

školy – Jana Hečka. Učitel v nedaleké Řece zde měl dosud nižší plat i tvrdší životní podmínky. Podle sdělení školního dozorce i celé obce byli připraveni Hečka do týdne uvolnit. Ondřej Paulini s návrhem souhlasil a požádal krajský úřad o svolení. Bylo mu vyhověno 13. srpna a Paulini koncem měsíce pověřil Kristiána Raschkeho, aby osobně zajistil uvedení Hečka na nové působiště.³⁷

Hečko se zřejmě hned při příchodu do nového působiště velice dobře zapsal. Pastor Raschke o něm v hlášení z 24. září 1821 Paulinimu napsal: *Do Gutů byl povolán zručný a schopný učitel Jan Hečko, který již několik týdnů pracuje na vzdělání místní mládeže k uspokojení místních církevních i školních představených.*³⁸ Dodal, že nového gutského učitele předchází dobrá pověst. Ještě větší ódy pěl Raschke na Adama Kotase, Hečkova nástupce v Řece. Dvacetiletý Kotas byl rodákem z Řeky, absolvoval těšínské evangelické gymnázium, ovládal němčinu, latinu i francouzštinu a byl rovněž hodnocen jako velice dobrý hudebník. Podle Raschkeho byl tento *mladý muž opravdovým požehnáním pro obec Řeku*³⁹ (nutno dodat, že Kotas svého pastora nezklamal, když na něj slyšíme samou chválu i v dalších letech).

Podle výkazu o gutské škole ze 16. září 1821 ji navštěvovalo šest desítek dětí (31 chlapců, 29 dívek), ačkoliv školou povinných bylo v Gutech o sedm dítek více. Světským školním dozorcem byl Jiří Kiša (Kischa). Výuka probíhala v polském a německém jazyce. Hodiny náboženství vedl pastor Raschke. Samotný Hečko si oproti svému předchozímu působišti polepšil o 10 zlatých, jeho roční příjem tedy činil 130 zlatých.⁴⁰ Podle hodnocení z 29. září 1822 se Hečko u svých žáků těšil větší vážnosti než u jejich rodičů. Nadřízenými byl chválen

za pilnost, zručnost a přesnost, stejně tak jeho vyučovací metody byly uspokojivé. Škola nevyžadovala žádných oprav.⁴¹ Z jiného dokumentu se dozvídáme, že v letech 1823–1824 se v této škole vyučovalo náboženství (*die Religionslehre*), čtení v českém jazyce (*das Bömischlesen*), čtení v polském jazyce (*das Polnischlesen*), krasopis (*das Schönschreiben*) a počty (*das Rechnen*).⁴²

Výkaz žáků evangelické školy v Gutech v letech 1821–1824

rok	1821		1822		1823		1824	
	P	N	P	N	P	N	P	N
Chlapců	36	31	39	31	41	37	40	27
Dívek	31	29	36	30	38	33	36	23
Celkem	67	60	75	61	79	70	76	50
Z toho katolíků (bez rozlišení pohlaví)	0	0	3	1	3	2	3	2

Pozn.: P = školou povinných, N = školu navštěvujících

Pohled na evangelický kostel, faru a školu v Javoří, Peter, Anton: *Das Herzogtum Schlesien. Die Länder Oesterrich-Ungarns in Wort und Bild* 9. Wien 1884

Senior luterské církve
a vrchní dozorce
evangelických škol Ondřej
Paulini ml. (1765–1829),
v l. 1805–1829 pastor sboru
v Bystřici, olejomalba,
foto Radim Jež

V listopadu 1823 se Janu Hečkovi naskytl další kariérní postup. Úmrtím učitele Pavla Pilcha, dlouholetého správce evangelické školy v Javoří nedaleko Bílska, se stal vážným kandidátem na obsazení tohoto mnohem lépe placeného místa. Vzhledem k tomu, že se v Javoří záhy po vydání tolerančního patentu vytvořil již v roce 1782 samostatný evangelický sbor,⁴³ byla pedagogova práce učitele úzce spjata rovněž s funkcí kostelníka a hudebníka při bohoslužbách.⁴⁴ Tato skutečnost skýtala učiteli na jednu stranu rozhodně vítaný přívýdělek, o němž si mohl v zapadlé gutské škole nechat jenom zdát, na druhou stranu to s sebou neslo více povinností, mnohdy i na úkor výuky ve škole a volného času. Za jeho dosazení do Javoří se v dopise ze 14. listopadu 1823 Paulinimu do Bystřice přimlouval i tamější pastor František Čížek. Tento pražský rodák popisuje seniorovi napjatou situaci ve sboru. Bohoslužby dočasně hudebně doprovázel učitel Pavel Šařec z Visly, nepříliš znalý varhanní hry. Značně diletantsky mohl hudebně a pěvecky doprovodit pouze polskojazyčné bohoslužby. Těšil se však podpoře valné části členů sboru a rovněž kolátorů (držitelů patronátního práva). Pastor Čížek svou žádost o dosazení způsobilějšího pedagoga opírá o skutečnost, že sousední evangelické sbory (Drahomyšl, Ustroň, Bílsko i Biała) disponují kvalitními zpěváky a varhaníky dobře znalými německého jazyka. Úpěnlivě žádal vrchního dozorce nekatolických škol o vyslání Hečka do Javoří. Od jeho dosazení si sliboval uklidnění vypjaté situace mezi členy sboru a zajištění kvalitní výuky. Z dopisu

se dále dozvídáme, že provizorní výuku zajišťoval v Javoří nepříliš způsobilý Ondřej Pěrška (Pierschka) a že Pilchova vdova přebývala se šesti sirotky ve školní třídě, protože učitelovo obydlí ještě nebylo opraveno.⁴⁵ Dnem 18. prosince 1823 je datován dopis krajského úřadu v Těšíně Ondřeji Paulinimu. Stojí v něm, že vystavení dekretu a řádné přeložení Hečka do Javoří bude možné ihned poté, co se uklidní tamější poměry. Do té doby má být správcem školy Ondřej Pěrška, pomocný učitel v Jasenici. Na Hečka čekal roční příjem přesahující 220 zlatých, což bylo o téměř 100 více nežli v Gutech.⁴⁶

Hečko však na nové působiště v Javoří zřejmě oficiálně nenastoupil. Zabránila mu v tom vleklá choroba. Dne 24. srpna 1824 psal pastor Raschke z Komorní Lhotky Paulinimu do Bystřice následující řádky: *Vážený dozorce školního obvodu! Gutský učitel Jan Hečko byl podroben vši lékařské péči, avšak své dlouhodobé nemoci podlehl. Dne 17. tohoto měsíce jsem měl při jeho úmrtí v Gutech pohřební kázání. U této příležitosti mě obecní fojt Pavel Danys a potom tamější obecní představení prostřednictvím zdejšího učitele Liberdy, který mi o tom říkal, ubezpečili, že navrhnou kandidáta na uprázdněné školní místo v Gutech. Avšak do dnešního dne se u mě nikdo neobjevil. Pro mě to není bez odpovědnosti a proto informuji váženého dozorce školního obvodu a zároveň prosím, aby provedl potřebná opatření.*⁴⁷ Jan Hečko tedy zemřel 15. srpna 1824 v Gutech ve věku nedožitých 25 let jako svobodný. Zatímco jeho nalezený náhrobník hlásá ve shodě se zněním citovaného Raschkeho dopisu 15. srpna 1824 jako datum jeho úmrtí, matrika obce Guty vedená střítežským katolickým farářem uvádí 17. srpna.⁴⁸ Jelikož z tohoto období nejsou k dispozici úmrtní matriky evangelického sboru v Komorní Lhotce,⁴⁹ můžeme jen vyslovit domněnku, že 17. srpen je datem Hečkova pohřbu.

Do školy v Javoří nakonec namísto Jana Hečka nastoupil již v březnu 21letý Jiří Kašpárek, rodák z Ustroně, jenž dosud učil v Bystřici. V čele evangelické školy v Javoří působil se stupňujícími problémy spjatými s jeho alkoholismem do února 1834. Tehdy byl Kašpárek zatčen jako podezřelý ze žhářského útoku na školní budovu a po propuštění z vězení v roce 1835 se již nesměl do učitelské služby vrátit.⁵⁰ Hečkovým nástupcem v gutské škole se stal 20letý Jiří Tvardík. Pastor Raschke o rodákovi z nedalekého Vělopolí ve výkazu z 18. října 1824 poznamenal, že *absolvoval studium na těšínském evangelickém gymnáziu v německém jazyce a nyní tento jazyk velice dobře ovládá, navíc je mužem dobré pověsti*. Přesto však plat tohoto začínajícího pedagoga dosahoval pouhých

Náhrobník prvního
bystřického pastora Ondřeje
Pauliniho st. († 1805)
a jeho manželky Kristýny,
roz. Gotthardové
(† 1807), v předšní sakristie
evangelického kostela
v Bystřici, foto Radim Jež

90 zlatých.⁵¹ Pro úplnost dodejme, že dřevěná školní budova č. p. 85 v Gutech byla v 60. letech 19. století nahrazena zděnou, mnohem prostornější budovou (č. p. 91) s věží a zvonek vážícím čtyři centnáře. Objekt posvětil senior dr. Teodor Haase z Těšína 24. června 1868. Slova rozloučení se starou dřevěnou školou před její budovou ke shromážděným guským i přesporním evangelíkům pronesl pastor Jerzy Heczko z Komorní Lhotky.⁵²

Typologické zařazení náhrobníku Jana Hečka

Nalezený náhrobník guského učitele Jana Hečka je možno typologicky zařadit. Při srovnání s obdobnými sepulkrálními protestantskými památkami z území dnešního českého Těšínska zjistíme, že svými rozměry, typem písma i materiálem koresponduje s náhrobníky bystrického evangelického pastora Ondřeje Pauliniho st. († 15. února 1805) a jeho manželky Kristýny, rozené Gotthardové († 13. dubna 1807),⁵³ z roku 1817 v předsíni sakristie evangelického kostela v Bystřici⁵⁴ či bílské rodačky Johany Kateřiny Kriegerové (1762–1829)⁵⁵ na evangelickém

hřbitově v Komorní Lhotce. Nápis na bystrickém náhrobníku je následujícího znění: *I. Koryntow 13. V. 8 / Miłosć nigdy nieustawa / dnia 19. Febr. 1805. / tu pogrzebiono / Andrzeja Paulini / pierwszy Kaznodzieia zboru / ewangelickiego Bystrzickiego. / na ostatek dnia 12. Apr. / 1807. tu przilaczono / Christina rodzona Gotthardt / onego Malzonka idwunastych / Dzieatek Matka / do Rzim. XII. w. 12. / Wnadczei się weselcie.*⁵⁶ Náhrobník J. K. Kriegerové v Komorní Lhotce naopak nese nápis: *Bog wszechmogący / dnia II^{go} Sept. 1829 / po doswiedzonym Zywoicie / cichą do siebie śmiercią / powolał / Johannę K. Kriegerową / urodzoną w Bielsku / 16. Now. 1762 / Niech będzie / ciche tve odpoczwanie / blogoslawiona twa pamiątka / radosne nasze zlobą / ogladanie* (poslední řádek nečitelný).⁵⁷ Můžeme tedy vyslovit předpoklad, že se jednalo o jistou regionální typizaci, která mohla být dílem stejného kamenického mistra.

Zajímavý sepulkrální nález v Gutech umožnil nejen odkrytí krátkého životního příběhu dávno zapomenutého učitele Jana Hečka, ale představuje cenný pramen k dosud nepřítli známým dějinám evangelické církve a jejich elit na Těšínsku v tolerančním období.⁵⁸

From the Lives of the Evangelical Elites in the Těšín Region during the Toleration Era A brief Note about the Finding of a remarkable Tombstone in Gutý

The Patent of Toleration by Joseph II on 13 October 1781 opened the way to equal rights of the Evangelicals in the Těšín Region. Soon after it was issued, the first Lutheran assemblies formed outside Těšín (Bílsko, Bystřice, Dolní Bludovice, Javoří, Komorní Lhotka, Visla). Before the middle of the 19th century, they were followed by several other assemblies. The Patent of Toleration also enabled the development of Evangelical schools that were, however, supervised by state authorities. By depicting the life of Jan Hečko (1799–1824), a native of Bystřice and an Evangelical teacher in Řeka and Gutý, the article takes us to the environment of the Protestant community in the Těšín countryside in the first decades of the 19th century. At the same time, it commemorates the 230th anniversary of the formation of the Evangelical assembly in Komorní Lhotka.

POZNÁMKY

- Podle popisu z roku 1954 náhrobníky náležely Janu Linkovi ze Smilovic (1829–1849), Zuzaně Probošzové (1813–1879), výměnkářce z Gutů, a Jiřímu Bobkovi (1808–1876), chalupníkovi z Gutů. V roce 1992 však byly již neznámé. Viz Benatzky, Jindřich: Tři zajímavé náhrobní kameny v Gutách. Těšínsko, 35, 1992, č. 3, s. 26–27.
- Tomuto nejstaršímu dochovanému dřevěnému kostelu na Těšínsku a jeho vzácnému mobiliáři již byla v literatuře věnována značná pozornost, výběrově uvádíme např. Tagliaferro, Jan Evangelista: V Gutech jest dřevěný kostelíček. Věstník Matice Opavské, 1895, č. 5, s. 65; Míkoláš, Jaroslav Ludvík: Staré české nápisy na Těšínsku. Agrární archiv 6, 1919, s. 159–160; Mohyla, Prokop: Svědkové českého práva na Těšínsko (Sbírka starých českých nápisů na Těšínsku). Knihovnička Bezkydských besed v Raškovcích 4. Raškovice 1920; Mencl, Václav: Dřevěné kostelní stavby v zemích českých. Praha 1927, s. 61–65, 82–84; Londzin, Józef: Kościoły drewniane na Śląsku Cieszyńskim. Cieszyn 1932, s. 92–97; Krpec, Valentin: Dřevěný kostelík v Gutech. Těšínský kalendář, 1938, s. 111–112; Matuszczak, Józef: Studia nad kościołami drewnianymi na Górnym Śląsku. Rocznik Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu. Sztuka. Bytom 1989; Veselská, Jiřina: Dřevěné kostely v okolí Frýdku-Místku. Frýdek-Místek 1969, s. 10–12; táž: Kostel Božího Těla v Gutách. Těšínsko, 34, 1991, č. 2, 4. s. obálky; Garbová, Eva: Epigrafické památky okresu Frýdek-Místek. Diplomová práce Filozofické fakulty Univerzity Jana Evangelisty Purkyně. Brno 1977, s. 77–85; Mlčák, Leoš: Státní seznam nemovitých kulturních památek okresu Frýdek-Místek. Ostrava 1980; Benatzky, Jindřich: Spor o procesí Božího Těla v Gutech. Těšínsko, 35, 1992, č. 2, s. 27–28; týž: Kostel Božího Těla v Gutech. Těšínsko, 36, 1993, č. 1, s. 14; Adamczyk, Irena a kol.: Dřevěné kostely a kaple v Beskydech a okolí. Drewniane kościoły i kaplice w Beskidach i okolicy. Český Těšín 2009, s. 59–63; Langer, Jiří a kol.: Beskydy. Stavby a život v nich. Třinec 2011, s. 230; Jakubec, Ondřej: Epitaf anonymní rodiny se Zmrtvýchvstáním Krista. In: Šopák, Pavel a kolektiv: Paměť Slezska. Památky a pamětové instituce českého Slezska v 16. až 19. století. Slezsko: Lidé a země I. Opava 2011, s. 24–25.
- K typologii sepulkrálních památek Roháček, Jiří: Epigrafika v památkové péči. Praha 2007, s. 52–57.
- Podle autorova popisu z náhrobníku v Gutech 4. dubna 2012. Rozměry desky činí 155 × 80 cm, výška minuskulního písma je 4 cm, majuskulního 6 cm.
- Podrobně Pindur, David: „Ženy a dcery své za zvony užívající.“ K činnosti náboženské komise na Těšínsku v polovině 17. století. In: Jirásek, Z. a kol.: Církevní dějiny Slezska 18. až 20. století. Opava 2011, s. 84–102.
- Coemeterium bene clausum abseque cruce, ossarium nullum.* Viz Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu (dále jen AAW), fond Administracja Diecezji (dále jen AD), sign. II. b. 74a, pag. 180. Srov. Jungnitz, Joseph

- (ed.): *Visitationsberichte der Diözese Breslau*. Archidiakonats Oppeln. I. Breslau 1904, s. 264.
- 7 AAW, fond AD, sign. II. b. 76c, fol. 370; tamtéž, fond AD, sign. II. b. 148, fol. 10. Srov. Jungnitz, J. (ed.): *Visitationsberichte*, s. 575; Al Saheb, Jan – Pindur, David (edd.): *Vizitační protokoly vratislavské diecéze z roku 1697*. Těšínské arcikněžství. Edice. Opava 2008, s. 19.
 - 8 AAW, fond AD, sign. II. b. 157, pag. 177.
 - 9 Zemský archiv v Opavě (dále jen ZA Opava), fond Sbírka matrik Severomoravského kraje (dále jen SMSK), inv. č. 2947, sign. Ja-VI-4, fol. 1. K problematice odpadlíků na Těšínsku v tomto období Pindur, David: Případ „apostaty“ Adama Myšky z Jablunkova. Sborník Státního okresního archivu Frýdek-Místek, 8, 2007, s. 69–86; Balas, Pavel – Pindur, David: Spor o pohřbení apostaty v Puncově roku 1712. K 300. výročí Altranstädtské konvence. Těšínsko, 50, 2007, č. 4, s. 10–15.
 - 10 Z četné literatury výběrově: Biermann, Bogumił: *Historia wiary ewangelickiej w Śląsku Austriackim z osobliwym względem na dzieje ewangelickiego kościoła z łaski danego przed Cieszynem*. Cieszyn 1859, s. 11–121 (překlad německé práce Biermann, Gottlieb: *Geschichte der Evangelischen Kirche oester. Schlesiens mit besonderer Ruecksicht auf die der Gnadenkirche von Teschen*. Teschen 1859); Michejda, Karol: *Dzieje Kościoła ewangelickiego w Księstwie Cieszyńskim*. Cieszyn 1909, s. 216–262; Patzelt, Herbert: *Anfänge der Toleranzzeit in Österreichisch-Schlesien*. In: Barton, P. F. (ed.): *Im Lichte der Toleranz. Aufsätze zur Toleranzgesetzgebung des 18. Jahrhundert in den Reichen Joseph II., ihren Voraussetzungen und ihren Folgen*. Eine Festschrift. Studien und Texte zur Kirchengeschichte und Geschichte. Zweite Reihe. Wien 1981, s. 279–319; Melmuková, Eva: *Toleranční sbory ve Slezsku a na severovýchodní Moravě*. Práce a studie Muzea Beskyd ve Frýdku-Místku, 1995, s. 50–56; Ławruszewicz, Izabela: *Problemy nowo powstających zborów ewangelickich na Śląsku Cieszyńskim po patencie tolerancyjnym w XVIII i XIX w.* Śląski kwartalnik historyczny Sobótka, 62, 2007, č. 2, s. 215–222; Wagner, Oskar: *Kościół macierzysty wielu krajów*. Historia Kościoła ewangelickiego w Księstwie Cieszyńskim w latach 1545–1918/20. Cieszyn 2009, s. 129–190 (překlad německé práce Mutterkirche vieler Länder. *Geschichte der Evangelischen Kirche in Herzogtum Teschen 1545–1918/20*. Studien und Texte zur Kirchengeschichte und Geschichte. 1. Reihe. Band IV/1–2. Wien – Köln – Graz 1978); Spratek, Daniel: *Právní poměry v evangelické církvi na Těšínsku 1709–1781 a jejich vliv na uspořádání toleranční církve v Rakousku (2. díl)*. Revue církevního práva – Church Law Review, 2002, č. 2 (22), s. 93–126.
 - 11 Počátkem 80. let 18. století čítaly Guty 583 obyvatel, z toho pouhých 13 katolíků. Viz ZA Opava, fond Královský úřad v Opavě (dále jen KÚO), inv. č. 836, sign. 15/11, č. k. 267. Údaje převzal Adamus, Alois: *K statistiche Těšínska*. Černá země, 4, 1927–1928, č. 9–10, s. 285.
 - 12 ZA Opava, fond KÚO, inv. č. 1093, sign. 17/11, č. k. 740. K počátkům tohoto sboru podrobně Kronika ewangelického zboru a. w. w. Ligoťce Kameralnej 1782–1961 I. Ligoťka Kameralna 2009, s. 17–49, 101–103 (rukopis, originál uložen ve farním sboru Slezské církve evangelické a. v. v Komorní Lhotce, studijní kopie uložena v Muzeu Těšínska, sign. F 483).
 - 13 Například evangelici z Oldřichovic si vymohli povolení ke zřízení vlastního hřbitova již v roce 1786. Mohli zde být pohřbíváni rovněž jejich souděrci z Tyru. Podmínkou však bylo i nadále odvádět poplatky za jednotlivá hrobová místa do jmění katolického kostela Božího těla v Gutech. Viz Michejda, Karol: *Kronika ewang. zboru augsb. wyznania w Bystrzycy*. Cieszyn 1911, s. 22.
 - 14 Kronika ewangelického zboru a. w., I, s. 128.
 - 15 Londzin, J.: *Kościoty drewniane*, s. 95.
 - 16 Výběrově poukazujeme na novější literaturu k tématu: Barton, Peter F. (ed.): *Im Lichte der Toleranz. Aufsätze zur Toleranzgesetzgebung des 18. Jahrhundert in den Reichen Joseph II., ihren Voraussetzungen und ihren Folgen*. Eine Festschrift. Studien und Texte zur Kirchengeschichte und Geschichte. Zweite Reihe. Band 9. Wien 1981; Gottas, Friedrich: *Die Geschichte des Protestantismus in der Habsburgermonarchie*. In: Wandruszka, A. – Urbantisch, P. (Hgg.): *Die Habsburgermonarchie 1848–1918 IV. Die Konfessionen*. Wien 1985, s. 489–595; Melmuková, Eva: *Patent zvaný toleranční*. Praha 1999; Nešpor, Zdeněk R.: *Náboženství na prahu nové doby*. Česká lidová zbožnost 18. a 19. století. Ústí nad Labem 2006, s. 196–466; týž (ed.): *Čeští nekatolíci v 18. století*. Mezi pronásledováním a náboženskou tolerancí. Ústí nad Labem 2007; Macek, Ondřej (ed.): *Po vzoru Berojských. Život i víra českých a moravských evangeliků v předtoleranční a toleranční době*. Praha 2008; Just, Jiří – Nešpor, Zdeněk R. – Matějka, Ondřej a kol.: *Luteráni v českých zemích v proměnách staletí*. Praha 2009, s. 152–218.
 - 17 Všechny dřívější pokusy o legalizaci některých pokoutních škol ztroskotaly, ke konkrétním případům (Bílsko, Komorní Lhotka, Smilovice) viz Spratek, D.: *Právní poměry*, s. 119. K pokoutní a později řádné evangelické škole v Komorní Lhotce viz Drobiš, Dominik: *Obecná škola v Komorní Lhotce (1709–1939)*. Těšínsko, 11, 1968, č. 2–3, s. 2–4.
 - 18 Melmuková, E.: *Patent*, s. 35.
 - 19 Viz pozn. č. 10. Srov. také Londzin, Józef: *Stan szkół ludowych w Księstwie Cieszyńskim na początku XIX. stulecia*. Lwów – Warszawa – Cieszyn 1902; Kubacz, Adam: *Wpływ reform terejańskich i jozeffińskich na rozwój szkolnictwa na Śląsku Cieszyńskim*. In: Spyra, J. (red.): *Książka – biblioteka – szkoła w kulturze Śląska Cieszyńskiego*. Cieszyn 2001, s. 133–153; *Historický vývoj obecných a občanských (měšťanských) škol od 18. století až do nynější doby 1925*. In: *Vývoj a nynější stav školství ve Slezsku a na Hlučínsku*. Statisticko-historické vyličení. – *Die Entwicklung und der gegenwärtige Stand des Schulwesens in Schlesien und im Hultschiner Gebiete*. Eine statistisch-historische Darstellung. Opava – Troppau 1925, s. 156–165.
 - 20 Londzin, J.: *Stan szkół*, s. 27; Spyra, Janusz: *Główne kierunki rozwoju szkolnictwa na Śląsku Cieszyńskim w XIX w. i na początku XX w. w świetle ustawodawstwa i statystyk*. In: *Týž (red.): Książka – biblioteka – szkoła w kulturze Śląska Cieszyńskiego*. Cieszyn 2001, s. 174–175.
 - 21 Biblioteka i Archiwum im. B. R. Tschammera Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Cieszyńie (dále jen BiAT Cieszyn), vizitace evangelických škol Rakouského Slezska, sign. VII/10 (rok 1824 – 2. část). K problematice rovněž Spyra, J.: *Główne kierunki*, s. 169–184.
 - 22 Střední školy a ústavy pro vzdělání učitelů. In: *Vývoj a nynější stav školství ve Slezsku a na Hlučínsku*. Statisticko-historické vyličení. – *Die Entwicklung und der gegenwärtige Stand des Schulwesens in Schlesien und im Hultschiner Gebiete*. Eine statistisch-historische Darstellung. Opava – Troppau 1925, s. 488–490; Spyra, J.: *Główne kierunki*, s. 182–183; Kubacz, Adam: *Gimnazjum ewangelickie w Cieszyńie do 1873 roku*. Sukcesy i porażki. In: Czyż, R. – Gojniczek, W. – Spratek, D. (red.): *Trzysta lat tolerancji na Śląsku Cieszyńskim*. W trzystulecie założenia kościoła Jezusowego w Cieszyńie. Cieszyn 2010, s. 167–188.
 - 23 Konkrétně se jednalo o školy v Dolních Holčovicích, Horních Holčovicích, Jelení a Spáleném. Viz BiAT Cieszyn, vizitace evangelických škol Rakouského Slezska, sign. VII/10 (rok 1824 – 2. část). K počátkům holčovického sboru nejnověji Riezner, Jiří: *Založení evangelického sboru v Holčovicích na Krnovsku*. In: Macek, O. (ed.): *Po vzoru Berojských. Život i víra českých a moravských evangeliků v předtoleranční a toleranční době*. Praha 2008, s. 114–125.
 - 24 D'Elvert, Christian: *Geschichte der Studien-, Schul- u. Erziehungs-Anstalten in Mähren und Oesterr. Schlesien*. Insbesondere der Olmützer Universität, in der neuern Zeiten. Brünn 1857, s. 299; Weiß, Anton: *Geschichte der Österreichischen Volksschule unter Franz I. und Ferdinand I. (1792–1848)* II. Graz 1904, s. 170–176.
 - 25 Narodil se pravděpodobně roku 1765 v Nižné Slané nedaleko Rožňavy v Uhrách jako syn stejnojmenného pozdějšího prvního pastora v Bystřici na Těšínsku. V letech 1791–1795 studoval filozofii a teologii v Jeně. V letech 1795–1805 vypomáhal otci v bystřickém sboru jako vikář, po jeho smrti jako pastor až do roku 1829. V roce 1811 posvětil základní kámen ke stavbě nového evangelického kostela v Bystřici, dokončené až počátkem 20. let. V roce 1824 pořídil nové varhany. Ondřej Paulini ml. zastával významné církevní funkce. V letech 1811–1827 byl seniorem pro Rakouské Slezsko a vrchním dozorcem nekatolických škol v Rakouském Slezsku. Od roku 1827 zastával úřad superintendenta pro sbory v Rakouském Slezsku a na Moravě. Je autorem první polskojazyčné evangelické učebnice náboženství pro Těšínsko s názvem *Nauka Ewangelii Chrystusowej*, poprvé vydané v Lipsku roku 1818. Zemřel 29. října 1829 v Bílsku, kde byl i pohřben nákladem bystřického sboru. Viz Michejda, K.: *Kronika*, s. 24–30; Železný, J.: *Slovenští pastoři*, s. 139–140; Kneifel, Eduard: *Die Pastoren der Evangelisch-Augsburgischen Kirche in Polen*. Eging 1968, s. 236; Szymczek, Józef: *Paulini, Ondřej (Andrzej)*. Biografický slovník Slezska a severní Moravy, 5, 1996, s. 88–89; Golec Józef – Bojda Stefania: *Słownik biograficzny Ziemi Cieszyńskiej* 3. Cieszyn 1998, s. 192.
 - 26 K jeho osobnosti podrobně Michejda, K.: *Kronika*, s. 14–24; Železný, Jan: *Slovenští pastoři v Bystřici n. O. Těšínský kalendář*, 1933, s. 136–139. K významné evangelické dynastii Pauliniů v průběhu staletí viz Ďuriška, Zdenko (ed.): *Paulinyovci v slovenskej kultúre*. Martin 2002.
 - 27 Podrobnější informace o Hečkově narození se dovídáme z katolické křestní matriky farnosti Vendryně, vedené v letech 1786–1829 pro obce Bystřice a Nýdek. Viz ZA Opava, fond SMSK, inv. č. 2960, sign. Ja-IX-4, fol. 41. Záznam o křtu, byť stručnější, nalezneme pochopitelně rovněž v křestní matrice evangelického sboru v Bystřici z let 1782–1811, viz ZA Opava, fond SMSK, inv. č. 3805, sign. ET-II-1, fol. 100.
 - 28 K této škole např. Kolatschek, Julius Albert: *Die evangelische Kirche Oesterreichs in den deutsch-slavischen Ländern*. Eine Darstellung des Arbeitsfeldes des evangelischen Vereins der Gustaf Adolf-Stiftung in den genannten Ländern und zugleich ein Beitrag zur Geschichte des

- österreichischen Evangelismus. Wien 1869, s. 131; Michejda, K.: Kronika, s. 21; Gaura, Karel: Bystřice nad Olší. Bystrzyca nad Olzą. Od minulosti k přítomnosti jedné z největších obcí na Těšínsku. Bystřice 2007, s. 47–48; Macura, Józef: Z dziejów szkolnictwa polskiego na Zaolziu. Czeski Cieszyń 1998, s. 193–194.
- 29 BiAT Cieszyń, sign. 1677 – Immatriculationsbuch des evangelischen Gymnasiums von Teschen (1801–1840). S absencí Hečkova jména mezi studenty může souviset i státní snaha organizovat od roku 1812 těšínské evangelické gymnázium jako teologickou školu, která by zabezpečila budoucí protestantský kněžský dorost pro Rakousko či vhodné kandidáty k následnému univerzitnímu studiu. Na základě panovnického dekretu z 25. září 1819 byla teologická výlučnost tohoto ústavu zrušena a v roce 1821 ji zcela převzala nově zřízená teologická fakulta ve Vídni. Jedná se tedy o období Hečkova předpokládaného středoškolského studia. Viz Střední školy, s. 489–490.
- 30 Jednalo se o nejnižší typ školy poskytující základní druh učiva, který si měl povinně každý osvojit (čtení, psaní, počítání a náboženství, jehož výuce byla věnována největší pozornost).
- 31 Historický vývoj, s. 159.
- 32 Kolatschek, J. A.: Die evangelische Kirche Oesterreichs, s. 134; Macura, J.: Z dziejów, s. 211–212. Již v roce 1786 měli evangelici v Řece získat od Těšínské komory dříví na výstavbu triviální školy, viz Popiołek, Franciszek: Historia osadnictwa w Beskidzie Śląskim. Katowice 1939, s. 217.
- 33 Narodil se 23. října 1765 v Bílsku v německé tkalcovské rodině. Nejdříve působil jako vychovatel u barona Fridricha Kalische v Těšíně. V letech 1794–1802 byl pastorem sboru v Dolních Bludovicích. Ve svém dalším působení, v haličské Białé, se oženil s Kateřinou Frezeniovou ze Pštíny. Z manželství vzešel syn Wilhelm (1803–1855), pozdější pastor v Bystřici. V letech 1808–1837 působil Kristián Raschke jako historický druhý pastor sboru v Komorní Lhotce. Z druhého manželství s Beátou Frederikou Vilemínou Kriegerovou vzešlo celkem pět dětí. Syn Fridrich Kristián (* 1815) byl pastorem v korutánském Trebesingu a nejmladší Emanuel profesorem těšínského evangelického gymnázia (1823–1903). S působením Kristiána Raschkeho v čele sboru v Komorní Lhotce souvisí přístavba dvoupatrové pavlače na západní straně v interiéru kostela v roce 1819, výstavba zděné evangelické školní budovy v Komorní Lhotce v roce 1827 či založení nového evangelického hřbitova v Hliníkách tamtéž v květnu 1833. Kristián Raschke zemřel 19. ledna 1837 a byl pohřben na starém evangelickém hřbitově v Komorní Lhotce, kde se dodnes nachází jeho hrob s litinovým křížem. Viz Kronika ewangelického zboru a. w., I, s. 105–107.
- 34 BAiT Cieszyń, vizitace evangelických škol Rakouského Slezska, sign. VII/1 (rok 1820 – 1. část).
- 35 Tamtéž, sign. VII/2 (rok 1820 – 2. část).
- 36 Počátky této školy rovněž souvisely s vyhlášením tolerančního patentu císaře Josefa II., i když podle některých údajů se zde vyučovalo již v roce 1775. Viz Kubacz, A.: Wpływ reform, s. 150–151. V první polovině roku 1791 se obrátili evangelici z Gutů v čele s fojtem Adamem Jadamcem a obecními staršími Adamem Żurkem, Janem Sivým a Adamem Kubičkem písemnou žádostí na vrchnost s prosbou o poskytnutí stavebního dříví z lesů Těšínské komory na výstavbu evangelické triviální školy. Svou žádost zdůvodnili tak, že v komorní obci Guty se nachází mnoho školou povinných a vyučování potřebných dětí, od slavné místní školní komise získali povolení postavit zde evangelickou triviální školu za účelem povznesení chudobné mládeže. Odpověď držitelů těšínského komorního panství v podobě Marie Kristýny a jejího chotě Alberta Sasko-Těšínského z 24. června 1791 byla kladná, k výstavbě školy však nesměli vedle potřebného množství dříví po nich požadovat již nic dalšího. Viz Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział w Cieszyńie (dále jen APC), fond Komora Cieszyńska (dále jen KC), sign. 1449, pag. 7–10. Na tomto místě je nutno odmítnout tvrzení polského historika Adama Kubacze, že v roce 1791 podaly Guty a Smilovice vrchnosti žádost o poskytnutí dříví na budovu společné školy. Smilovice v uvedeném roce žádaly o dříví pro vlastní evangelickou školu, kterou by měly navštěvovat pouze děti ze Smilovic a Rakovce. Bylo jim kladně vyhověno o den dříve než guterským žadatelům. Viz APC, fond KC, sign. 1450, pag. 109–112. Srov. Kubacz, A.: Wpływ reform, s. 151, pozn. č. 84. Kubaczovo stanovisko zastává rovněž Cichá, Irena: Smilovice. Z historie obce. – Smilowice. Z historii gminy. Český Těšín 2009, s. 39, 43. Julius Albert Kolatschek uvádí letopočet 1794 jako rok vzniku evangelické školy v Gutech, viz Kolatschek, J. A.: Die evangelische Kirche Oesterreichs, s. 134.
- 37 BAiT Cieszyń, vizitace evangelických škol Rakouského Slezska, sign. VII/3 (rok 1821 – 1. část).
- 38 *Nach Gutty ist der geschichte und wohlgesittete Schullehrer Johann Hetschko beruffen worden wo er seit einigen Wochen an der Ausbildung der dortiger Jugend zur Zufriedenheit der dortigen Kirchen und Schulvorsteher arbeitet.* Tamtéž.
- 39 [...] *diesse junge Mann ist ein wahres Glück für die Rzecker Gemeinde.* Tamtéž.
- 40 Tamtéž, sign. VII/4 (rok 1821 – 2. část).
- 41 Tamtéž, sign. VII/5 (rok 1822 – 1. část). Obdobně pochvalně se vyjadřují i další výkazy z 20. září 1822, 19. září 1823 a 30. září 1823. Viz tamtéž, sign. VII/7 (rok 1823 – 1. část); sign. VII/8 (rok 1823 – 2. část).
- 42 Jedná se o potvrzení vystavené 29. června 1834 pro sedmnáctiletého Ondřeje Choduru, který navštěvoval tuto guterskou školu od 1. ledna 1823 do konce prosince 1824. Potvrzení vystavil guterský učitel Pavel Reiss a potvrdil ho pastor Kristián Raschke. Viz Książnica Cieszyńska w Cieszyńie, fond Archiwalia Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego, sign. 20-036. K výuce jazyků na příkladu školy v Komorní Lhotce v první polovině 19. století viz Drobiš, D.: Obecná škola, s. 2–3.
- 43 ZA Opava, fond KÚO, inv. č. 1093, sign. 17/11, č. k. 740. K počátkům sboru viz Biermann, B.: Historia, s. 149; Janik, Ryszard: Zarys historyczny parafii ewangelicko-anglikańskiej w Jaworzu. Z problemów Reformacji, 3–4, 1981–1982, s. 166.
- 44 Původní kostel vystavěný mezi lety 1782–1786 byl doplněn v letech 1851–1852 o věž a celkově rozšířen a přestavěn do dnešní podoby v letech 1909–1912. Viz Fajman, Marek: Architektura tolerančních modliteben církve augsburského vyznání na území Čech, Moravy a Rakouského Slezska do roku 1800. In: Macek, O. (ed.): Po vzoru Berojských. Život i víra českých a moravských evangeliků v předtoleranční a toleranční době. Praha 2008, s. 502; Nešpor, Zdeněk R.: Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska. Praha 2009, s. 205–206; Roik, Jadwiga: Historie Javoří v proměnách věku. Javoří 2010, s. 131.
- 45 BiAT Cieszyń, vizitace evangelických škol Rakouského Slezska, sign. VII/7 (rok 1823 – 1. část).
- 46 Tamtéž, sign. VII/7 (rok 1823 – 1. část). K platům evangelických učitelů na Těšínsku v toleranční době (s údaji pro jednotlivé lokality za rok 1813) viz Londzin, J.: Stan szkół, s. 41; Adamus, Alois: O hmotných poměrech učitelů v první polovině 19. století na Těšínsku. Moravsko-slezský sborník I. Moravská Ostrava 1918–1919, s. 128–145 (zde především k zabezpečení katolického učitelstva).
- 47 BiAT Cieszyń, vizitace evangelických škol Rakouského Slezska, sign. VII/9 (rok 1824 – 1. část).
- 48 ZA Opava, fond SMSK, inv. č. 2949, sign. Ja-VI-6, fol. 298.
- 49 Nejstarší dochovaná úmrtní matrika je z let 1858–1882, viz ZA Opava, fond SMSK, inv. č. 3837, sign. ET-III-7.
- 50 BiAT Cieszyń, vizitace evangelických škol Rakouského Slezska, sign. VII/10 (rok 1824 – 2. část). Srov. Roik, J.: Historie Javoří, s. 145–146.
- 51 BiAT Cieszyń, vizitace evangelických škol Rakouského Slezska, sign. VII/10 (rok 1824 – 2. část).
- 52 Kronika ewangelického zboru a. w. v Ligotce Kameralnej 1782–1961 II. Komorní Lhotka 2009, s. 367 (rukopis, originál uložen ve farním sboru Slezské církve evangelické a. v. v Komorní Lhotce, studijní kopie uložena v Muzeu Těšínska, sign. F 483). Srov. Zadrožny, Karol [Piega, Karol]: Dawne szkoły w Gutach. Kalendarz Śląski, 1973, s. 171–174; Kocur, Alfred: Z dziejów szkolnictwa w Gutach. Zwrot, 1979, č. 8, s. 63; Macura, J.: Z dziejów, s. 211.
- 53 ZA Opava, fond SMSK, inv. č. 3806, sign. ET-II-2, fol. 129, 132. K Paulinimu viz Michejda, K.: Kronika, s. 14–24; Železný, J.: Slovenští pastoři, s. 136–139.
- 54 Náhrobník byl údajně pořízen za 14 zlatých. Viz Michejda, K.: Kronika, s. 24.
- 55 Zemřela v Komorní Lhotce 30. září 1829. Byla manželkou těšínského chirurga Josefa Kriegera. Její dcera Beáta Frederika Vilemína se stala 11. srpna 1814 druhou manželkou Kristiána Raschkeho, pastora evangelického sboru v Komorní Lhotce v letech 1808–1837. Viz Kronika, I, s. 106–107.
- 56 Jedná se o pískovcový kámen o rozměrech 171 × 103 cm. Viz Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště Ostrava, Evidenční list movité kulturní památky, poř. č. 7246.
- 57 Fotografie náhrobníku bez bližšího komentáře publikoval Nešpor, Z. R.: Encyklopedie, s. 229.
- 58 Evangelické školství tolerančního období se v poslední době na českém Těšínsku dočkalo několika regionálně laděných prací, k nimž je však, vzhledem k tendencím, nutno přistupovat s určitou rezervou, výběrově např. Mazur, J.: Z dziejów; Szymeczek, Józef (ed.): 200 let budovy evangelické školy v Návsi – 200 lat budynku szkoły ewangelickiej w Nawsiu. 1808–2008. Návsi 2008; Jaworski, Kazimierz: 220 lat szkolnictwa w Końskiej – 220 let školství v Konské. Trzyniec 2011, s. 24–34.

Bruzovská beseda

Príspevek k dějinám českého národního hnutí na Těšínsku

Pavla Karbanová

Úvod

Jedním z významných společenských fenoménů 19. století je spolková činnost. Začala se rozvíjet na přelomu 18. a 19. století, avšak jen ve velmi omezené míře a pouze ve vyšších společenských vrstvách. Spolky jako místo občanské emancipace představovaly pro konzervativní rakouský stát potencionální nebezpečí, proto se snažil udržovat si nad nimi kontrolu. První obecnou právní normou byl spolkový zákon z roku 1843. Právo svobodně tvořit spolky bylo jedním z hlavních požadavků liberální opozice v revolučním roce 1848. Bylo zakotveno i ve všech textech ústav z let 1848–1849.¹ K většímu rozvoji této oblasti společenského života došlo až v 60. letech 19. století po pádu Bachova neoabsolutismu. Dne 15. listopadu 1867 vešel v platnost nový spolkový zákon č. 134. Spolky podléhaly kontrole zemských politických úřadů, které je povolovaly a schvalovaly jejich stanovy. Druhou instancí bylo ministerstvo vnitra, třetí panovník.² V Rakouském Slezsku je patrné opoždění spolkové činnosti za Čechami a Moravou. Těšínsko přitom bylo pozadu i v rámci samotného Slezska. Podle hlášení slezské zemské vlády ministerstvu vnitra ve Vídni o stavu spolků v Rakouském Slezsku k roku 1870 zde existovalo 179 spolků, z toho 53 na Těšínsku.³

K nejstarším českým spolkům patřily vzdělávací a osvětové besedy a čtenářské spolky. Plnily úlohu průkopníků národního hnutí v regionu. Pěstovaly vědomí národní soudržnosti a připravovaly sebevědomou českou společnost. Iniciátory byli většinou vzdělaní členové místních elit, kteří si zkušenost se spolčováním přinesli z vysokoškolských studií v Praze, Vídni či jiné metropoli. Následující text nastíní vývoj čtenářských spolků v politických okresech Frýdek, Těšín, Frýštát a Místek do konce 80. let 19. století.

První český literární kroužek na Těšínsku vytvořili na počátku 40. let 19. století studenti evangelického gymnázia v Těšíně pod názvem **Česká beseda**. Jeho součástí byla i slovenská knihovna.⁴ V příštích dvou desetiletích Čechy v zakládání čtenářských i jiných spolků předběhli Němci a Poláci. V období Bachova neoabsolutismu vznikl německý **Čtenářský a společenský spolek v Těšíně** (Lese- und Geselligkeitsverein, statuta schválena 1856).

O čtyři roky později následovali příkladu Těšína frýdečtí Němci a založili si **Frýdecký čtenářský spolek** (Friedeker Leseverein, 1860). Brzy nato se v Těšíně ustavil i první polský čtenářský spolek **Lidová čítárna** (Czytelnia ludowa, 1861) a v roce 1870 **Katolická lidová čítárna v Jablunkově** (Katolicka czytelnia ludowa).

Počátky českých čtenářských spolků je třeba hledat na Frýdecku, kam přicházel český národní ruch ze sousedního moravského Místčka. Místek přirozeně inklinoval k nejbližším moravským městům, v nichž proces národní emancipace probíhal rychleji. Ve Frenštátě již od roku 1860 vyvíjela činnost česká **Občanská beseda** a v Příboře fungovala jen o rok mladší **Slovanská beseda** (1861). Ve Frýdlantě vznikla **Občanská beseda** pravděpodobně v roce 1863. Jednalo se však o volné sdružení bez úředně schválených stanov.⁵ V dubnu 1865 inicioval hukvaldský učitel Jiří Janáček, otec hudebního skladatele Leoše Janáčka, vznik **Čtenářsko-pěveckého spolku na Hukvaldech**. To bylo posledním podnětem k založení prvního českého spolku v Místku – **Občanské besedy**. Její stanovy schválilo okresní hejtmanství v Místku 12. prosince 1865. Inspirovala se stanovami Čtenářsko-pěveckého spolku na Hukvaldech a frenštátské Občanské besedy. Cílem spolku bylo vytvořit české osvětové středisko a knihovnu.⁶ Místecká občanská beseda byla později propojena s Bruzovskou besedou prostřednictvím dvou významných osobností a bruzovických rodáků – advokáta JUDr. Jana Petra a jeho bratra Ondřeje Boleslava Petra, jak o tom bude pojednáno dále. Do vzniku Bruzovské besedy se v okrese Místek konstituovaly ještě dva čtenářské spolky – německé **Čtenářské kasino v Místku** (Lese-Casino in Mistek, 1870) a **Čtenářsko-pěvecký spolek „Lidumil“ v Palkovicích** (1870).

Pozice Čechů ve Frýdku byly o poznání horší než v Místku. V 80. a 90. letech 19. století platil Frýdek v rámci celého Těšínska za jednu z nejsilnějších bašt německosti. Českých národních buditelů byla ve městě jen hrstka. K prvním a současně nejhorlivějším patřil lékař Augustin Peter, jehož rodové kořeny vedou do Bruzovic.⁷ Sám se sice narodil již ve Frýdku, ale jeho otec pocházel z vlasteneckého selského rodu Petřů z Bruzovic, stejně jako bratři Jan a Ondřej Boleslav Petrovi, působící v sousedním Místku.

MUDr. Augustin Peter,
průkopník českého národního
hnutí ve Frýdku, 80. léta
19. století, Sláma, František:
*Vlastenecké putování po
Slezsku. Obrazy národopisné,
historické a kulturní
z Rakouského i Pruského
Slezska. Praha [1887]*

Roku 1863 inicioval Augustin Peter založení čtenářského spolku ve Frýdku, který však neměl dlouhého trvání. Po necelých dvou letech činnosti byl úředně rozpuštěn pro „proruské tendence“ (1864). Peter se však svého cíle nevzdal a v roce 1870 se podařilo ustavit frýdeckou **Občanskou besedu**.⁸ Spolu s ním ve spolku působil advokát Karel Kotek. O jejich zápalu pro českou národní myšlenku svědčí názor slezského zemského prezidenta, jenž ve výše zmíněném hlášení o spolkové činnosti v Rakouském Slezsku vídeňskému ministerstvu vnitra označil frýdeckou Občanskou besedu pod Kotkovým vedením za nejmilitantnější slovanský spolek ve Slezsku.⁹

Před polovinou 70. let 19. století tedy na Těšínsku fungoval jediný český čtenářsko-vzdělávací spolek, jímž byla frýdecká Občanská beseda. Vznik **Bruzovské besedy** na konci roku 1874 (stanovy schváleny 9. prosince 1874) jako prvního venkovského čtenářského spolku byl pochopitelně pro národní obec významnou událostí. Je zajímavé, že vzápětí se v sousední obci Sedliště ustavila **Beseda sedliská** (stanovy schváleny 27. března 1875).¹⁰ Tyto sesterské obce k sobě měly vždy velmi blízko. V rámci někdejšího frýdeckého panství patřily k nejbližším. Tvořily je velké selské grunty, na nichž hospodařily hrdé a starobylé selské rody. Národnostně byly obě téměř výhradně české.¹¹ Již dříve platily za významná čtenářská střediska a snahy o založení veřejné knihovny zde spadají do 60. let 19. století.¹² Také obě besedy spolupracovaly a vzájemně na sebe působily. Bruzovice spolu se Sedlištěm a nejbližším okolím se staly jedním z prvních krystalizačních jader českého národního hnutí na Těšínsku.

Do konce 80. let 19. století založili Češi v okrese Frýdek ještě **Společenskou knihovnu ve Vyšních a Nižních Lhotách** (1886) a **Hospodářsko vzdělávací spolek ve Vratimově** (1888). Pro srovnání – v okrese Místek vznikla **Společenská knihovna ve Frenštátě** (1875) a **Vzdělávací a zábavný spolek řemeslnická beseda ve Frýdlantě** (1885).¹³

Teprve v 80. letech 19. století se probudilo české národní hnutí v dalších částech Těšínska a rovněž v samotném Těšíně. Roku 1881 se ustavil **Čtenářský spolek v Doubravě**, který postupně nabyl velkého významu a svou činnost rozšířil i na blízkou Orlovou. Později proto změnil název na Čtenářský spolek v Doubravě a Orlové (1904).¹⁴ Centrem českého národního hnutí v Těšíně se stal **Literárně zábavní klub Snaha**, založený roku 1882 z podnětu Věnceslava Hrubého.¹⁵ Konečně roku 1888 vznikl i na Bohumínsku v obci Záblatí **Čtenářský spolek Zahradka**.¹⁶

Aby byl výčet čtenářsko-osvětových spolků do konce 80. let 19. století úplný, připomeňme

ještě německé čtenářské spolky v Karvině (**Leseverein**, 1877) a Novém Bohumíně (**Deutscher Leseverein**, 1886), **Evangelický čtenářský spolek** v Těšíně, který byl současně německý i polský (Evangelischer Leseverein / Czytelnia ewangelicka, 1882) a polskou **Katolickou rolnicko-osvětovou besedu s čítárnou v Mostech** (Katolickie kołko rolnicze i oświaty wraz z czytelnią, 1888).

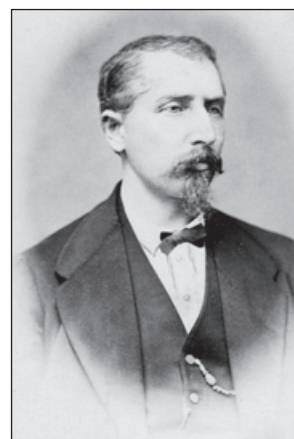
Od 90. let 19. století se na Těšínsku vývoj spolčování velmi urychlil a vznikalo velké množství čtenářských spolků. V okrese Frýdek je zakládali téměř výhradně Češi. V okrese Fryštát sice převažovaly české čtenářské spolky, ale hojně byly zastoupeny i polské a německé. V okrese Těšín naopak vyvíjeli největší aktivitu v této oblasti Poláci a pozadu nezůstávali ani Němci.¹⁷

Počátky spolku Bruzovská beseda

První popud ke vzniku veřejné knihovny v Bruzovicích vzešel z iniciativy místního kaplana Jiřího Kolka, rodáka z blízkých Domaslavic. Knihy byly jeho zálibou, již dříve je sbíral a půjčoval. V roce 1864 při příležitosti posudku¹⁸ vystoupil před shromážděné občany a vyzdvihl potřebu veřejné knihovny v obci. Zřejmě se setkal s kladnou odezvou, protože se mu v krátké době podařilo vybrat pro tento účel na 40 zlatých. Nabídl se rovněž jako první jednatel vznikající knihovny. Sotva však začal s nákupem a půjčováním knih, byl přeložen na místo kaplana do Frýdku a slibně započaté dílo musel opustit. Zárodek budoucí knihovny i zbylou finanční hotovost z členských příspěvků předal starostovi Bruzovic Františku Pitříkovi s přáním, aby se postaral o další rozvoj a fungování knihovny. Pitřík ovšem nebyl právě horlivým zastáncem českých národních zájmů. V pozdějších letech platil za pověstného renegáta a stoupence germanizace.

Pohlednice Bruzovic, kolem r. 1910, Státní okresní archiv Frýdek-Místek

JUDr. Karel Kotek, poslanec slezského zemského sněmu a český národní buditel ve Frýdku a okolí, r. 1871, Zemský archiv v Opavě

František Pitřík, poslanec slezského zemského sněmu, starosta Bruzovic a známý stoupenec germanizace, r. 1871, Zemský archiv v Opavě

Skutečnost, že často používal poněmčenou podobu svého jména Franz Pitrzik, to názorně dokresluje. Členské příspěvky na knihovnu vrátil původním majitelům a celou záležitost tím považoval za uzavřenou.

Další pokus o zřízení společné knihovny se uskutečnil na Nový rok 1872. V domě č. p. 26 se tehdy u místního kostelníka, knihomila a písmáka Josefa Stříže sešlo několik mladíků z Bruzovic, aby si za 50 krejcarů předplatili *Poučné spisy pro lid*, vydávané Katolickou politickou jednotou v Brně. Jedním z nich byl Ondřej Onderěk. Navrhl, aby si spisy předplatili jen v jednom vydání a vzájemně si je půjčovali. Ostatní pak měli připravených 50 krejcarů složit do společné pokladny, ze které by se pořídily další knihy. Návrh byl přijat a členy nového spolku se stalo 23 místních mužů.

Ondřej Onderěk (1847–1941) se již od samého počátku spolku stal jeho vůdčí osobností. Onderkovým prvním krokem k vybudování společné knihovny bylo, že osobně obešel obec od domu k domu a prosil o darování knih. Poslal též zprávu do *Opavského Týdenníku*, v té době jediného českého periodika v Rakouském Slezsku, aby informoval českou vlasteneckou veřejnost o vzniku spolku a poprosil o všestrannou podporu.¹⁹ V reakci na to daroval bruзовické knihovně 14 knih sám redaktor *Opavského Týdenníku* Jan Zacpal.

V následujícím roce 1873 knihovna stagnovala. Scházela pravidla a úřední platforma, na které by mohla organizovaně rozvíjet svou činnost. Projevilo se omezení, s nímž se ve venkovském prostřední národně uvědomělí nadšenci často potýkali. Přes jejich nesporný zápal pro literaturu a národní osvětu jim chybělo vyšší vzdělání, zvláště orientace v právním systému. Bruzovice měly to štěstí, že syn jednoho ze zdejších selských rodů Jan Peter z č. p. 10 právě studoval právo na Karlo-Ferdinandově univerzitě v Praze.²⁰ Postavil se po bok Ondřeje Onderky a vypracoval pro knihovnu stanovy, jež by odpovídaly spolkovému zákonu č. 134 z roku 1867. Slezská zemská vláda je dvakrát vrátila neschválené. V prvním případě obsahovaly ustanovení o pokutě za ničení knih a podle zemské vlády si tím spolek osoboval soudní pravomoc, což bylo v rozporu se spolkovým zákonem. Ve druhém případě zase nebyl ustanoven smírčí soud, který by řešil spory mezi členy. Schválení stanov se podařilo dosáhnout až na třetí pokus. Stalo se tak výnosem slezské zemské vlády č. 9574 z 9. prosince 1874. Spolek oficiálně zahájil činnost pod názvem *Bruzovská beseda*.²¹ Široká veřejnost o tom byla informována hned 9. ledna 1875 na stránkách *Opavského Týdenníku*.²²

Stanovy spolku

Účel spolku byl ve stanovách výstižně popsán slovy: *Spolek Bruzovská beseda zřízený jest k zábavě společenské a vzdělávání knihou svých čtenářův*.²³ Prostředky k dosažení určeného cíle si Beseda stanovila následovně: *rozmluva, čtení, přednášky a rozpravy z oboru polního hospodářství, obchodu a průmyslu, konečně besední zábavy vůbec, jako hudba, zpěv a dovolené hry, společné vycházky a jiné*.²⁴ Prvotním podnětem byla potřeba veřejné knihovny v obci. Působnost Besedy se však brzy rozšířila na všestrannou osvětovou činnost v oblasti kulturní i hospodářské. Jednací řečí byla čeština. Jinak tomu ostatně u spolku s cílem šířit české národní uvědomění ani být nemohlo.

Řídícími orgány byla valná hromada a výbor. Řádná valná hromada byla svolávána vždy jednou ročně v lednu, v případě potřeby se mohla konat rovněž mimořádná valná hromada. Na valné hromadě byli členové informováni o činnosti spolku za uplynulý rok, seznámeni se spolkovým účetnictvím a stavem knihovny. Valná hromada volila na jeden rok členy výboru a dva revizory, kteří současně nesměli být členy výboru. Revizoři byli kontrolním orgánem a nejméně jednou ročně revidovali stav knihovny a spolkového účetnictví. Výbor řídil spolek v období mezi valnými hromadami. Skládal se ze starosty, náměstka, pokladníka, čtyř členů výboru a tří náhradníků. Ze svého středu si dále volil zapisovatele, knihovníka a další potřebné funkcionáře. K jisté disciplíně vedlo členy výboru ustanovení, že pokud se třikrát bez omluvy nedostaví na schůzi, bude považován za vystoupivšího.

Zdrojem finančních prostředků spolku byly především členské příspěvky. Členové se dělili na činné, čestné a zakládající. K činnému členství stačilo zaplatit roční příspěvek 50 krejcarů. Za zakládající členy byli považováni ti, kteří darovali spolku obnos alespoň 10 zlatých, nebo věci v této hodnotě. Čestní členové byli jmenováni valnou hromadou za zvláštní spolkové zásluhy.

Ustavující valná hromada se konala 1. ledna 1875 v budově bruзовické školy. Předsednictví se ujal dr. Jan Peter a seznámil přítomné se stanovami. Spolek měl 40 členů činných a dva zakládající, jimiž byli Ondřej Onderěk a dr. Jan Peter. Valná hromada zvolila jednohlasně akla-mací první výbor v následujícím složení – předseda P. Karel Madry, náměstek Ondřej Onderěk, pokladník Josef Wrubl²⁵, členové výboru Josef Witrzens, Jan Peter, Josef Řeha, Josef Mojžíšek, náhradníci Josef Stříž, Pavel Pitřík, Josef Peter, revizoři František Peter a Jan Pavlásek.

P. Karel Madry, farář v Bruzovicích a první předseda Bruzovské besedy, 70. léta 19. století, Státní okresní archiv Frýdek-Místek

Osobnosti Bruzovské besedy

Aktivity a společenský přínos každého spolku jsou především dílem jednotlivých osobností, které se v něm angažují a podílejí se na jeho chodu. V případě Bruzovské besedy se sešla skutečně vybraná společnost, tvořená pročesky orientovanou inteligencí nejen z Bruzovic, ale i z okolních vesnic a z měst Frýdku a Místku. Za pět desetiletí existence spolku se v něm přirozeně vystřídal několik generací.

První předseda **Karel Madry** byl bruzovickým farářem a nijak zvlášť nevynikal zápallem pro českou národní věc. Podobně **Josef Witrzens**, řídící učitel místní školy, v pozdějších letech v širokém okolí proslulý germanizátor. Do prvního spolkového výboru byli zřejmě zvoleni jako příslušníci bruzovické inteligence. Jejich členství v Besedě také nemělo dlouhého trvání. Witrzens byl jejím prvním knihovníkem. Někteří členové totiž zpočátku předpokládali, že bude besední knihovna do jisté míry suplovat neexistující školní knihovnu. Po roce Witrzens odmítl funkci knihovníka nadále vykonávat, což bylo členy kvitováno s jistou nelibostí. Zvláště František Onderek mu vytýkal, že by pro něho jako pro řídícího učitele měla být správa knihovny čestnou povinností. Vůči Witrzensovi ovšem panovala mezi bruzovickými obyvateli obecná nedůvěra pro jeho proněmecké vystupování a domnívali se, že by české knihovně beztak mnoho užítu nepřinesl. Knihovníkem byl místo něj jmenován Ondřej Onderek a Witrzens se již dále do činnosti Besedy aktivně nezapojoval.

Až na několik výjimek byl besední výbor vždy přehlídkou národně uvědomělých osobností. Po boku **Ondřeje Onderka** a **dr. Jana Petra** byl dlouholetým členem výboru a knihovníkem **Josef Stříž**, známý bruzovický písmák, knihomil a v neposlední řadě i kostelník a hrobník.²⁶

V Besedě velmi aktivně působila celá řada dalších osobností z vlasteneckého rodu Petřů. Jeho členové v té době hospodařili na gruntech č. p. 4, 10, na bývalém fojstství č. p. 30 a na statku č. p. 180, který vznikl vydělením z fojtského lánu. K neaktivnějším patřil **Jan Peter z fojstství**, starosta spolku v letech 1886–1893. Funkce se sám vzdal. Byl vystřídán **Františkem Petrem** z č. p. 4, který Besedu vedl dalších deset let. František Peter byl jmenován zakládajícím členem, když spolku daroval finanční obnos deset zlatých.²⁷ Jeho mladší jmenovec **František Peter** z č. p. 10 zase více než 20 let vykonával funkci pokladníka.

Jistě nejzajímavější a nejznámější osobností z rodu Petřů je **Ondřej Boleslav Peter**, těšínský bard a místecký společník Vladimíra Vaška. S bratrem dr. Janem Petrem se v Besedě

angažovali především v jejich počátcích. Právník Jan Peter byl sice zakládajícím členem spolku, v pozdějších letech se však již na činnosti přímo nepodílel a jeho osobnost plnila spíše funkci „kmotra“ či „arbitra“. Mladší Ondřej Boleslav proslul vášnivým zápallem pro českou národní myšlenku. Ukázalo se to i při jeho krátkém působení v Bruzovské besedě v době, kdy žil v Bruzovicích a učil na zdejší škole. Roku 1877 byl členem výboru a knihovníkem, avšak v Besedě prokazatelně působil ještě v roce 1879. Například v zápise z jednání valné hromady 26. ledna 1879 jsou zachycena jeho slova: *Pan Ondřej Peter m. povzbuzuje k neúnavné činnosti, aby se nám slezským Slovanům až se spravedlivým požadavkům všech Slovanův vyhová, nepředhazovalo že dostavivše se na vinici Páně teprv v 11. hodinu tu samu mzdu jsme obdrželi, jak ti, kteří vedro dne od 6. hodiny nesli totiž bratři naši Čechové a Moravané.*²⁸

V lednu 1878 byl na návrh Ondřeje Boleslava Petra jmenován čestným členem Bruzovské besedy poslanec slezského zemského sněmu JUDr. Karel Kotek z Frýdku [...] *pro jeho zásluhy, ježto sobě vydobyl o rozkvět národního uvědomění v kraji Slezském a zvláště o náš spolek darováním více vzácných kněh [...].*²⁹ Karel Kotek patřil k nejvýznamnějším zástupcům české národní strany na zemském sněmu, kde zasedal v letech 1871–1877. V 70. a 80. letech 19. století byl rovněž členem frýdecké městské rady. Ondřej Boleslav Peter se s ním jistě znal ze své profesní praxe v místecké advokátní kanceláři bratra Jana, neboť Kotek od roku 1866 působil jako advokát v sousedním Frýdku.³⁰

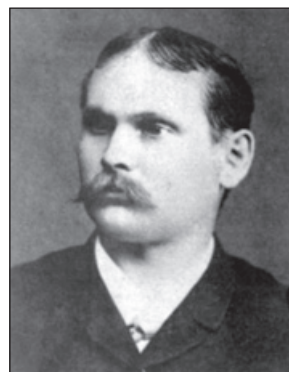
Na počátku 80. let Ondřej Boleslav Peter z Bruzovic odešel. Po čase se stal jeho novým působištěm Místek, kde se po boku bratra Jana zapojil do činnosti tamní Občanské besedy a dalších českých národních spolků.³¹

S bratry Petrovými je úzce spjata osobnost **P. Jana Ježíška**, rodáka ze Žermanic.³² Můžeme předpokládat, že tito tři muži byli ve velmi úzkém osobním vztahu. Byli si blízcí věkem, pocházeli ze stejné farnosti (Bruzovice), všichni tři studovali na těšínském gymnáziu, stejně horlivě pracovali na poli národní obrody. Ondřeje Boleslava navíc s Ježíškem pojil osudový milostný vztah k jeho sestře Hance Ježíškové. Tento český vlastenecký kněz se později stal významným činitelem českého národního hnutí na Těšínsku druhé poloviny 19. století. V letech 1878–1879 působil v Bruzovicích jako kaplan. V lednu 1879 se poprvé objevil na kandidátní listině besedního výboru, kterou předložil valné hromadě ke schválení právě Ondřej Boleslav Peter, a stal se náměstkem starosty Bruzovské besedy. Ve funkci náměstka vytrval Ježíšek až do roku

Josef Stříž, bruzovický písmák a knihomil, Památník sboru dobrovolných hasičů v Bruzovicích 1897–1937. Bruzovice 1937

Ondřej Boleslav Peter, bruzovický učitel, knihovník spolku, těšínský bard a společník Vladimíra Vaška při jeho pobytu v Místku, 80. léta 19. století, archiv Pavly Karbanové

P. Jan Ježíšek, rodák ze Žermanic, farář v Domaslavicích, významná osobnost českého národního života na Těšínsku, 70. léta 19. století, Římskokatolická farnost Bruzovice

1882, i když byl mezitím přeložen do Frýdku jako administrátor poutního chrámu Navštívení Panny Marie. Přes značnou vzdálenost nového působišť zůstal ve spojení s Besedou i nadále. Ve výboru figuroval ještě roku 1884. Již jako domaslavický farář celebroid roku 1896 v bruzovickém kostele slavnostní mši při příležitosti svěcení nově pořízeného spolkového praporu. Jan Ježíšek byl výborným kazatelem a svým rétorickým nadáním obohacoval besední schůze. *Ke konci podotknul důstj. P. Jan Ježíšek srdečnými slovy důležitost spolku, napomínajíc by žáden se nedál se svého přesvědčení od nepřítelův besedy zvésti, nýbrž čím dále, tím pevněji a smělejší se naši dobré věci zaujímati i uvádí k upevnění svých slov za příklad počátek křest. kat. víry, která původně 12 mužů hlášána byla a nyní po celém světě se skví a rozšiřuje, že i my, ačkoli se nemůžeme těmto 12 mužům rovnati, máme předce důležitost a užitek spolku pro obecnstvo, každému hlásati a každého k přistoupení ke spolku vybízeti. Tato srdečná mluvená slova našly ozvěnu v srdcích přítomných a každý dal to srdečným potleskem na jevo.*³³ Jan Ježíšek z pozice své kněžské autority vždy povzbuzoval ke vzdělávání, podpoře Besedy a odvaze pevně stát za českou národní myšlenkou. Činil tak přirozeně v duchu druhé poloviny 19. století, která byla dobou velkých gest a vzletných slov s neodmyslitelným příděchem patosu.

Po Ježíškově odchodu byl roku 1879 investován na bruzovickou faru **P. Vincenc Humplík**, rodák z Lipníka nad Bečvou. Po vzoru svého předchůdce se stal příznivcem a propagátorem Bruzovské besedy. Podpora ze strany duchovního správce jí velmi prospívala. Hned po příchodu do Bruzovic se Humplík přiřadil ke dvěma zakládajícím členům, poté co spolku daroval jmění v hodnotě nejméně 10 zlatých. Následujícího roku byl aklamací zvolen do čestné funkce starosty a s potěšením ji přijal, avšak vykonával ji pouze rok. Pro náročné povinnosti v duchovní správě farnosti mu pro Besedu nezbyvalo tolik času, kolik by se na starostu slušelo. Funkce se proto vzdal, navrhl zvolit opět Ondřeje Onderka a nadále zůstal členem výboru. Všechnožně spolku pomáhal a propagoval ho mezi farníky.

Beseda jako literárně-vzdělávací spolek se samozřejmě neobešla bez účasti místních učitelů. Pro všechny učitele bruzovické školy bylo členství nepsanou povinností a otázkou osobní

prestiže. Docházeli zde i pedagogové z okolních vesnic. Z bruzovických učitelů byli členy besedního výboru Josef Witrzens, Ondřej Boleslav Peter, Dominik Mojžíšek, Vincenc Gottlieber a Josef Mosler. Z okolních vesnic pak žermanický učitel Vincenc Liška, učitel v Prostředních Bludovicích František Pašík, řídící Josef Chrostek a učitel František Onderek ze sedlišťské školy.

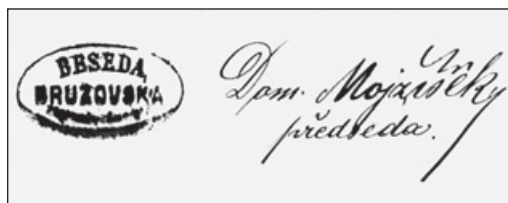
Do dějin spolku se nejvíce zapsal **Dominik Mojžíšek**. V Bruzovicích učil plných 40 let, od roku 1889 do srpna 1929. Již od svého příchodu do obce zasedal v besedním výboru, ujímal se úlohy jednatele a často obohacoval spolkovou činnost o nejrůznější přednášky. V letech 1907–1912 zastával funkci předsedy. Dominik Mojžíšek se zasloužil i o další spolky v obci, angažoval se ve sboru dobrovolných hasičů. Záslužným počinem byly rovněž meliorační práce v rámci odvodňovacích družstev, které v Bruzovicích organizoval.³⁴ Jednalo se o jednu z nejvýznamnějších osobností veřejného života v Bruzovicích konce 19. a první čtvrtiny 20. století.

Pořádané akce

Bruzovská beseda byla v poslední čtvrtině 19. století hlavním pořadatelem společenských a kulturně-osvětových akcí v obci. Nejstarší tradici měly besední plesy, pořádané v hostinci Františka Onderka č. p. 15. Na prvním plese 24. ledna 1875 byla slavnostně zahájena činnost spolku. Časem se staly vyhlášenými, přijížděli na ně hosté ze sousedních Sedlišť a Dobré, ale i významné osobnosti národního života z Frýdku a Místku. Kromě tance doplňovaly program další společenské aktivity jako zpěv národních písní, drobná divadelní vystoupení a žertovné loterie. Například ples v únoru 1895 obohatili členové Besedy zpěvem slezské hymny a pochodu *Hor' sa Slovák*, kterou nacvičili pod vedením Dominika Mojžíška. Výtěžky z plesů šly především na spolkovou knihovnu, několikrát též na učební pomůcky pro místní školu. V 90. letech 19. století se často přispívalo na Matici místeckou dotující stavbu a provoz českého gymnázia v Místku.³⁵ Vznik gymnázia byl podporován a toužebně očekáván celou českou národní obcí Místčka a Frýdecka. Nejbližší česká gymnázia totiž sídlila ve vzdáleném Valašském Meziříčí a v Opavě. Na Matici místeckou se vybíralo také při valných hromadách Besedy, ale i při svatbách a jiných společenských akcích. Matice místecká si v obcích zřizovala své odbory. První z nich byl založen 14. července 1895 právě v Bruzovicích.³⁶

Nedílnou součástí spolkových akcí byla divadelní představení. Iniciátorem dramatické činnosti Besedy byl Jan Ježíšek. V roce 1878 navrhl valné hromadě, aby se taneční zábavy

Razítko Bruzovské besedy a podpis předsedy Dominika Mojžíška, r. 1907, Státní okresní archiv Frýdek-Místek

obohatily o recitace a krátká divadelní vystoupení. Ochotníci z řad členů spolku tak začali s drobnými výstupy k obveselení hostů spolkových plesů. Časem si troufli i na náročnější hry. Kromě plesů se pak hrálo i při příležitosti valných hromad, delší divadelní hry byly uváděny samostatně. U některých představení nechyběl ani hudební doprovod. Nejčastějším místem k jejich pořádání byl hostinec Františka Onderka. Výtěžky z divadelních představení šly rovněž ve prospěch spolkové knihovny. Roku 1882 se poprvé hrálo k charitativnímu účelu – na zřízení vánočního stromku pro školní děti, při kterém bylo 13 žáků z chudých rodin obdarováno obuví. Besedníci toho dokázali obratně využít ke vštípení lásky k divadlu mladé generaci, když na oplátku požádali učitele, aby s dětmi nacvičil krátké představení *Hra u jesliček* a uvedl jej u příležitosti nadílky. O návštěvnosti divadelních představení se dozvídáme z *Opavského Týdenníku* následující: *Návštěva bývala dosti četná, dokud se hrávalo bez vstupného. Když se jednou hrálo pro knihovnu spolkovou, po druhé na zřízení vánočního stromku chudým a pilným dítkám školy Bruzovské bylo mimo rodin hrajících ochotníkův nad míru slabé účastenství.*³⁷

Převážnou část repertoáru tvořily komedie a vlastenecké hry, např. *Anežka, panna a mučednice, Jen moudře, Dva přátelé a jediný kabát, Také kousek aliance, Hledá vychovatele, Jakou našel Jakub metlu na zlou Teklu, Poklad* od autora Karla Pleskače, či žertovný výstup *Líbánky pana Adama*. V této souvislosti je třeba podotknout, že hry včetně scénářů byly podrobeny cenzuře a schvaloval je okresní úřad. Přesto byly převážně v 80. letech 19. století divadelní aktivity Bruzovské besedy s nelibostí snášeny proněmecky smýšlejícími představiteli obecní samosprávy. Najdeme o tom zmínku opět v *Opavském Týdenníku*, který si na zpravodajství i o česko-německých národnostních třenicích zvláště zakládal. *Když vystoupil p. Martin Pavlášek a deklamovánku „První hřích“ přednášeti se jal, zavítali do místností, v nichž zábava držána, známí hájitelé německé kultury, Pavel Pitřík a Josef Stach. Přišli nám zábavu pokazit. [...] Když se ukázalo, že slušné napomenutí nic nepomůže, bylo oběma na srozuměnou dáno, že pro ně zedník ve stěně díru nechal, i vzdálili se.*³⁸

Roku 1907 se ze členů spolku začal formovat ochotnický divadelní soubor.³⁹ Dramatická činnost Besedy položila základy divadelní tradice v Bruzovicích, která se ve 20. století dále rozvíjela. V období první republiky na ni navázal Dramatický odbor československé sociálně demokratické mládeže dělnické v Bruzovicích,⁴⁰ v březnu 1946 byl ustaven Spolek divadelních ochotníků Jirásek.⁴¹ Divadelní kusy

Pozvánka na ples Bruzovské besedy, r. 1883, Muzeum Beskyd Frýdek-Místek

příležitostně sehrály i další spolky a uskupení jako např. Sdružení katolické omladiny, Besídka venkovského dorostu a další.

Opomenuty nezůstaly ani osvětově-vzdělávací akce jako přednášky a besedy. Zajímavým fenoménem se staly společné „vycházky k sousedům“. Besední výbor se na nich usnesl podle návrhu Ondřeje Onderka v květnu 1884 a ještě téhož roku se dvě uskutečnily. Nejbližší valná hromada v únoru 1885 vycházky po delší diskusi a na vřelé doporučení faráře Humplíka schválila. Bylo to v době, kdy se spolek ocitl v recesi a členská základna i knihovna stagnovaly. Prostřednictvím vycházek se měl představit potencionálním novým členům a přitáhnout je do svých řad. První vycházku toho roku hostil sedlák Ondřej Peter na statku č. p. 10. Vycházky byly organizovány následujícím způsobem. Předem zvolený pořadatel (mohl jím být i nečlen spolku) oslovil majitele některého statku a požádal ho, zda k němu smí přijít. Po svolení hospodáře uveřejnil termín a místo konání. Obsahem byly diskuse a rozbor článků v *Opavském Týdenníku* a *Hospodářském listu*. Nejčastěji se probíralo zemědělství a hospodářství, stranou nezůstávala ani problematika národní a obecně vzdělávací.⁴²

Přednášky se obvykle pořádaly při příležitosti valných hromad a jiných spolkových akcí, nebo i samostatně. Často přednášeli učitelé místní školy, ale i další členové spolku. Roku 1900 se jednalo o pravidelném hostování profesorů z místního gymnázia.

V 80. letech 19. století je rovněž v této oblasti patrná snaha Bruzovské besedy obhájit vlastní existenci jakožto čtenářského spolku.

P. Vincenc Humplík, dlouholetý farář v Bruzovicích, předseda a horlivý propagátor spolku, 90. léta 19. století, Státní okresní archiv Frýdek-Místek

Pozvánka na slavnost
svěcení spolkového praporu
Bruzovské besedy, r. 1896,
Muzeum Beskyd
Frýdek-Místek

Uskutečnila se přednáška učitele Františka Pašíka z Prostředních Bludovic s názvem *O vlivu knihoven na výchovu dětí v rodině*. Ondřej Onderek přednášel na téma *Jaký význam mají čtenářské spolky*. Jejich společenský přínos vyzdvihl následujícími slovy: *Čtením kněh dobrých stávají se lidé ušlechtilí, povahy různé, stále a odhodlané u hájení svých práv národních. Čtenářskými spolky neméně rodinám, obcím ano i celému státu se poslouží. Mládež a čeládka přidržována hospodáři svými k čtení, zapomíná pomalu na noční potulky a jiné zlozvyky. Bedlivým, pozorným čtením najde zálibu v knihách (nesmí se jim však krvavé knížky podávat), naučí se mravům, ušlechtilým způsobům, krasocitu, vůbec mnohým vědomostem. Že takoví lidé pak jsou v obci i v národním ohledu užiteční a potřební, jest patrné. Dále čtením dobude si každý jakéhosi sebevědomí a může se pak směle postavit oproti těm zdánlivě tak vysoko vzdělaným našim úhlavním odpůrcům (ačkoliv to jejich vzdělání jen v trochu toho křiku spočívá). Že tímto našinec si daleko větší mravní převahu dobude, jest patrné.*⁴³ Přednášky postihovaly nejrůznější tematiku, ale v podstatě vycházely z aktuální potřeby venkovského publika. Roku 1902 zaznamenala ohlas přednáška učitele Vincence Gottliebera *O účinkách lihových nápojů*. O tom, že alkoholismus v té době představoval palčivý problém, svědčí i rozhodnutí obecního výboru z července téhož roku zakoupit z obecního rozpočtu 150 kusů protialkoholní brožury *Zhouba lidu* z pera borovského faráře Jana Tagliaferra⁴⁴ a rozdat ji zdarma mezi obyvatelstvem.⁴⁵ V březnu a dubnu 1908 se uskutečnila série přednášek místních učitelů. Dominik Mojžíšek promluvil o obecní samosprávě a Josef

Mosler o dějinách českého národa.⁴⁶ Roku 1913 prezentoval JUC. Ladislav Peter přitažlivé téma *Lékařská expedice na Balkán*.⁴⁷

V dubnu 1906 uspořádala Beseda večírek Svatopluka Čecha při příležitosti básníkových 60. narozenin. Akce se zaměřila na českou literaturu. Na programu byla přednáška o životě básníka, kterou si připravil student filozofie a pozdější učitel Jan Nondek, aktivní organizátor studentských divadelních her již v době studia na místeckém matičním gymnáziu.⁴⁸ Zazněly Čechovy básně a také *Křest svatého Vladimíra* od Karla Havlíčka Borovského. Oslavu zakončil přípitek rodnému kraji podle cyklu básní *Ve stínu lípy*.⁴⁹

Devadesátá léta 19. století je možno považovat za období největšího rozkvětu Bruzovské besedy. Vydobyla si uznání v obci i v širším okolí Frýdku a prezentovala se jako sebevědomý český spolek. Odrazilo se v tom obecné klima doby, kdy se německý národní tábor v českých zemích pomalu dostával do defenzivy. Projevilo se to také na Těšínsku, kde se začala česká spolková činnost rozvíjet s mnohem větší intenzitou než v předchozích desetiletích. V mnoha obcích přešla místní samospráva do českých rukou. Nejinak tomu bylo v Bruzovicích. V roce 1897 vystřídal v úřadu starosty Františka Pitříka zakladatel Bruzovské besedy Ondřej Onderek. Je zřejmé, že mu k získání této funkce napomohlo i členství v nejmávanějším spolku v obci.

Vnější symbolem prestiže Bruzovské besedy se měl stát spolkový prapor. Iniciativa vedoucí k jeho pořízení vzešla ze skupiny mladších členů. V dubnu 1896 se ve škole sešla mimořádná valná hromada, která návrh s velkým nadšením přijala. Firma J. Trenkwalda z Prahy vyrobila skutečně reprezentativní prapor za více než 200 zlatých. Na přední straně byl vyobrazen sv. Isidor v červeném poli a nápis Rolnická beseda v Bruzovicích, na reverzu v bílém poli sv. Ludmila v rámci. Prapor byl v národních barvách a rovněž výběr světců nebyl náhodný. Osobnosti sv. Isidora z Madridu jako patrona rolníků a české národní svěřice sv. Ludmily, vychovatelky a učitelky knížete Václava, očividně korespondovaly s posláním Bruzovské besedy. Svatá Ludmila symbolizovala péči o vzdělání lidu a českou národní příslušnost, sv. Isidor zase odkazoval na to, že Bruzovice byly zemědělskou obcí a osvětová činnost spolku se z velké části zaměřovala na vzdělání v oblasti zemědělství. Prapor reprezentoval spolek při slavnostních vycházkách a na nejrůznějších národních slavnostech v okolí, na něž byla Beseda pozvána. Používal se rovněž při pohřbech členů spolku. Mezi volené funkcionáře přibýli dva praporečníci pověřeni nošením praporu.

Svěcení besedního praporu se mělo stát největší národní slavností v Bruzovicích

prostoupenou vlasteneckým nadšením charakteristickým pro závěr 19. století. Termín byl stanoven na 6. září 1896. Kmotrovství praporu přijala paní Berta Petrová, manželka zakladatele spolku dr. Jana Petra. Přípravy byly bezpochyby velmi náročné a vyvrcholily v předvečer slavnosti shromážděním ve škole, slavnostní promluvou učitele Dominika Mojžíška a následnou schůzí v hostinci Františka Onderka. Dalšího dne vše začalo budíčkem v 6 hodin ráno. O dvě hodiny později přivítal předseda spolku František Peter za doprovodu hasičů a družiček s hudbou kmotru praporu Bertu Petrovou. V 9 hodin následoval příjezd a slavnostní uvítání spolků a dalších hostů. Ze sousedních Sedlišť dorazil starosta Jan Polach, občansko-rolnická beseda a hasičský sbor, dále spolek katolických tovaryšů z Frýdku, čtenářskou besedu v Hrušově reprezentoval předseda Jakub Helvín. O hudební doprovod se postaral pěvecký spolek Záboj z Polské Ostravy. Pozván byl též zemský poslanec Věnceslav Hrubý a JUDr. Jan Kordač z Těšína, kteří ale pouze zaslali gratulační telegramy.⁵¹

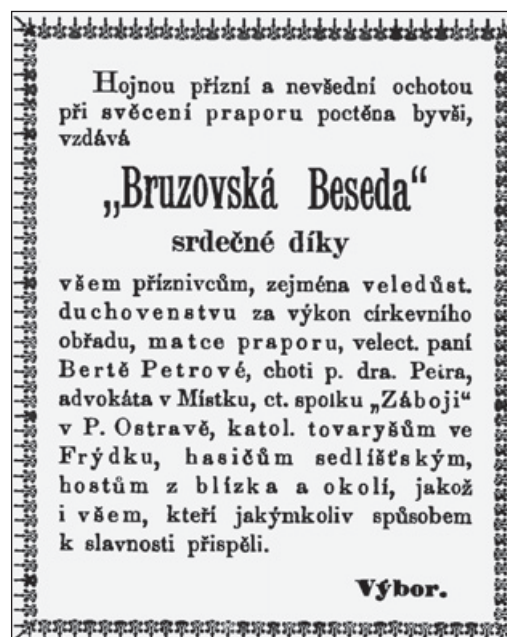
Slavnostní průvod se za velké účasti místních obyvatel odebral do kostela sv. Stanislava v Bruzovicích. Mši sloužil Jan Ježíšek, koncebrovali Vincenc Humplík a bruzovický kooperátor Jan Vlček. Farář Humplík po svém hodinovém, vlastenectvím prodchnutém kázání přistoupil k samotnému svěcení. Při zatloukání hřebů byla pronášena následující hesla: *Služ Bohu, církvi a vlasti!* (Vincenc Humplík), *Stkví se ku slávě českého národa!* (kmotra praporu Berta Petrová), *Naše víra a náš národ ať žijí věčně!* (předseda František Peter), *Až vlátí budeš v prudkém větru proudu, pak vyvěj cizotu ze všech vlastí koutů!* (ředitel pěveckého spolku Záboj Cyril Metoděj Hrazdira).⁵² Prapor dostal dvě stuhy. Jednu darovala Berta Petrová, druhou vyšla bruzovická děvčata. Program pokračoval společným obědem v hostinci Františka Onderka, odpoledním výletem na blízkou louku a večerní taneční zábavou.

Celá akce byla typickým příkladem národních slavností, které byly v této době hojným jevem. Respektovala strukturu slavností svěcení spolkových praporů, tak jak se v Čechách ustálila již v 60. letech 19. století. Tvořily ji tři hlavní části – přivítání kmotry praporu a významných hostů formou průvodu, vlastní obřad spojený se mší svatou a následující lidová zábava. Do těchto slavností se různou měrou zapojovali téměř všichni obyvatelé obce, ať již jako organizátoři, účastníci tanečních zábav nebo pouze zvědaví přihlížející. Každému z nich tyto akce nějakým způsobem napomohly k formování národní identity a sebevědomí. Přispíval k tomu i typický dobový patos a vzletná hesla, jež účinně působila na emoce

a přispívala k budování českého národního mýtu.⁵³

Míru prestiže spolku můžeme vysledovat také z jeho postavení ve slavnostních průvodech. O významu Bruzovic i zdejší Besedy v rámci celého Frýdecka svědčí účast na národních slavnostech v okolí, kde Bruzovičtí zaujímali přední místa. V roce 1898 se na mnoha místech v českých zemích pořádaly oslavy 100. výročí narození Františka Palackého. Pozadu nezůstalo ani Těšínsko. Oslavy se konaly v Těšíně, Frýdku, Skočově, Bílsku, Polské Ostravě, Vratimově, Morávce, Dětmovicích, Lazích, Janovicích a Hnojníku, společně slavili v Doubravě a Orlově.⁵⁴ Bruzovice se 10. července zapojily do oslav ve Frýdku. Místní sedláci sestavili banderium⁵⁵ o 22 koních, které pod vedením Františka Stříže z č. p. 68 odjelo od hostince Františka Onderka k frýdeckému nádraží. Tam se seřadil slavnostní průvod. Bruzovičtí jezdci klusali v čele banderia, ostatní členové Besedy s praporem šli spolu s dalšími spolky dále v průvodu.⁵⁶ K oslavám se vztahuje smutná událost, která hluboce zasáhla nejen občany Bruzovic. Téhož dne večer náhle zemřel dr. Jan Peter. Dva dny po slavnosti se tak celá národní obec Frýdecka i Místecka ve stejně hojném počtu sešla k jeho pohřbu. Na tryzně nesměla chybět Bruzovská beseda s praporem.⁵⁷

Dne 31. srpna 1902 se ve Frýdku konala další významná národní slavnost. Průvod šel od nádraží po třídě Františka Josefa (dnešní třída T. G. Masaryka) a dále Bruzovskou ulicí až ke Staré střelnici, kde se slavnost odehrávala. Reportáž o události přinesly Noviny Těšínské: *Průvod zahájila četa asi dvanácti cyklistů na ověnčených kolech. Za nimi jelo banderium 54 jezdců s p. Frydolinem Weissmannem*

Noviny Těšínské, 19. 9. 1896

Ondřej Peter z Bruzovic
č. p. 10, dlouholetý aktivní
člen spolku, 80. léta
19. století, archiv
Pavly Karbanové

z Bruzovic v čele [...] Řadu spolků průvodu se účastnivších vedl sbor dobrovolných hasičů z Dobré [...] místecké dámy sokolským krokem statně za nimi; pak besedy Bruzovská a Sedlišťská s prapory, Čtenářská beseda z Kunčiček u Ostravy s p. Kasikem v čele, Místecký spolek katol. tovaryšů s praporem, Beseda frýdecká, Sokol místecký a frýdecký s praporem, spolek „Rovnost“ z Frýdku s p. Gavlasem v čele [...] spolek katol. tovaryšů z Frýdku, spolek maloživnostníků z Místku, spolek Č. O. B. z Místku, deputace mnoha jiných spolků z okolí a na konec nepřehledný zástup obecnstva.⁵⁸ I zde tedy Bruzovičtí zaujímalí přední místa. Redaktor mezi významnými hosty neopomenul jmenovat ani Ondřeje Onderka a hostinského Františka Onderka z Bruzovic.⁵⁹

Z dalších významných akcí jmenujme účast Bruzovské besedy na slavnosti konané ve Frýdku 6. srpna 1905, na krajské výstavě v Dobré roku 1910 nebo při slavnostním převezení ostatků MUDr. Augustina Petra ze zrušeného frýdeckého hřbitova u kostela sv. Jošta do Sedlišť.⁶⁰

Samozřejmostí se stala účast Bruzovské besedy na státních oslavách, které představovaly narozeniny císaře Františka Josefa I. (v roce 1878 a 1898), padesátileté výročí jeho nástupu na trůn (v roce 1898) nebo tryzna za zemřelou císařovnu Alžbětu (v roce 1898). Beseda s praporem se účastnila významných událostí v obci, jako byly primice,⁶¹ pohřby⁶² či zlaté svatby.⁶³

Knihovna

Přestože se Bruzovská beseda angažovala v různých oblastech národně osvětové a kulturní činnosti, hlavním těžištěm jejího působení zůstávala besední knihovna. Za dobu trvání spolku se podařilo vytvořit úctyhodný knihovnický celek, který dal později základ obecní knihovně. Beseda a její knihovna velkou měrou přispěly k českému národnímu uvědomění obyvatel obce. Bruzovice se tak ve druhé polovině 19. století staly významným čtenářským střediskem a oporou českého národního živlu na Těšínsku.

Touha po knize v Bruzovicích vyrostla ze starší bibliofilské tradice. Velký vliv měla bezesporu knihovna Josefa Stříže, známá v širokém okolí. Stříž se do činnosti spolku zapojil od samého počátku. Býval členem výboru a v letech 1887–1895 vykonával službu knihovníka. Pro Besedu opravoval knihy a vázal poškozené i nové svazky, pročez mu roku 1910 předseda Dominik Mojžíšek písemně vyjádřil významný dík za lacinou a trvanlivou vazbu knih.⁶⁴

Až do Střížovy smrti v roce 1905 fungovala v Bruzovicích knihovna Besedy paralelně s knihovnou Střížovou a farní bibliotékou. Ta

byla na velmi vysoké úrovni, co se týče teologických, filozofických a historických spisů. Jazykem knih však byla povětšinou latina, němčina, francouzština a jen z menší části čeština. Besední knihovna nedosáhla odborných kvalit ani jedné z výše jmenovaných knihoven. Měla však tu výhodu, že se stala první veřejnou knihovnou v obci a byla otevřena většímu okruhu čtenářů.

Správu knihovny a půjčování knih měl na starost knihovník, každoročně volený výborem. Často jím byl místní učitel, ale nebylo to pravidlem.⁶⁵ V prvních letech existence spolku svou službu vykonával zdarma, avšak již roku 1878 navrhl na výborové schůzi sedlák Ondřej Peter z č. p. 10, aby byl knihovníkovi za jeho námahu přiznán nějaký plat. Tehdejší knihovník Jan Jiřík sice skromně požadoval pouze odpuštění každoročního členského příspěvku, v čemž mu bylo vyhověno a navíc byl honorován jedním zlatým ročně. Roku 1882 se roční plat pro knihovníka zvýšil na dva zlaté. Knihovna byla nejprve uložena v budově bývalého fojtství č. p. 30 na návsi, kde Jan Peter nabídl zdarma k dispozici světnici. V roce 1894 se přestěhovala do školy. Roku 1882 se členové spolku rozhodli pořídit skříň k uložení knih. Desky věnoval sedlák Ondřej Peter z č. p. 10, osm zlatých na zhotovení skříně uhradil Ondřej Onderka.

Knihovna se od počátku formovala na jedné straně jako vzdělávací a osvětová, na druhé jako zábavná lidová bibliotéka. Výběr zakoupených knih byl nejprve ponechán Ondřeji Onderkovi, který se měl poradit s učitelem či farářem. Později členové vznášeli návrhy na zakoupení knih na valných hromadách. Zájem byl např. o knihy nejpotřebnějších zákonů, o historii, učitelé požadovali zakoupení pedagogických spisů. Největším přínosem pro převážně rolnickou obec Bruzovice byl přísun odborné literatury z oblasti zemědělství. Výrazně přispěla k modernizaci zemědělských postupů a tím i k prosperitě selských statků v obci. Místními hospodáři byly velmi oblíbené tituly z edice *Rolník nového věku*. Pravidelně odebírá a pilně čten byl *Hospodářský list* vydávaný Adolfem Eckertem v Chrudimi.

Bruzovská beseda měla v neposlední řadě vytvořit vhodnou půdu, na které by se posiloval český národní život. Od počátku byl proto odebírána *Opavský Týdenník*, tehdy jediné české noviny v Rakouském Slezsku. Předplácení *Opavského Týdenníku* navrhl dr. Jan Peter záhy po založení spolku. Setkal se s odporem předsedy Karla Madryho i Ondřeje Onderka. Oponovali tím, že *Opavský Týdenník* již mnoho místních obyvatel odebírá a mohou ho Besedě zapůjčit. Spolek navíc v té době ještě neměl vlastní místnost, kde by mohl týdeník nabízet čtenářům. Předplatné se jim tedy jevilo jako nadarmo

vynaložené peníze. V zápise jednání výborové schůze se o věci dále píše: *Na tyto námitky připomíná návrhovatels [dr. Jan Peter] že prý jsme jaksi morálně nuceni jmenovaný časopis odebírat, i kdybychom žádného prospěchu z toho neměli, jest totiž Op. Týdenník jediný český list na Slezsku a zdá se býti slušné, aby od českého spolku, co předce bruzovská beseda jest, odebrán byl. Na to se návrh přijímá.*⁶⁶ Od roku 1897 si Beseda pravidelně předplácela *Noviny Těšínské*. Jak do *Opavského Týdenníku*, tak do *Novin Těšínských* zástupci Bruzovské besedy často přispívali krátkými zprávami o činnosti spolku a informovali o pořádaných akcích. Počet odebíraných periodik postupně narůstal. Mimo již zmíněné to byl *Brněnský Drak*, *Samosprávné listy*, *Náš domov*, *Ludmila*, *Našinec* a další.⁶⁷ *Noviny* a časopisy byly k dispozici ve veřejné čítárně zřízené roku 1908 v obecní kanceláři v budově hasičské zbrojnice. Byla otevřená každou neděli mezi čtvrtou a pátou hodinou odpolední. Podle inzerátu v *Novinách Těšínských* se čtenářům nabízelo osm časopisů politických, čtyři hospodářské, dva hasičské a jeden humoristický.⁶⁸

U odborných i zábavných knih byl kladen důraz na výběr kvalitní literatury, která by čtenáře vychovávala v osobních ctnostech a národním sebevědomí. Nové knihy nejprve přečetl některý důvěryhodný člen a prověřil, zda je vhodné je nabízet veřejnosti. Besední knihovník František Pašík, učitel z Prostředních Bludovic, se pak mohl o knihovně vyjádřit pochvalnými slovy: *Nemáme v naší besedě žádných krvavých spisův, známých to krvavých románův, které estetiku a moralnost neznají [...]. Takovéto spisy, po kterých mnohá a mnohá žízň, chvála Bohu nemáme v naší knihovni [...]. Co pak ale máme za knihy? Máme knihy a máme jich dost hodný počet ale toliko knížky, které učí naši mládež mravnosti, které nás učí vědám, které nás učí lásce k svému národu, které nás učí lásce k vlasti, lásce k císaři a vůbec k celému panovníckému domu. Že takové knížky jsou základem a půdou prvního duševního vyvinutí a vzdělání, netřeba ani podotýkati, jsou ony člověku to, co stromu opatrování a štipení, by vzácné a dobré ovoce rodil.*⁶⁹

Knihy byly pořizovány z členských příspěvků, z výnosů spolkových plesů a jiných akcí. Výjimkou nebyly ani větší knižní dary mecenášů. Prvním významným dárcem byl lidový písmák

a knihomil Josef Stach z Václavovic, původem bruzovický rodák. Vznikající knihovně daroval větší množství knih již roku 1872 a ve své štedrosti vytrval i v následujících letech.⁷⁰ Vzápětí po schválení stanov přispěl spolku již zmíněný redaktor *Opavského Týdenníku* Jan Zaccpal 14 knihami. Místní farář Vincenc Humplík daroval 20 knih v ceně 11 zlatých. Spolu s ním věnoval 40 knih v ceně 30 zlatých Stanislav Weissmann, rodák ze sousední obce Pazderna. Za svou štedrost byli oba odměněni zvolením čestnými členy spolku.⁷¹ Weissmann byl tehdy ještě bohoslovcem olomouckého kněžského semináře, později se stal arcibiskupským komisařem s pravomocí generálního vikáře pro těšínskou část vřatavské diecéze.⁷² Za svého kněžského působení ve Frýdku se aktivně angažoval pro tamější Občanskou besedu. V letech 1897–1903 vykonával funkci jejího místopředsedy.⁷³

První knihovní řád byl schválen na valné hromadě v lednu 1880. Knihy se půjčovaly na čtyři týdny a zápůjčka se mohla jednou prodloužit. O čtyři roky později však musel být revidován, protože se čtenáři ke knihám nechovali odpovídajícím způsobem, knihy se ztrácely a vracely poškozené. Množily se stížnosti, že někteří je drží již přes pět let a nemají se k jejich vrácení, nebo je vrací zplesnivělé a potrhané.⁷⁴ Po 25 letech činnosti se knihovna dočkala důkladné katalogizace, a proto se po celý rok 1900 nepůjčovalo. Bruzovický kaplan Tomáš Kahánek se věnoval evidenci a vypracoval zcela nový katalog. Zjistil, že knihovna čítá 593 čísel, z nichž ovšem 146 knih chybí a 76 potřebuje opravit.

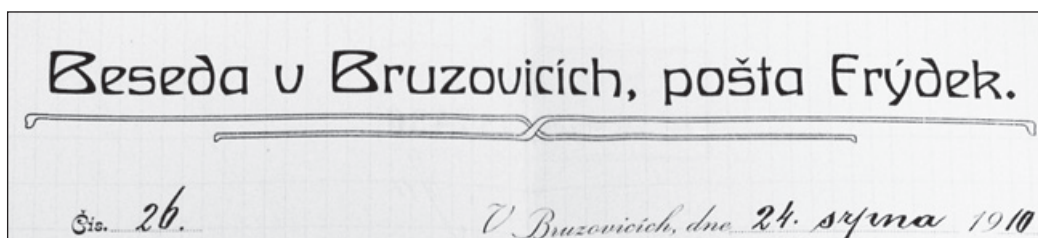
Bruzovská beseda po první světové válce

Pro Bruzovice stejně jako pro celou monarchii znamenala první světová válka výrazný útlum spolkové i jiné veřejné činnosti. Jednak to bylo dáno odchodem velké části mužů do armády, jednak díky existenčním starostem klesl zájem místních obyvatel o plesy, přednášky či výlety. V neposlední řadě byl příčinou i postoj státní moci, která v krizové době ohrožení monarchie aktivity českého národního hnutí nepodporovala.

Jediná valná hromada za první světové války se konala 25. března 1915, kdy spolek čítal ještě 60 členů. Byla však na dlouhou dobu poslední,

Msgre. Stanislav Weissmann, rodák z Pazderna, čestný člen spolku, 20. léta 20. století, Římskokatolická farnost Bruzovice

Hlavičkový papír Bruzovské besedy, r. 1910, Státní okresní archiv Frýdek-Místek

protože většina členské základny musela narukovat na frontu. Za války Beseda nevyvíjela žádnou činnost a nevzchopila se ani v prvních poválečných letech. Roku 1922 pátral okresní úřad ve Frýdku, zda spolek vůbec ještě existuje, protože od něj od roku 1915 nedostal žádné povinné hlášení o činnosti.

Ani knihovně se za války nedostávalo náležité péče. Zasluhou nové knihovnice Boženy Mojžíškové byla znovu otevřena teprve 24. srpna 1924 po předchozí pečlivé revizi a opravě knih. V té době obsahovala 3 136 svazků, z toho 1 061 knih zábavných, 1 289 naučných a 786 časopisů. Zájem o četbu byl v obci značný. Již následujícího roku bylo vypůjčeno 1 802 knih, to je přibližně dvě knihy na každého obyvatele.⁷⁵ Nové prostory našla besední knihovna v přízemních místnostech pod sálem hostince Františka Smolíka (bývalý hostinec Františka Onderka).⁷⁶ Tato část byla k hostinci přistavěna roku 1920. V roce 1924 se znovu sešla valná hromada.

Obnovená činnost Bruzovské besedy však trvala pouze tři roky. Posledním předsedou byl právník působící na městském úřadě ve Fryštátě Ladislav Peter z Bruzovic č. p. 28, zvolený na valné hromadě 29. června 1926. Poslední valná hromada se sešla 16. června 1927, aby schválila zrušení spolku a jeho přetvoření v odbor Slezské matice osvěty lidové (SMOL) v Bruzovicích.⁷⁷ Není bez zajímavosti, že jí byl přítomen i známý národopisný pracovník Joža Vochala, který zde

vystoupil s přednáškou *Ze starých bruzovských dějin*.⁷⁸

V Bruzovicích byl místní odbor Matice osvěty lidové pro knížectví těšínské založen již v roce 1913, ale nepodařilo se jej ustavit. Konstituoval se teprve roku 1927 díky tomu, že pod něj přešla Bruzovská beseda. Je tedy možno konstatovat, že byl přímým nástupcem tohoto spolku.⁷⁹

Jako místní odbor SMOL fungovala knihovna Bruzovské besedy do roku 1939. Ve svízelném období druhé republiky se začalo jednat o sloučení SMOL s Maticí opavskou a národními jednotami⁸⁰ pod jednu organizaci – Národní matici při Národní radě česko-slovenské. Došlo k tomu až po německé okupaci, v dubnu 1939.⁸¹ Místní odbor Národní matice v Bruzovicích byl zřízen výměrem Zemského úřadu v Brně 30. dubna 1940. Okresní úřad ve Frýdku však nepovolil konání ustavující valné hromady. První spolkový výbor byl proto prozatímně sestaven a předložen ke schválení okresnímu úřadu. Předsedou se stal místní učitel Antonín Pětroš, místopředsedou bruzovický farář Josef Bukovan a jednatelem další učitel místní školy Jan Filipec.⁸² Ustavující valná hromada se konala teprve 4. května následujícího roku.⁸³

Závěrem

Význam Bruzovské besedy tkví především v tom, že patřila k průkopníkům české spolkové

*Svatební fotografie
bruzovického sedláka
Bohuslava Petra z č. p. 10
před hostincem Františka
Smolíka (bývalý hostinec
Františka Onderka), kde
se ve 20. letech 20. století
nacházely spolkové místnosti
Bruzovské besedy, r. 1925,
archiv Pavly Karbanové*

činnosti na Těšínsku. Jednalo se o druhý český čtenářsko-osvětový spolek po frýdecké Občanské besedě. Bruzovice se díky tomu staly jedním z nejvýznamnějších krystalizačních jader českého národního hnutí v Těšínském Slezsku. Se spolkem byla spojena celá řada vynikajících osobností přesahujících svým významem hranice obce. Především to byli Josef Stříž, JUDr. Jan Peter a těšínský bard Ondřej Boleslav Peter.

Za 52 let svého působení se spolek dynamicky vyvíjel. Jeho počátky nacházíme v 60. letech 19. století, kdy sousedé po večerech pořádali besedy s knihou. Nejčastěji se konaly v chalupě Josefa Stříže, protože jim zde byla k dispozici jeho pověstná knihovna. Sedmdesátá a 80. léta 19. století byla obdobím překonávání prvotních obtíží spojených s konstituováním nového spolku. Knihovna byla budována prakticky od nuly, Beseda si získávala příznivce a mecenáše. Musela obhajovat vlastní existenci jakožto českého spolku proti germanizačním tendencím obecní

samosprávy pod vedením starosty Františka Pitříka. Naštěstí se mohla opřít o podporu bruzovických vlastenecky smýšlejících duchovních.

Období největšího rozkvětu spolku nastalo v 90. letech 19. století. Demonstrací společenské prestiže byla slavnost svěcení spolkového praporu v roce 1896. Následujícího roku zakladatel Besedy Ondřej Onderek vystřídal Františka Pitříka ve funkci starosty obce. Za počátek konce Bruzovské besedy můžeme považovat první světovou válku. Spolek byl ochromen odchodem většiny členů na frontu a nevzchopil se ani po vzniku Československé republiky.

Odkazem Bruzovské besedy bylo národní sebevědomí a láska k literatuře, kterou se podařilo vštípit místním občanům. Bezpochyby měla velké zásluhy na rozvoji vzdělanosti obyvatel a formování nejednoho z významných bruzovických rodáků. V neposlední řadě přísunem odborné zemědělské literatury výrazně přispěla k hospodářskému vzestupu obce.

Bruzovská beseda

A Contribution to the History of the Czech national Movement in the Těšín Region

The study is devoted to the reading and educational assembly entitled “Bruzovská beseda” that was active in the country village of Bruzovice (court district of Frýdek) from 1874–1927. It was the second Czech assembly of this type in the Těšín Region. Its activity consisted in the creation of the first public Czech library in the village and in organizing enlightenment and educational events (presentations, balls, theatrical performances etc.). It was profiled as an agricultural and educational assembly. It mediated the provision of specialized literature in agriculture and thus it contributed to the economic rise of the village. Many important personalities of national life in the region are connected with Bruzovská beseda. The study is a micro-analysis of the cultural and social life of a village that belonged to the oldest centres of the Czech national movement in the Těšín Region.

POZNÁMKY

- 1 Tím je míněna tzv. Pillersdorfova ústava z 25. dubna 1848, dále text ústavy tvořený ústavodárným říšským sněmem ve Vídni a následně v Kroměříži v letech 1848–1849 a konečně tzv. oktrojovaná Stadionova ústava, vydaná 31. března 1849. Ta však v plném rozsahu nevešla v platnost a Silvestrovskými patenty z 31. prosince 1851 byla zrušena. Urban, Otto: Česká společnost 1848–1918. Praha 1982; Borovička, Michael a kol.: Velké dějiny zemí Koruny české XII.a. Praha – Litomyšl 2012; Lněničková, Jitka: České země v době předbřeznové 1792–1848. Praha 1999; Efmertová, Marcela: České země v letech 1848–1918. Praha 1998; Efmertová, Marcela – Savický, Nikolaj: České země 1948–1918. I. Od březnové revoluce do požáru Národního divadla. Praha 2009; Gawrecki, Dan: Dějiny Českého Slezska 1740–2000. I–II. Opava 2003.
- 2 Drašarová, Eva: Stát, spolek a spolčování. *Paginae historiae*. Sborník Státního ústředního archivu v Praze, 1, 1993, s. 152–177; Malíř, Jiří: Od spolků k moderním politickým stranám. Vývoj politických stran na Moravě v letech 1848–1914. Brno 1996; Kladiwa, Pavel – Pokludová, Andrea – Kafková, Renata: Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850–1914. II/1 Muži z radnice. Ostrava 2008.
- 3 Myška, Milan: Statistika spolků ve Slezsku roku 1870. Pozoruhodný dokument z vídeňských archivů. Těšínsko, 45, 1997, č. 1, s. 7–10.
- 4 Druhým čtenářským spolkem v Rakouském Slezsku byla Občanská beseda v Opavě, která fungovala v letech 1845–1848. Procházka, Jaroslav: Obrozené hnutí na Moravě a založení občanské besedy v Místku r. 1865. Těšínsko, 10, 1967, č. 1, s. 3–11; Ficek, Viktor: Ke vzniku čtenářských kroužků ve Slezsku. Těšínsko, 15, 1972, č. 1–2, s. 28–29.
- 5 Maršálek, Petr: Frýdlant n. O. v letech 1848–1918. Exkurz I – Spolkový život v letech 1848–1918. In: Al Saheb, Jan a kol.: Dějiny Frýdlantu nad Ostravicí, Lubna a Nové Vsi. Ostrava 2009, s. 256.
- 6 Procházka, J.: Obrozené hnutí, s. 3–11.
- 7 Augustin Peter (1824–1894) studoval gymnázium v Těšíně, kde se pravděpodobně angažoval ve čtenářském kroužku Česká beseda. Revoluční rok 1848 jej zastihl na studiích medicíny ve Vídni. Neváhal se zapojit do bojů na barikádách. Po promoci v roce 1854 se usadil v rodném Frýdku a pracoval jako lékař. Kromě zmíněných čtenářských spolků se podílel i na založení frýdecké Občanské záložny, působil v turistických spolcích. Škuta, Vladimír: Otec chudiny na Frýdecku v 19. století. Těšínsko, 8, 1965, č. 15, s. 3–5; Bubeník, Boris: Buditel Těšínska lékař A. Peter. Těšínsko, 19, 1976, č. 3, s. 27; Veselská, Jiřina: Petr, Augustin. Biografický slovník Slezska a severní Moravy (dále jen BSSM), 3, 1995, s. 86–87.
- 8 K založení Občanské besedy ve Frýdku viz Kladiwa, P. – Pokludová, A. – Kafková, R.: Lesk a bída, s. 381.
- 9 Myška, M.: Statistika spolků, s. 9.
- 10 Státní okresní archiv ve Frýdku-Místku (dále jen SOKA Frýdek-Místek), fond Okresní národní výbor Frýdek-Místek (dále jen ONV Frýdek-Místek), inv. č. 568, č. k. 641; tamtéž, fond Hospodářský spolek Beseda Sedliště.

- 11 Podle sčítání lidu v roce 1890 žilo v Bruzovicích 97,94 % obyvatel s českou obcovací řečí, zbytek byli obyvatelé s německou obcovací řečí nebo cizinci. V Sedlišťích žilo podle stejného sčítání 98,01 % obyvatel s českou obcovací řečí, zbytek byli obyvatelé s polskou obcovací řečí nebo cizinci. Viz Obyvatelstvo Slezska a Hlučínska na základě sčítání lidu 1921. Opava 1924, s. 244–247.
- 12 Více ke čtenářské tradici v Sedlišťích a Bruzovicích viz Vochala, Joža: První české knihovny a čtenáři na Těšínsku. Těšínsko, 3, 1960, č. 14–15, s. 9–11.
- 13 Maršálek, P.: Frýdlant n. O., s. 257–258.
- 14 Willerth, František: O knihovnách a čtenářích v Doubravě 1880–1921. Těšínsko, 15, 1972, č. 1–2, s. 18–21.
- 15 Spolková statuta schválena roku 1883, viz Havlíček, Bedřich: Z českého spolkového a kulturního života v Těšíně do první světové války. Těšínsko, 13, 1970, č. 4, s. 52–54.
- 16 Týž: Nejstarší kulturně-vzdělávací spolek na Bohumínsku. Těšínsko, 12, 1969, č. 3, s. 14–18.
- 17 Není-li v poznámce uvedeno jinak, pak jsou údaje o jednotlivých spolcích v této kapitole čerpány ze spolkových katastrů. Okres Frýdek: SOkA Frýdek-Místek, fond Okresní úřad Frýdek (dále jen OÚ Frýdek), inv. č. 9–11; okres Místek: SOkA Frýdek-Místek, fond ONV Frýdek-Místek, inv. č. 81–83; okres Těšín: Zemský archiv v Opavě (dále jen ZA Opava), fond Zemská vláda slezská v Opavě (dále jen ZVSO), inv. č. 79; okres Fryštát: ZA Opava, fond ZVSO, inv. č. 80.
- 18 Veřejná výroční schůze vedení obce s přehledem obecního účetnictví za uplynulý rok.
- 19 Opavský Týdeník, 13. 1. 1875, s. 21.
- 20 JUDr. Jan Peter (1850–1898) absolvoval gymnázium v Těšíně, studoval právo ve Vídni (1870–1872) a v Praze (1872–1875). Poté krátce působil v Těšíně, Novém Jičíně a Uherském Ostrohu. Roku 1884 zakotvil v Místku, kde si otevřel advokátní kancelář. Kromě zmíněných spolků se podílel na založení místecké Tělocvičné jednoty Sokol nebo Národní záložny Místecké. Viz Urbanec, Jiří: Mladá léta Petra Bezruče. Život a dílo 1867–1903. Ostrava 1969, s. 75; Adamec, Tomáš: Peter, Jan, JUDr. BSSM, 3 (15), 2002, s. 92; Adamec, Tomáš: Let místeckého Sokola. Tělocvičná jednota Sokol Místek 1887–1941. Frýdek-Místek 2007.
- 21 Základním pramenem k dějinám spolku je kniha jednacích protokolů. Existují dva téměř shodné exempláře: Památník Petra Bezruče v Opavě, fond Pozůstalost Joži Vochaly, č. k. 63; SOkA Frýdek-Místek, fond Bruzovská beseda Bruzovice. Exemplář ve Vochalově pozůstalosti obsahuje jeho poznámky a vpisky a je zřejmě novějším opisem staršího originálu uloženého v SOkA Frýdek-Místek. Dále bude tento pramen citován jen jako „Protokol valných a výborových schůzí spolku Bruzovská beseda v Bruzovicích“.
- 22 *Nový spolek. C. k. zemská vláda Slezská osvědčila přípisem ze dne 9. prosince 1874 číslo 9574 stanovy spolku „Bruzovská beseda“ v Bruzovicích (u Frýdku). První valná hromada byla dne 1. ledna t. r.* Opavský Týdeník, 9. 1. 1875, s. 14.
- 23 SOkA Frýdek-Místek, fond OÚ Frýdek, inv. č. 640, č. k. 419 (Stanovy Bruzovské besedy v Bruzovicích).
- 24 Tamtéž.
- 25 Na výborové schůzi 15. května 1875 byl nahrazen Josefem Strížem. Protokol valných a výborových schůzí spolku Bruzovská beseda v Bruzovicích.
- 26 Mikoláš, Jaroslav Ludvík: Bruzovský písmák a knihomil Josef Stríž. In: týž: Památník sboru dobrovolných hasičů v Bruzovicích 1897–1937. Bruzovice 1937, s. 33–40; týž: Vesnický knihovník Josef Stríž z Bruzovic (2. února 1833 – 26. září 1905). Těšínsko, 11, 1968, č. 2–3, s. 23–28.
- 27 Stalo se tak roku 1888, kdy byl čestným členem jmenován i Ondřej Onderek.
- 28 Protokol valných a výborových schůzí spolku Bruzovská beseda v Bruzovicích, zápis z 26. ledna 1879.
- 29 Tamtéž, zápis z 26. ledna 1879.
- 30 Karel Kotek (1832–1899) se narodil v Kojetíně, vystudoval gymnázium v Kroměříži a právo v Olomouci. V letech 1870–1872 a 1876–1884 byl členem frýdecké městské rady, ve slezském zemském sněmu zastupoval venkovskou kurii Frýdek-Bohumín. Viz Šustková, Hana: Biografický slovník poslanců slezského zemského sněmu v Opavě (1861–1918). BSSM 8 (20). Supplementum. Ostrava 2006, s. 59.
- 31 K osobnosti Ondřeje Boleslava Petra viz např. Vochala, Joža: Místecký pobyt Vladimíra Vaška 1891–1893 a jeho přerod v Petra Bezruče. Opava 1863; Novák, Ludvík: Bezručův přítel Ondřej Boleslav Petr. Listy Památníku Petra Bezruče, 1966, č. 4–5, s. 53–58; Urbanec, J.: Mladá léta Petra Bezruče, s. 71–87; Drozd, Jan: Autoři Slezských písní. Šenov 2003; nejnověji pak Bohadlová, Renata: Ondřej Boleslav Petr jako historická postava (1853–1893). Diplomová práce FPF SU. Opava 2005.
- 32 Jan Ježíšek (1844–1897) vystudoval gymnázium v Těšíně a bohosloví v Olomouci, 1870 vysvěcen na kněze, 1876–1877 působil na faře v Bilsku, 1878–1879 kaplanem v Bruzovicích, 1879–1887 administrátorem poutního chrámu Navštívení Panny Marie ve Frýdku, 1887 investován na faru do Domaslavic, kde působil až do smrti. Roku 1892 založil okresní Hospodářský spolek ve Frýdku, jehož byl předsedou. Viz Mikoláš, Jaroslav Ludvík: Žermanický rodák Jan Ježíšek. Studie o Těšíně, 2, 1973, s. 443–450; týž: P. Jan Ev. Ježíšek – zasloužilý včelařský průkopník na Těšínsku. Těšínsko, 16, 1973, č. 2, s. 5–6; Peter, Václav: Rodáci bruзовské farnosti na vinici Páně. Životopisné nástiny 17 kněží. Ostrava-Michálkovice, s. d. Rkp. (uloženo v SOkA Frýdek-Místek, sbírka Rukopisy, sign. R 62).
- 33 Protokol valných a výborových schůzí spolku Bruzovská beseda v Bruzovicích, zápis z 11. ledna 1880.
- 34 První odvodňovací družstvo založil Dominik Mojžíšek s Karlem Hrabcem z č. p. 13 v roce 1909, druhé odvodňovací družstvo začal Mojžíšek organizovat v roce 1913. Viz SOkA Frýdek-Místek, fond Obecná škola Bruzovice, inv. č. 2, s. 18, 40.
- 35 K Matici místecké a založení českého gymnázia v Místku viz 40 let Matice místecké a českého gymnázia v Místku. Místek 1935; Místecké gymnázium v osvobozené vlasti 1895–1945. Místek 1945; Seďa, Radomír: Ohlédnutí za studenty matičního gymnázia v Místku v letech 1895–1918. Sborník Státního okresního archivu ve Frýdku-Místku, 6, 2005, s. 85–110; týž: Těžké začátky místeckého gymnázia. Sborník Státního okresního archivu ve Frýdku-Místku, 7, 2006, s. 147–162.
- 36 Noviny Těšínské, 20. 7. 1895, s. 3.
- 37 Opavský Týdeník, 6. 2. 1884, s. 3.
- 38 Opavský Týdeník, 12. 2. 1881, s. 2.
- 39 Noviny Těšínské, 22. 2. 1908, s. 3.
- 40 Ustaven 25. března 1928, zanikl v červenci 1939. V době svého vzniku měl spolek 48 členů. Předsedou, jednatelem a režisérem v jedné osobě byl horník Bedřich Farana z Bruzovic (č. p. 57), jednatelem Bohumil Krejčok rovněž z Bruzovic (č. p. 124). SOkA Frýdek-Místek, fond OÚ Frýdek, inv. č. 12, s. 117; tamtéž, fond OÚ Frýdek, inv. č. 799, č. k. 650.
- 41 Ustaven 24. března 1946. Předsedou byl Ladislav Kunčický z Bruzovic (č. p. 100), od 29. ledna 1948 pak Antonín Pětroš z Bruzovic (č. p. 140). Spolek zanikl roku 1951, když valná hromada konaná 28. ledna rozhodla o převedení do JZD Bruzovice. Roku 2005 došlo k obnovení činnosti spolku. Viz SOkA Frýdek-Místek, fond OÚ Frýdek, inv. č. 12, s. 118; tamtéž, fond ONV Frýdek-Místek, inv. č. 368, č. k. 626.
- 42 Protokol valných a výborových schůzí spolku Bruzovská beseda v Bruzovicích, zápis z 1. února 1885; Opavský Týdeník, 11. 2. 1885, s. 3.
- 43 Protokol valných a výborových schůzí spolku Bruzovská beseda v Bruzovicích, zápis z 1. února 1885.
- 44 Jan Tagliaferro (1867–1922) se narodil ve Frýdku, 1891–1896 kooperátorem v Těšíně, 1896–1904 farářem v Borově, 1904–1920 prvním farářem v Ostravě-Michálkovicích, po roce 1920 působil jako úředník při generálním vikariátu v Těšíně. Byl znám českým vlastenectvím, přispíval do řady českých periodik. Za svého působení v Borově se aktivně zasazoval o potírání alkoholismu, roku 1902 zde založil Bratrstvo střídmosti. Vydával protialkoholní brožury, kromě již zmíněné (Zhouba lidu, Borová 1902) jmenujme knihu Proč piješ? Praha 1903. Viz Pindur, David: Významní rodáci a osobnosti – P. Tagliaferro Jan. In: Al Saheb, Jan a kol.: Dějiny Frýdlantu nad Ostravicí, Lubna a Nové Vsi. Ostrava 2009, s. 651–652.
- 45 SOkA Frýdek-Místek, fond Archiv obce Bruzovice, inv. č. 9, s. 35.
- 46 Noviny Těšínské, 21. 3. 1908, s. 3.
- 47 SOkA Frýdek-Místek, fond OÚ Frýdek, inv. č. 640, č. k. 419.
- 48 Seďa, R.: Ohlédnutí, s. 90; týž: Těžké začátky, s. 162.
- 49 Noviny Těšínské, 21. 4. 1906, s. 3; Noviny Těšínské, 28. 4. 1906, s. 3.
- 50 Věnceslav Hrubý (1848–1933) působil jako soudce v Těšíně a v Opavě, od roku 1908 dvorním radou u nejvyššího soudu ve Vídni, 1890–1909

- poslancem slezského zemského sněmu v Opavě, 1902–1907 poslancem říšského sněmu ve Vídni. Byl zakladatelem a činovníkem mnoha českých spolků na Těšínsku a ve Slezsku, mezi jinými Matice osvěty lidové pro knížectví Těšínské a Pobeskydské turistické jednoty slezské. V letech 1894–1914 svým nákladem vydával *Noviny Těšínské*. Viz Šústková, Hana: Biografický slovník, s. 50–51.
- 51 Jan Kordač: *Nemohu pro nahodilou překážku přijít. Přeji proto vaši slavnosti hojného zdaru a volám všem přítomným hřímavě „Na zdar“*; Věnceslav Hrubý: *Nemohu se účastnit slavnosti, posílám nejlepší blahopřání Besedě a pozdrav Bruzovjanům*. Radhošť, 12. 9. 1896, s. 203.
 - 52 *Noviny Těšínské*, 19. 9. 1896, s. 4; Radhošť, 12. 9. 1896, s. 203.
 - 53 K této problematice viz Svobodová, Blanka: Slavnost svěcení spolkového praporu jako projev národně politické aktivity na přelomu 60. a 70. let 19. století v Praze. *Documenta Pragensia*, 12 (Pražské slavnosti a velké výstavy. Sborník příspěvků z konferencí Archivu hlavního města Prahy 1989 a 1991), 1995, s. 203–214.
 - 54 K průběhu oslav v jednotlivých obcích viz Mikoláš, Jaroslav Ludvík: Oslavy 100. narozenin Františka Palackého v roce 1898 na Těšínsku. *Těšínsko*, 11, 1968, č. 4, s. 10–18.
 - 55 Banderium je označení pro selskou krojovanou jízdu.
 - 56 Protokol valných a výborových schůzí spolku Bruzovská beseda v Bruzovicích, zápis z 3. července 1898.
 - 57 *Dne 10. července 1898 zemřel J. U. Dr. Jan Peter rodák zdejší, advokát zemský v Místku, čestný člen besedy a t. d. Dne 12. července 1898 účastnil se spolek jeho pohřbu, dostavilo se velmi mnoho členů [...] Protokol valných a výborových schůzí spolku Bruzovská beseda v Bruzovicích, zápis 3. července 1898. Informace o události viz také Noviny Těšínské, 16. 7. 1898, s. 4.*
 - 58 *Noviny Těšínské*, 13. 9. 1902, s. 1–2. V článku se dále píše o počtu banderistů na koních: *Banderistů bylo 30 z Bruzovic, 8 z Ratimova, 10 ze Sedlišť, 4 z Nošovic, 2 z Nových Dvorů*. Tyto počty svědčí o významu Bruzovic a především zdejšího selského stavu.
 - 59 *Mezi hostmi pozorovali jsme [...] O. Onderka z Bruzovic, také milý dobrodinec žitních p. Fr. Onderek z Bruzovic nás navštívil*. *Noviny Těšínské*, 13. 9. 1902, s. 2.
 - 60 SOKA Frýdek-Místek, fond OÚ Frýdek, inv. č. 599, č. k. 250, 257; *Noviny Těšínské*, 19. 5. 1906, s. 4.
 - 61 V roce 1897 se Beseda zúčastnila primice Jana Pitřika z Bruzovic, který byl členem spolku. *Usneseno, aby beseda s hasičským sborem vyšla v processii od kostela do domu p. novokněže a sice s praporem. Členové mají se ozdobiti spolkovými odznaky. Odznaky má objednat jednatel spolku*. Viz Protokol valných a výborových schůzí spolku Bruzovská beseda v Bruzovicích, zápis z 20. června 1897.
 - 62 *Dne 23. března doprovázela „Bruzovská beseda“ za hojného účastenství v Pánu zesnulého Mart. Zachníka, chalupníka z Bruzovic k věčnému odpočinku. Zesnulý byl po 3 léta knihovníkem výše jmenovaného spolku*. *Noviny Těšínské*, 2. 4. 1898, s. 3.
 - 63 *V neděli dne 10. října slavili manželé Ondřej Peter a Rosina Petrová, rozená Kulhánková, v rodném kruhu padesátiletou památku svého manželství. [...] a tak ve slavnostní den shromáždila se celá rodina [...] na zděděném statku, který již přes 200 let patří rodině Petrové, aby milým gratulantům ze srdce blahopřály [...]. Mezi gratulanty byly též „Beseda Bruzovská“ a Matice Místecká. Na Matici Místeckou bylo pamtováno sbírkou, která vynesla 10 zl. 50 kr.* *Noviny Těšínské*, 17. 10. 1897, s. 3–4.
 - 64 SOKA Frýdek-Místek, fond Bruzovská beseda Bruzovice (Zápisník jednací Besedy bruзовské v Bruzovicích).
 - 65 Funkci knihovníka zastávali: 1875 Josef Witrzens (učitel), 1876 Ondřej Onderek, 1877 Ondřej Boleslav Peter (učitel), 1878–1879 Jan Jiřík, 1880–1884 Valentin Zachník, 1885 Antonín Stříž, 1886 Ondřej Onderek, 1887–1895 Josef Stříž, 1896–1897 Martin Zachník (domkář), 1898–1899 Vincenc Gottlieber (učitel), 1900 Martin Pavlásek, 1901 Dominik Mojžíšek (učitel), 1902 Martin Pavlásek, 1914–1915 František Smolík (rolník), 1924, 1926 Božena Mojžíšková. Viz Protokol valných a výborových schůzí spolku Bruzovská beseda v Bruzovicích; SOKA Frýdek-Místek, fond OÚ Frýdek, inv. č. 640, k. č. 419.
 - 66 Protokol valných a výborových schůzí spolku Bruzovská beseda v Bruzovicích, zápis z 11. dubna 1875.
 - 67 K některým periodikům viz Kubíček, Jaromír a kol.: *Časopisy České republiky od počátku do roku 1918*. Brno 2010.
 - 68 *Noviny Těšínské*, 22. 2. 1908, s. 3.
 - 69 Protokol valných a výborových schůzí spolku Bruzovská beseda v Bruzovicích, zápis z 30. ledna 1881.
 - 70 Josef Stach se narodil 8. května 1829 v Bruzovicích v č. p. 18, zemřel 28. února 1896 ve Václavovicích. Josef Stříž o něm napsal v nekrologu do Opavského Týdenníku: *R. 1872 značně přispěl nově založené knihovně spolku „Bruzovská beseda“*. *Daroval jí celou zásobu knih a odtud častěji dary na knihách ji rozmnožoval*. Viz Opavský Týdenník, 25. 3. 1896, s. 3.
 - 71 Vincenc Humplík byl již roku 1880 jmenován zakládajícím členem spolku. Protokol valných a výborových schůzí spolku Bruzovská beseda v Bruzovicích, zápis z 11. ledna 1880.
 - 72 Stanislav Weissmann se narodil 15. dubna 1866 v Bruzovicích, vystudoval německé gymnázium v Těšíně a bohosloví v Olomouci. Kněžské svěcení přijal 6. července 1891. Byl kaplanem ve Vratimově (1891–1894) a ve Frýdku (1894–1903), kde působil i jako administrátor poutního chrámu Navštívení Panny Marie. Jako farář působil v Dubovci u Skočova (1903–1916), v Morávce (1916–1922) a Karvině (1922–1938). Dne 24. března 1919 byl jmenován biskupským komisařem a 12. října 1920 dostal pravomoc generálního vikáře pro správu československé části Těšínska. Funkci vykonával nejprve z Morávky, po roce 1922 z Karvině. Roku 1922 jej papež Pius XI. jmenoval monsignorem. Za polské okupace Těšínska v říjnu 1938 byl z Karvině vypovězen. Svá poslední léta prožil v emiritním kněžském domě ve Frýdku. Zemřel 8. července 1946. Je pohřben na frýdeckém hřbitově. *Handbuch des Erzbistums Breslau für Jahr 1937*. Breslau 1937, s. 117, 124; Peter, Václav: Rodáci bruзовské farnosti na vinici Páně. *Životopisné nástiny 17 kněží*. Ostrava-Michálkovice, s. d., rkp. (uloženo v SOKA Frýdek-Místek, sbírka Rukopisy, sign. R 62); Teister, Jan: Weissmann, Stanislav, msgr. BSSSM, 9 (21), 2006, s. 151.
 - 73 SOKA Frýdek-Místek, fond OÚ Frýdek, inv. č. 9, s. 37–38.
 - 74 Viz také např. zápis z valné hromady z 27. ledna 1884: *[...] časem půjčí úd více knih, drží jej u sebe 2, 3 ano i více týdnů za tím účelem, by knihy buď úd od úda vypůjčoval, ano i také neúdobně zdarma kořistili [...]*. Viz Protokol valných a výborových schůzí spolku Bruzovská beseda v Bruzovicích.
 - 75 V roce 1920 měly Bruzovice 926 obyvatel. Viz SOKA Frýdek-Místek, fond Místní národní výbor Bruzovice (dále jen MNV Bruzovice), Kronika obce Bruzovic 1. díl, s. 17.
 - 76 Doloženo fotografií ze 7. září 1925, která zachycuje tabuli s nápisem *Knihovna bruзовské besedy* umístěnou na hostinci.
 - 77 Původní název spolku Matice osvěty lidové pro knížectví těšínské se od 7. září 1924 změnil na Slezská matice osvěty lidové. Podrobněji o SMOL viz Habrmanová, Magda: Slezská matice osvěty lidové 1918–1938. Organizační vývoj a činnost. *Časopis Slezského zemského muzea, série B – vědy historické*, 41, 1992, s. 52–72; též: Slezská matice osvěty lidové v meziválečném období. *Slezský sborník*, 90, 1992, s. 95–107.
 - 78 SOKA Frýdek-Místek, fond OÚ Frýdek, inv. č. 640, č. k. 419.
 - 79 ZA Opava, fond ZVSO, sign. XII-973, č. k. 4755; SOKA Frýdek-Místek, fond ONV Frýdek-Místek, inv. č. 568, č. k. 626.
 - 80 Národní jednoty byly spolky podobného typu jako SMOL, které vyvíjely českou národní kulturně-osvětovou činnost. Ustavovaly se v pohraničních oblastech českých zemí, kde mimo jiné hospodářsky podporovaly českou menšinu.
 - 81 Ilustrují to např. články v dobovém tisku: Bude zřízena Národní Matice. *Národní listy*, 25. 2. 1939, s. 2; Národní Matice zřízena při Národní radě české. *Národní listy*, 13. 4. 1939, s. 1.
 - 82 Jan Filipec byl 8. října 1941 zatčen gestapem jako činovník TJ Sokol v Sedlišťích. Zemřel v Osvětimi 20. února 1942. Viz SOKA Frýdek-Místek, fond MNV Bruzovice, Kronika obce Bruzovic 1. díl, s. 117–118.
 - 83 Členové výboru místního odboru Národní matice v Bruzovicích zvolení na valné hromadě 4. května 1941: předseda Antonín Pětroš (místní učitel), místopředseda Josef Bukovan (místní farář), jednatel Jan Filipec (místní učitel), pokladník Adolf Pětroš (student práv), členové výboru František Budinský (rolník, č. p. 56), Štěpán Kočvara, Antonín Barocl, František Pešat (řezník, č. p. 27), Josef Slíva (hostinský, č. p. 141), Stanislav Pavlásek (rolník, č. p. 62). SOKA Frýdek-Místek, fond ONV Frýdek-Místek, inv. č. 568, č. k. 626.

Spor o výstavbu mostu mezi Frýdkem a Místkem ve světle dokumentů z roku 1639

Jan Al Saheb

Dvojměstí Frýdek-Místek se až do 40. let 20. století vyvíjel jako dvě samostatná správní a sídelní centra. Ačkoliv slezský Frýdek i moravský Místek odděloval od středověku pouze tok řeky Ostravice, především správní vývoj těchto geograficky bezprostředně sousedících sídel z nich činil dvě zcela autonomní a přinejmenším v této oblasti navzájem rigorózně oddělené destinace. Bezpochyby bychom však v průběhu staletí našli mezi Frýdkem a Místkem mnohem více faktorů spojujících obě lokality především v oblasti jejich hospodářského, sociálního, ale také náboženského a kulturního vývoje. Z dlouhodobého hlediska vytvářela velmi specifický bod vzájemných vztahů hraniční řeka Ostravice.¹ Její tok představoval společnou hraniční linii, která Frýdek a Místek oddělovala, ale zároveň v určitém úhlu pohledu také sbližovala. Četné a dlouhodobé spory o průběh hranice důsledkem meandrujícího koryta řeky sice přinášely do vzájemného soužití obyvatel obou lokalit řevnivost nezřídka přecházející v násilnost, avšak nutnost zajistit regulaci vodního toku přiměla čas od času obě strany zároveň k nutné spolupráci. Jinak tomu bylo při výstavbě a opravách dřevěných lávek a mostů spojujících slezský a moravský břeh řeky Ostravice.

Participaci obyvatel Frýdku a Místku i okolních obcí na těchto nevyhnutelných aktivitách kodifikovala smlouva uzavřená v souvislosti

s prodejem frýdeckého panství olomouckým biskupem Stanislavem Pavlovským z Pavlovic (eps. 1579–1598) Bartoloměji Bruntálskému z Vrbna z 15. srpna 1584. Na základě vzájemného ujednání měla ležet tíha nákladů spojených s údržbou lávek a mostů ze dvou třetin na Frýdeckých, zatímco Místečtí se měli podílet zbývající třetinou. Zároveň měli být obyvatelé Frýdku i Místku při přecházení zemské hranice v sousední destinaci osvobozeni od mýtní povinnosti [...] z strany dělání a opravování mostu u Frýdku přes řeku Ostravici, ten Frýdečtí a Místečtí dělati na ten způsob, že Frýdečtí dělati to předně mají a jim Frýdeckým Místečtí všelijaké pomoci třetí díl proti dvěma dílům jejich dáti. Poddaní pak z panství místeckého fůrami a dřívím, co by na třetí díl přišlo, svážením z hor hochvald[ských] pana biskupa povinni budou. A poddaní z panství frýdeckého z hor frýdeckých dvěma díly. A jestliže by ten most sešel, aby jiný v tom neb v jiným příležitým místě jak by se obě strany snesly, udělati. A ti lidé, kteří k děláním tomu mostu jakž nahoře náleží, aby mějta frýdeckého prázdni byli [...].²

Na základě dostupných pramenů se jeví, že výše citované ujednání týkající se mýta bylo v praxi oboustranně obcházeno. Když po letech vyvstala potřeba opravit [...] *most aneb [v]hodné lávky, po kterýchž by lidé domácí a přespšní volně a bezpečně s koněm přejeti mohli [...]*,

*Veduty Frýdku a Místku
na výřezu z mapy, která
byla pořizena k vyřešení
hraničních sporů v r. 1695,
Zemský archiv v Opavě,
pobočka Olomouc*

rozhořel se tedy přirozeně mezi oběma zainteresovanými stranami spor. V srpnu 1639 vyzval tehdejší držitel frýdeckého panství, hrabě Jiří z Oppersdorfu, své frýdecké poddané, aby za pomoci Místeckých realizovali opravu stávajícího mostu. Tento krok měl být součástí rozsáhlejších stavebních aktivit vedoucích k regulaci toku hraniční řeky Ostravice a jejímu efektivnějšímu hospodářskému využití.³ Jak ovšem vyplývá z dostupných archivních materiálů, snahy frýdecké vrchnosti narazily na odpor představitelů sousedního hukvaldského dominia, hejtmána Martina Varkoče z Nopšic a regenta biskupských statků (k nimž Hukvaldy náležely), Šimona Fridricha z Bergu. Jednostranná regulace řeky totiž snížila přívod vody do náhonů na moravském břehu (zejména v oblasti Sviadnova), čímž byl omezen provoz mlýnů, pil, valch a dalších podniků využívajících vodní pohon. Vybudováním kamením sypaných plotů v korytě řeky navíc došlo k podmáčení pozemků náležejících k vrchnostenskému dvoru u Místku. Vzniklá situace eskalovala v dlouhodobý spor mezi oběma stranami, který vyřešila teprve v roce 1642 smířčí stavovská slezsko-moravská komise.⁴

Výstavba, respektive oprava mostu přes řeku Ostravici mezi Frýdkem a Místkem představovala pouhou dílčí záležitost a v širších souvislostech dlouhodobého sporu o průběh vzájemné hranice frýdeckého a hukvaldského panství se jeví jakožto marginální.⁵ Na rozdíl od regulace řeky, která byla z rozhodnutí smířčí komise stržena, byl ovšem most spojující obě destinace nepochybně opraven. Realizace však zprvu narazila na odpor Místeckých, jež odmítali na opravě participovat předepsanou jednou třetinou nákladů, neboť v rozporu se zněním smlouvy z roku 1584 museli odvádět ve Frýdku mýto stejně jako všichni přesporní [...] nicméně i táž smlůva trhová světle to vyjadřuje, že ti lidé, kteří k děláni mostů náležejí, aby mýta frýdeckého prázdni byli, v čemž my prázdni nejsme, nýbrž od několik let panství frýdeckého mýto buď na zámek neb nájemníku jeho spravovati musíme [...]. Naopak frýdeckí měšťané argumentovali faktem, že vybírané mýto je vrchnostenské, nikoliv městské, a tudíž povinnost třetinového podílu Místeckých na opravách mostu je zcela v souladu s dřívějším právním ujednáním. Přestože nevíme, kdy k opravě mostu přes řeku Ostravici došlo, je nepochybné, že byla nakonec realizována (spojení Frýdku s Místkem bylo zejména z hlediska obchodních styků obou sídel nezbytné).

Ve fondu Ústřední ředitelství arcibiskupských statků Kroměříž, deponovaném v olomoucké pobočce Zemského archivu v Opavě, se dochovaly dva dokumenty, které nás informují o této kauze.⁶ Ačkoliv nenabízejí odpověď na otázku, kdy a za jakých okolností nakonec k opravě

inkriminovaného mostu došlo, lze jejich prostřednictvím nahlédnout do složitých sousedských vztahů Frýdku a Místku během třicetileté války. Také proto, že podobných dokumentů municipální provenience není příliš mnoho, rozhodli jsme se je širší veřejnosti zprostředkovat formou následující edice.⁷

Příloha č. 1

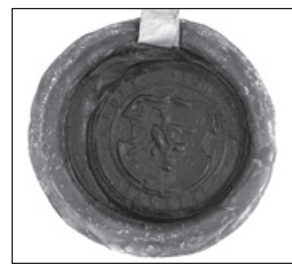
1639 srpen 15., čtvrtek, Frýdek

Purkmistr [Jan Kelecký] a rada města Frýdek hejtmanu hukvaldského panství Martinu Varkočovi z Nopšic ve věci stavby mostu přes řeku Ostravici.

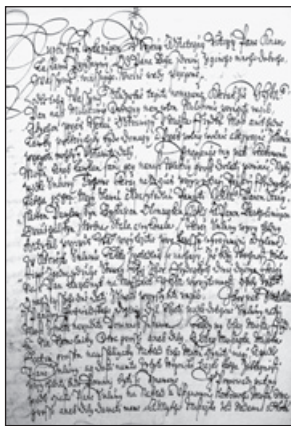
Službu svú ukazujem, urozený a statečný rytíři, pane k nám laskavě příznivý, od pána Boha zdraví i jiného mnoho dobrého vaší mi[losti] vinšující, věrně rádi přejeme.

Podle toho vaší mi[losti] služebně tajiti nemůžeme, kterak že j[eho] h[raběcí] m[ilost], pán náš milostivý dědičný nám v tom milostivě poručiti ráčil, abychom přes řeku Ostravici u města Frýdku most aneb [v]hodné lávky, po kterýchž by lidé domácí a přesporní volně a bezpečně s koněm přejeti mohli, ustaviti dali. I nejsouce my pak k takovému mostu aneb lávkám sami jej na náš vlastní groš dělati povinni, nýbrž podle smlůvy trhové, kteráž na on čas při prodaji panství frýdeckého léta 1584 mezi slavnou a spásitelnou pamětí j[eho] k[nížecí] m[ilostí] panem Stanislavem Pavlovským, biskupem olomouckým tit[ul] a panem Bartolomějem Bruntálským z Vrbna stala a vykonala, kteréž smlůvy víry hodný artikul přepis vá[m] příležitě pro lepší vyrozumění odsíláme. V kteréžto smlůvě takto zřetelně se nachází, že když vrchnosti milostivě z jedné i z druhé strany, totiž z hor frýdeckých dvě dřeva, kteréž náš pan auředník na místě j[eho] h[raběcí] m[ilostí] v přítomnosti osoby vaší mil[ost]i o[n]ehdejšího dne dáti svéztí přislíbíti ráčil, z hor pak j[eho] v[ysoké] a k[nížecí] m[ilostí] z panství hochvaldského dříví díl třetí podle dotčené smlůvy na týž most svéztí naříditi povinnost zůstává. Tehdy my, obec města Frýdku na řemeslníky dva groše aneb díly a obec městečka Místka třetím grošem na všelijaký náklad toho mostu činiti mají a podle psané smlůvy, ač dosti nám to v tyto vojenské těžké léta s obtížností přichoditi bude, povinni býti se uznáváme.

I poněvadž pak my podle často psané smlůvy na náklad a ustanovení takového mostu dva groše aneb díly dávati máme a my to místecké teď nedávno od roku devátého aneb osmého kte[ré] hož [j]sme předešle nikdá nedávali a nic dávati povinni nejsme, což nyní dávati musíme a též ještě tehdaž, když městečko Místko spolu s dědinami

Pečeť města Frýdek, v jejímž poli je na polceném štítě těšínská orlice a písmeno F a v opise: SIGILLVM CIVITATIS FRIDEK, r. 1631, Státní okresní archiv Frýdek-Místek

List purkmistra a rady města Frýdek adresovaný hejtmanovi hukvaldského panství Martinu Varkočovi z Nopšic ve věci stavby mostu přes Ostravici, r. 1639, Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc

k Místku připojenými k panství frýdeckému immetiate náleželo, na ten čas závodního mejta v městečku Místku aneb mlýnu sviednovským, budouce jedno panství, žádného nebylo, my pak [j]sme smluvu Místeckým i dědinám k Místku příslušejícím až dosavad zdrželi, držíme i budoucně zachovávatí chceme a z nich žádného mejta měs[ts]kého frýdeckého nebereme. Z tej tehdy příčiny vaši mi[losti] toto psaní činíme a za to va[ší] milost] velice služebně a sousedsky žádajíc prosíme, že to při poddaných j[eho] v[ysoké] k[nížecí] m[ilosti] městečka Místka a dědinám k měst[ec]ku přináležejícím pro lepší průchod lidí tudy cestou pracujících na takový most aneb lávky dříví všelijakého podle potřeby svéztí dáti a že by co nejspíšeji udělán aneb udělány býti mohly a jakž smluva vysvětluje, Místeční třetím pacholkem, grošem, neb pomocí stavěti byli, naříditi poručiti ráčíte. Mýta pak toho místeckého víceji z nás, kteréhož [j]sme za předešlých náměstníkův j[eho] v[ysoké] k[nížecí] m[ilosti] nikdá nedávali, aniž dávati povinni nejsme, bráti dopouštěti dáti neráčíte. I jsouce k va[ší] milost]i tej ponížené naděje, znaje věc spravedlivou býti, že v jednom i druhém žádost naše při vaši mi[losti] neslyšána nebude, odpovědi učinlivě žádaje a s tím milost Boží rač býti s námi. Datum z města Frýdku dne 15. Augusti a[n]no 1639 vaši mi[losti] sousedsky k poníženým službám volní zůstáváme. Purkmistr, rada i všeckna obec města Frýdku.⁸

Příloha č. 2

1639 srpen 19., pondělí, Místek

Purkmistr a rada městečka Místek hejtmanu hukvaldského panství Martinu Varkočovi z Nopšic ve věci výstavby mostu přes řeku Ostravici.

Urozený a statečný rytíři, pane k nám milostivý, od pána Boha všemohúcího va[ší] milost]i zdraví dobrého a jiných věcí výborných přejeme věrně rádi.

Psaní od va[ší] milost]i v příčině mostu aneb lávek dělání přes řeku Ostravici [j]sme přijali, jak nařízení va[ší] milost]i, tak i od pana purkmistra a rady města Frýdku žádosti zdravé porozuměli. Nejsúc smlouvách o lávky obmezené, nyní naše povinnost není co se mostu dotýče, poněvadž žádná smluva trhová mezi vrchnostma obojích stran učiněna (kdy z hor jeho k[nížecí]

m[ilosti] a hor frýdeckých dříví svozeno bude), abychom třetím dílem k mostu povinni byli, obsahuje, tomu se na odpor stavěti bychom nemohli. Nicméně i táž smluva trhová světle to vyjadřuje, že ti lidé, kteří k dělání mostu náležejí, aby mýta frýdeckého prázdni byli, v čemž my prázdni nejsme, nýbrž od několik let panství frýdeckého mýto buď na zámek neb nájemníku jeho spravovati musíme. Z příčiny tej nevidí se nám, když mýto spravujem, k tomu mostu poví[n]ných býti, ačkoli měšťané ohradna se činí, že z nás mýta měst[sk]ého neberú, což se tomu tak nachází, že měst[sk]ého nedáváme, panské pak spravovat musíme, i čehož [j]sme předešle nespravovali, neb onen čas, kdy se tu smluva trhová dala, ne mezi městem [Frýdkem] a městečkem Místkem konána byla, ale mezi vrchnostma obojí strany, a tak za mnohonácte let jak panského, tak i městského [j]sme prázdni byli, až teprv před několik[a] lety, jakž sousedé se v tom pamatují, takové mýto panské asi od čtyřnácti let vybíratí se počalo. Z tej příčiny jestli bychom mýto v panství frýdeckém spravovati k mostu také na povážky býti měli, potudž bychom slušně k tomu přicházeli, to va[ší] [milost]i k milostivé ratifikaci podáváme. Nechtíce pak smluv trhových rušiti, aniž se z nich vydávati, kdy prázdny mýta v panství frýdeckém i tol[i]kž městského učinění budem, dříví k tomu z hor od poddaných se svezí, tomu se na odpor, ač s naším v tyto nešťastné časy velikú těžkostí, stavěti nemůžem, nýbrž čím povinni [j]sme, spolu i s dědinami to učinit chceme.

Va[ší] milost]i za to sniženě žádáme, že nás svou milostivou ochranu vzíti, abychom mýta podle znění smluvy trhové v panství frýdeckém osvobození byli, v tom zamluvati račte, což pokudž by se nestalo, v pomoc jakú k mostu dělání nikoli dáti se nechceme, v čemž naše vina k porušení smluvy trhové nebude. Od mnoha mil lidí jidú, spravující mýto, mostem povinni nejsú a my dávaje mýto, k mostu napomáhaje, dvojí pokutu bychom nesli. Co se pak dotýče mýta v Místku z nás braní, poněvadž přichází, že k mostu nápomocni býti máme, za to žádáme, že bychom i toho v Místku osvobození byli, neb [j]sme ho předešle nedávali. Pro taxonomy ko[ň]ské sobě pak ochran[n]ě va[ší] milost]i poručena činíme.

Datum v městečku Místku dne 19. Augusti léta 1639. Va[ší] milost]i sniženě, věrně a poslušně purkmistr a rada i všeckna obec městečka Místka.

POZNÁMKY

¹ Tok řeky Ostravice byl za hranici Moravy a Slezska definován již v polovině 13. století. V roce 1256 o tom na sněmu v Opolí rozhodl český král Přemysl Otakar II. a uzavřel příslušnou dohodu s opolským knížetem Vladislavem. Nutno podotknout, že vymezení vzájemné hranice korespondovalo se stavem osídlení, neboť v textu listiny byl akcentován především dolní tok Ostravice od jeho ústí do Odry, zatímco na horním toku (v dosud neosídlené oblasti) nebyla hranice nijak výrazněji specifikována. Vzhledem k nestálosti koryta řeky na jejím středním a dolním toku došlo již koncem 13. století k pokusu o dokonalejší vymezení

hraniční linie, a to prostřednictvím tzv. hranečníků. Ty měly na základě vzájemné úmluvy olomouckého biskupa Dětricha a těšínského knížete Měška z roku 1297 lemovat hranici jak na moravském, tak slezském břehu řeky. Ani toto stabilnější vymezení hraniční linie však v následujících staletích nezamezilo drobnějším lokálním sporům. Napětí eskalovalo především od 20. let 16. století. Nepochybně se na tom podílel cílý kolonizační ruch na obou březích hraniční řeky Ostravice, ale i komplikované majetkové a státoprávní poměry v inkriminované oblasti. V listopadu 1531 měla série lokálních hraničních sporů vyřešit společná moravsko-slezská

- stavovská komise, která v plném rozsahu potvrdila hraniční ujednání z let 1256 a 1297. Viz Zemský archiv v Opavě (dále jen ZA Opava), fond Slezský stavovský archiv v Opavě, inv. č. 608, sign. B IV-30; ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Arcibiskupství Olomouc (dále jen AO), inv. č. 2861, sign. E II a 1/1-1; tamtéž, inv. č. 2865, sign. E II a 1/1-2; Palacký, František (ed.): *Ueber Formelbücher, zunächst in Bezug auf böhmische Geschichte*. Prag 1842, č. 89, s. 300–301; Emler, Josef (ed.): *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II*. Pragae 1882, č. 127, s. 48–49, č. 1762, 1763, s. 757–758; Adamus, Alois (ed.): *Codex diplomaticus civitatis Ostraviae*. Moravská Ostrava 1929, č. 48, s. 60–63; Němec, Emerich (ed.): *Listinář Těšínska I (1155–1399)*. *Codex diplomaticus ducatus Teshinensis*. Sběrka listinného materiálu k dějinám Těšínského Pobeskydí. Český Těšín 1955, č. 11, 29, 30; Boček, Antonín (ed.): *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae V. Brunae 1850*, č. 73, 74, s. 72–76; Grünhagen, Colmar (ed.): *Codex diplomaticus Silesiae VII. Breslau 1886*, č. 2472, 2473, s. 250–252. V literatuře Al Saheb, Jan: *Řeka Ostravice a její role v dějinách Frýdlantu nad Ostravicí*. Sborník Státního okresního archivu ve Frýdku-Místku, 5, 2004, s. 81–82; týž: *Frýdlant n. O. od prvních zmínek do roku 1848*. In: Al Saheb, J. a kol.: *Dějiny Frýdlantu nad Ostravicí, Lubna a Nové Vsi*. Ostrava 2009, s. 12.
- 2 Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział w Cieszynie (dále jen AP Cieszyn), fond Zbiór dokumentów pergaminowych i papierowych (dále jen ZDPP), sign. 103; tamtéž, fond Komora Cieszyńska, sign. 1944, pag. 250–251; opisy viz Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu, fond Akta Parafii i Miejscowości, sign. 55p (Friedek); ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Metropolitní kapitula Olomouc, inv. č. 3613, sign. Fa 21/2, č. k. 226, fol. 256–259, 277–283; tamtéž, fond AO, inv. č. 2957–2964, sign. E II c 15/6; tamtéž, fond Ústřední ředitelství arcibiskupských statků Kroměříž (dále jen ŮRAS), inv. č. 2253, sign. E 1, fol. 234 a násl.; tamtéž, inv. č. 2254, sign. E 2, fol. 605 a násl.; tamtéž, inv. č. 3381, sign. C 3/10–2, č. k. 55; Státní okresní archiv (dále jen SOKA) Frýdek-Místek, fond Archiv města Frýdku, inv. č. 115, sign. G 528, fol. 473–478. Listinu editovali Němec, Emerich – Šefčík, Erich (edd.): *Listinář Těšínska*. *Codex diplomaticus Ducatus Teshinensis VI*. Český Těšín 1978, č. 659; Al Saheb, Jan: *Lenní statek Místek ve 2. polovině 16. století (k procesu formování mensálních držav olomouckého biskupství před Bílou horou)*. *Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis*, 1 (Confinia Silesiae. K životnímu jubileu Rudolfa Žáčka), 2008, s. 99–117; týž: *Územní vývoj hukvaldského panství před Bílou horou*. *Hlasy Muzea ve Frenštátě p. R.*, 25, 2008, s. 13–24; týž: *K formování mensálních statků olomouckého biskupství před Bílou horou*. *Historica. Revue pro historii a příbuzné vědy*, 1, 2010, č. 1, s. 11–22. Obecně k mýtnímu regálu Kameníček, František: *Zemské sněmy a sjezdy moravské I*. Brno 1900, s. 211 a násl.; Krofta, Kamil: *K moravskému celnictví XVI. věku*. *Časopis Společnosti přátel starožitností*, 38, 1930, s. 72–84.
 - 3 Ke stavebním aktivitám Jiřího z Oppersdorfu na frýdeckém panství viz Al Saheb, Jan – Pindur, David: *Příspěvek k dějinám frýdeckého panství v 17. století*. *Vlastivědné listy*, 31, 2005, s. 5–6; Pindur, David: „Si Deus pro nobis, quis contra nos?“ Rod Oppersdorffů jako reprezentant barokního katolicismu v nižším stavovském panství Frýdek. In: Brňovják, J. – Gojniczek, W. – Zářický, A.: *Šlechtic v Horním Slezsku. Vztah regionu a center na příkladu osudů a kariér šlechty Horního Slezska (15.–20. století)*. *Szlachcic na Górnym Śląsku. Relacje między regionem i centrum w losach i karierach szlachty na Górnym Śląsku (XV–XX wiek)*. Katowice – Ostrava 2011, s. 197–222, zde s. 197–210.
 - 4 ZA Opava, pobočka Olomouc, fond ŮRAS, inv. č. 8532, sign. E 4/2, č. k. 1086, fol. 41–45, 60–64, 76, 82, 103 aj.
 - 5 K průběhu sporů o hranici na řece Ostravici viz Al Saheb, Jan: „Což tamž do Slezska nenáleží a sem k Moravě přísluší.“ Státoprávní spor o lenní statek Místek v 16.–17. století. *Historica Olomucensia*, 39, 2011, č. 2, s. 19–30; Al Saheb, Jan – Müller, Karel: *Hraniční kameny z roku 1669 v údolí Černé Ostravice*. *Cieszyńskie Studia Muzealne – Těšínský muzejní sborník*, 4, 2010, s. 111–126.
 - 6 ZA Opava, Olomouc, fond ŮRAS, inv. č. 8532, sign. E 4/2, č. k. 1086, fol. 36–37, 38.
 - 7 Při prepisu textů jsme vycházeli z platných pravidel pro transkripci. Psaní velkých písmen jsme přizpůsobili současné pravopisné normě. Viz Štoviček, Ivan a kol.: *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti*. Praha 2002.
 - 8 Následuje opis pasáže týkající se údržby mostu přes hraniční řeku Ostravici zahrnuté do textu kupní smlouvy frýdeckého panství mezi Stanislavem Pavlovským a Bartolomějem Bruntálským z Vrbna z roku 1584. Viz AP Cieszyn, fond ZDPP, sign. 103; ZA Opava, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 2957–2964, sign. E II c 15/6.

Demografické stárnutí v okresech Frýdek-Místek a Karviná

Iva Tichá – David W. Novák

Úvod

Současný svět prochází mnohými změnami, které se odrážejí v rozmístění, struktuře a dynamice jeho obyvatel. Je jimi zasaženo také území České republiky. Poznání těchto změn, jejich příčin a důsledků přispívá nejen k objevování světa kolem nás, ale představuje klíčovou podmínku pro hledání cest k řešení i dosud skrytých problémů. Rozhodli jsme se tyto procesy přiblížit na příkladu příhraničních okresů Frýdek-Místek a Karviná. Toto relativně malé území pokrývá většinu české části Těšínského Slezska (vymezeného historickými hranicemi Těšínského knížectví i současného euroregionu) a z hlediska přírodních i socioekonomických podmínek představuje velmi pestrá krajina, která může pro účely seznámení se se současnými demografickými změnami sloužit jako modelový příklad.

Demografické stárnutí

Jedním z nejdiskutovanějších témat populačního vývoje současnosti jsou hluboké změny ve věkové struktuře obyvatelstva souhrnně označované jako demografické stárnutí. Hovoříme-li o stárnutí v demografických souvislostech, nemáme na mysli neúprosné působení času na každého z nás, ale proces proměny strukturálních vlastností populací jako celků, které za určitých okolností mohou na rozdíl od jednotlivců nejen stárnout, ale také mládnout. Demografické stárnutí je definováno jako relativní nárůst podílu (často i absolutní nárůst četnosti) seniorské populace, přičemž hranice seniorského věku je pro různé analytické účely definována různě (nejčastěji ve vztahu k přirozené reprodukci obyvatelstva a k jeho ekonomické aktivitě) a ve specifických případech bývá přihlíženo k vnitřní heterogenitě populace

seniorů. S postupujícím procesem demografického stárnutí bývají zvláště definovány např. kategorie 80letých, 100letých i starších osob s vyššími nároky na sociální a zdravotní péči.¹

Na stárnutí obyvatelstva lze nahlížet jako na proces, který má své pozitivní i negativní stránky. Jednoznačným úspěchem 20. století je fakt, že roste naděje na dožití se vyššího věku, na druhou stranu je s touto skutečností spojena řada problémů v oblasti sociální i ekonomické, počínaje problematikou zajištění pracovních sil a jejich strukturou přes klesající daňovou výtěžnost, rostoucí zátěž pro sociální, důchodové a zdravotní systémy a konče otázkou budoucí reprodukce obyvatelstva. Veškeré demografické projekce signalizují, že populace České republiky stárne a v nejbližších desetiletích bude pravděpodobně stárnout ještě rychleji. Reálně můžeme očekávat, že vznikne početná skupina ekonomicky závislé populace se specifickou mentalitou, životním stylem a životními potřebami. Výrazný podíl na této skupině budou mít osaměle žijící ženy, a to z důvodu vyšší naděje dožití žen ve srovnání s muži.²

Pozadí změn věkové struktury obyvatelstva je velice komplikované a jejich primární příčinou jsou zásadní proměny populačního klimatu, které souvisejí s celkovým zvyšováním životní úrovně, se změnami individuálních preferencí jednotlivců a jejich domácností a se širším rozvojem společnosti jako celku.³ Tyto procesy se podílejí

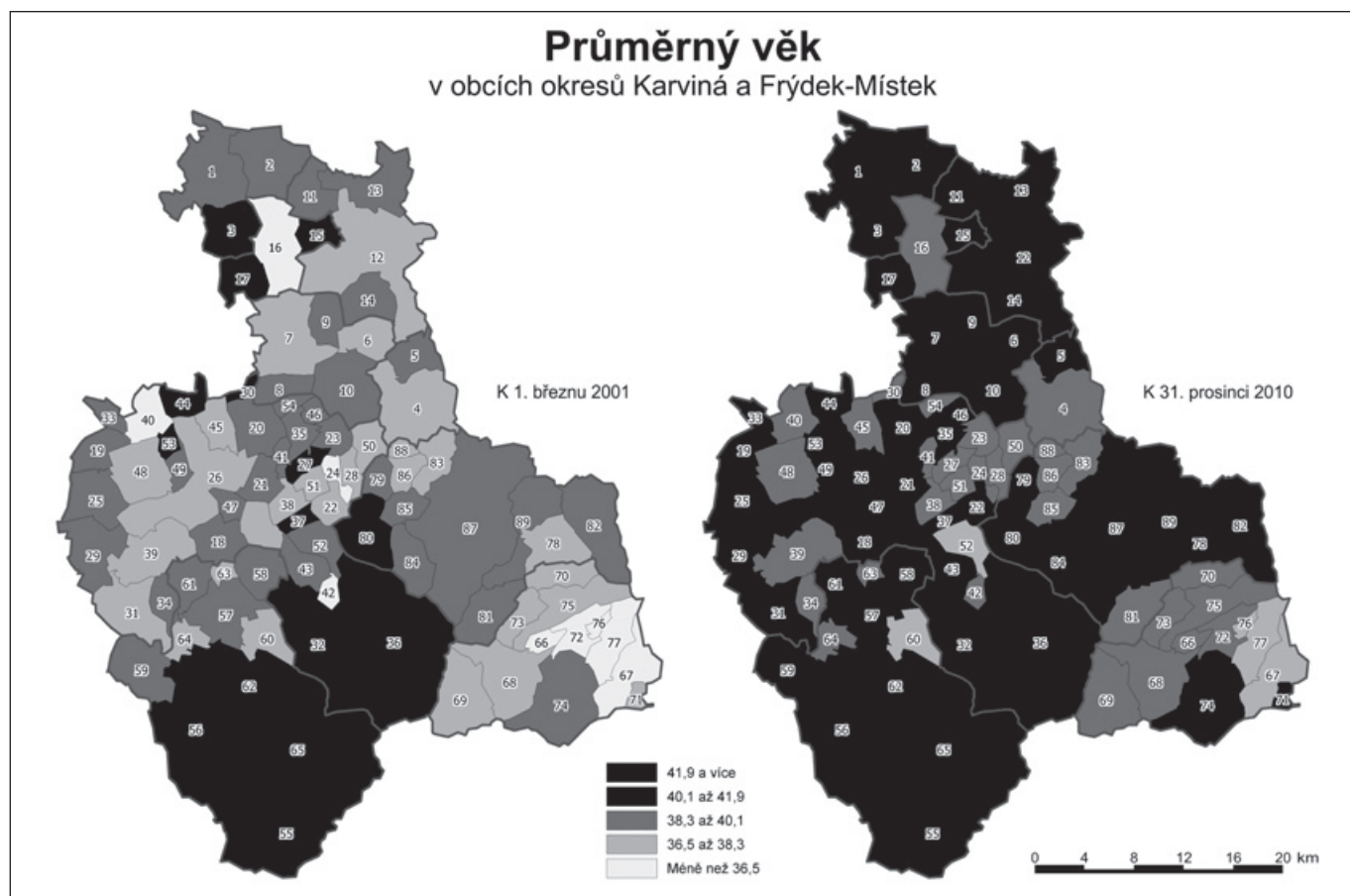
na charakteru a intenzitě přirozené reprodukce (rození a umírání) a ovlivňují prostorový pohyb (migraci), který dodává demografickému stárnutí jedinečný prostorový rozměr. Ke stárnutí obyvatelstva dochází ze dvou základních směrů:

- zdola (stárnutí je zapříčiněno výrazným poklesem porodnosti a poklesem podílu předproduktivní složky obyvatelstva na jeho celkovém počtu),
- shora (stárnutí je způsobeno snižováním úmrtnosti, prodlužováním střední délky života a nárůstem podílu postproduktivní složky obyvatelstva na jeho celkovém počtu).

V zemích vyspělého světa je demografické stárnutí realitou již řadu desetiletí. Jeho průběh na území dnešní České republiky je značně komplikovaný a promítají se v něm významné historické události minulého století, především dvě světové války a jedna studená, poválečné vzestupy porodnosti, pronatalitní opatření vlád socialistického Československa, uvolnění celospolečenských poměrů po roce 1989 atp. Tyto okolnosti jsou ve věkové struktuře obyvatelstva České republiky spojeny s existencí silných a slabých populačních ročníků.

Analýza

Provedená analýza věkové struktury obyvatelstva okresů Karviná a Frýdek-Místek vychází

z dat o věkové struktuře obyvatel jednotlivých obcí, publikovaných Českým statistickým úřadem. Tato data byla analyzována prostřednictvím následujících ukazatelů a jejich změn v průběhu sledovaného období:

- průměrný věk obyvatel,
- koeficienty a indexy demografické mladosti a demografického stáří vyjadřující podíly předproduktivní, resp. postproduktivní složky obyvatelstva na jeho celkovém počtu a jejich vzájemné poměry.

Hranice předproduktivního věku byla pro účely tohoto článku definována dovršeným 15. rokem věku, hranice postproduktivního věku dovršeným 65. rokem věku. Uvedené ukazatele byly srovnány ve dvou časových horizontech, a to k 1. březnu 2001 (sčítání lidu, domů a bytů)⁴ a k 31. prosinci 2010,⁵ což nám umožnilo vyvodit závěry o současných změnách věkové struktury obyvatel sledovaného území a v kombinaci s dalšími daty i o jejich příčinách a souvislostech.

Situace v roce 2001

V roce 2001 (k 1. březnu) byl průměrný věk obyvatel sledovaného území 37,8 let, přičemž na úrovni jednotlivých obcí se lze setkat s velkou variabilitou hodnot tohoto ukazatele. Při pohledu na mapu pozorujeme zřetelné koncentrace výrazně mladých populací na Jablunkovsku, v Českém Těšíně a jihozápadně od něj a v některých obcích v bezprostředním okolí Frýdku-Místku. Demograficky nejmladšími obcemi byly v této době Orlová a Bukovec s průměrným věkem 34,7; resp. 34,8 let. Suverénně nejstarší populace s průměrným věkem 42,9 let žila v Komorní Lhotce, na čemž se bezpochyby promítla přítomnost integrovaného sociálního ústavu v katastru obce. Výrazně demograficky staré populace se nacházely i v dalších periferních beskydských obcích v pásu od Morávky po Čeladnou.

Na celkové populaci sledovaného území se předproduktivní složka podílela 16,3 % a postproduktivní složka 12,5 %; na 100 obyvatel v předproduktivním věku tedy připadalo 76 obyvatel v postproduktivním věku. Nejvyššího relativního zastoupení předproduktivní složky dosahovaly obce Bukovec a Dolní Tošanovice (22,6 %), nejnižšího obce Staré Hamry a Žermanice (11,9; resp. 12,1 %). Nejvyšší podíl postproduktivních obyvatel se nacházel v obcích Komorní Lhotka a Nižní Lhoty (22,8; resp. 22,1 %), nejnižší v obcích Orlová a Pražmo (8,5; resp. 9,6 %).

Situace v roce 2010

O necelých deset let později (k 31. prosinci 2010) byl průměrný věk obyvatel sledovaného území 40,7 let. Kromě celkového zestárnutí populace je při pohledu na mapu patrné, že největší

rozdíly hodnot průměrného věku obyvatel jednotlivých obcí se za monitorované období setřely (byť jsou tyto hodnoty stále velmi variabilní). Mezi demograficky nejmladšími a nejstaršími sice figurují tytéž obce a jejich prostorová uskupení, avšak z mapy zcela vymizela kategorie obcí s nejnižšími hodnotami průměrného věku obyvatel. Nejvyššího průměrného věku k poslednímu dni roku 2010 dosahovaly populace obcí Bílá, Komorní Lhotka a Krásná (43,7; 42,8; resp. 42,7 let), na opačné straně pomyslného žebříčku se nacházeli obyvatelé obcí Bukovec a Malenovice (36,8 let).

Předproduktivní složka se na celkové populaci podílela 14,2 %, postproduktivní 15,3 %, což odpovídá vzájemnému poměru 108 seniorů na 100 obyvatel v předproduktivním věku. Na populacích jednotlivých obcí byli zástupci nejmladší věkové kategorie zastoupeni nejvíce ve Vyšních Lhotách a v Malenovicích (23,6; resp. 21,3 %), nejméně ve Starých Hamrech (12,4 %). Nejstarší věková kategorie se na celkové populaci obce podílela nejvíce v Komorní Lhotce (20,5 %), nejméně v Pržně (9,4 %).

Vývojová dynamika

Z uvedených dat je zřejmé, že populace sledovaného území během deseti let zestárla. Měřeno průměrným věkem obyvatel jde o stárnutí tempem 2,9 roku za necelou dekádu. Pro srovnání – populace České republiky jako celku za toto období zestárla z 38,8 na 40,8 let, tj. „pouze“ o dva roky. Jen osm obcí za sledované období nezaznamenalo nárůst průměrného věku. Nejvíce omládl obce Kaňovice, Malenovice a Horní Domaslavice (o 1,7; 1,4; resp. 1,1 roku). Nejvýrazněji zestárlo obyvatelstvo obcí Pražmo, Orlová, Hřava a Frýdek-Místek (o 4,5; 4,4; 3,8; resp. 3,7 roku). Obyvatelstvo stárla jak shora, tak zdola, což dokumentují změny absolutních hodnot počtu zástupců předproduktivní a postproduktivní složky obyvatelstva i relativních hodnot jejich podílu na celkovém počtu obyvatel.

Porovnáme-li vývoj věkové struktury s celkovou populační dynamikou (souhrnem přírůstků a úbytků přirozenou reprodukci a stěhováním), dojdeme ke zcela jednoznačným závěrům. Mezi deseti nejvýrazněji stárnoucími obcemi není jediná, která by ve sledovaném období populačně rostla (v případě uvedených obcí Pražmo, Orlová, Hřava a Frýdek-Místek jde o pokles o 3,7; 8,0; 7,6; resp. 5,2 %). Naopak mezi deseti obcemi, u nichž došlo k nejnižšímu nárůstu, nebo dokonce k poklesu průměrného věku, je populačně rostoucích obcí devět (zmiňované Kaňovice, Malenovice a Horní Domaslavice populačně rostly o 49,5; 59,2; resp. 22,5 %). Vzájemná souvislost procesů přirozené reprodukce a věkové struktury je zřejmá: ke stárnutí dochází v důsledku poklesu porodnosti či úmrtnosti, případně obojího. Tato relativně

ORP Bohumín – 1: Bohumín, 2: Dolní Lutyně, 3: Rychvald
ORP Český Těšín – 4: Český Těšín, 5: Chotěbuz
ORP Havířov – 6: Albrechtice, 7: Havířov, 8: Horní Bludovice, 9: Horní Suchá, 10: Těrlicko
ORP Karviná – 11: Dětmárovice, 12: Karviná, 13: Petrovice u Karviné, 14: Stonava
ORP Orlová – 15: Doubrava, 16: Orlová, 17: Petřvald

ORP Frýdek-Místek – 18: Baška, 19: Brušperk, 20: Bruzovice, 21: Dobrá, 22: Dobruška, 23: Dolní Domaslavice, 24: Dolní Tošanovice, 25: Fryčovice, 26: Frýdek-Místek, 27: Horní Domaslavice, 28: Horní Tošanovice, 29: Hukvaldy, 30: Kaňovice, 31: Kozlovice, 32: Krásná, 33: Krmelín, 34: Lhotka, 35: Lučina, 36: Morávka, 37: Nižní Lhoty, 38: Nošovice, 39: Palkovice, 40: Paskov, 41: Pazderna, 42: Pražmo, 43: Raškovice, 44: Řepiště, 45: Sedliště, 46: Soběšovice, 47: Staré Město, 48: Staříč, 49: Sviadnov, 50: Třanovice, 51: Vojkovice, 52: Vyšní Lhoty, 53: Žabeň, 54: Žermanice
ORP Frýdlant nad Ostravicí – 55: Bílá, 56: Čeladná, 57: Frýdlant nad Ostravicí, 58: Janovice, 59: Kunčice pod Ondřejníkem, 60: Malenovice, 61: Metylovice, 62: Ostravice, 63: Pržno, 64: Pstruží, 65: Staré Hamry
ORP Jablunkov – 66: Bocanovice, 67: Bukovec, 68: Dolní Lomná, 69: Horní Lomná, 70: Hrádek, 71: Hřava, 72: Jablunkov, 73: Milíkov, 74: Mosty u Jablunkova, 75: Návsi, 76: Písečná, 77: Písek
ORP Třinec – 78: Bystřice, 79: Hnojník, 80: Komorní Lhotka, 81: Košariska, 82: Nýdek, 83: Ropice, 84: Řeka, 85: Smilovice, 86: Stráž, 87: Třinec, 88: Vělopolí, 89: Vendryně

(ORP = správní obvod obce s rozšířenou působností)

*Jablunkovské ženy v krojích,
50. léta 20. století,
foto Stanislav Stískal,
Muzeum Těšínska*

jednoduchá závislost je komplikována migrací a jejím selektivním charakterem. Je nutné si uvědomit, že migračně nejaktivnější jsou obyvatelé produktivního věku, kteří se stěhují společně se svými již narozenými dětmi a zároveň mají vysoký reprodukční potenciál, což v důsledku vede ke snižování průměrného věku v obcích jejich nového bydliště a k jeho zvyšování v obcích původního bydliště.

Struktura obyvatelstva a procesy přirozené a migrační dynamiky způsobují, že demografické stárnutí probíhá v prostoru i čase značně nerovnoměrně. Vzájemnou kombinací údajů o výchozí věkové struktuře jednotlivých obcí a tempu její změny lze rozdělit obce do čtyř základních typů představujících vývojová stadia procesu demografického stárnutí, zaznamenaného v průběhu sledovaného období:⁶

- Obce s „odloženým“ demografickým stárnutím, dosud kompenzovaným migračními zisky (na úkor jiných obcí). Jedná se o obce s relativně nízkým průměrným věkem v roce 2001 a relativně nízkým tempem jeho nárůstu (případně s jeho poklesem), jejichž typickými představiteli jsou Malenovice, Vělopolí nebo Písečná.
- Obce se „zrychlujícím“ demografickým stárnutím, jejichž obyvatelstvo mělo v roce 2001 relativně nízký průměrný věk, v průběhu sledovaného období však došlo k jeho výraznému nárůstu. Typickými příklady těchto obcí jsou Orlová (spadají sem všechna města s počtem obyvatel větším než 20 000) a Pražmo. Tyto obce většinou zaznamenávají celkové populační úbytky (přirozenou cestou, stěhováním či obojím).
- Obce s „postupujícím“ demografickým stárnutím, které vykazovaly v roce 2001 relativně vysoké hodnoty průměrného věku svých obyvatel a v průběhu sledovaného období zaznamenaly jeho další nárůst. Typickým příkladem tohoto typu obcí je Bílá, potýkající se s výrazným populačním úbytkem.
- Obce se „zpomalujícím“ či „pozastaveným“ demografickým stárnutím, jejichž obyvatelstvo v roce 2001 vykazovalo relativně vysoké hodnoty průměrného věku a v průběhu sledovaného období již nedošlo k jeho výraznému nárůstu, případně došlo k jeho poklesu. Typickými příklady těchto obcí jsou Horní Domaslavice a Kaňovice, případně periferní beskydské obce nacházející se v pásu od Komorní Lhotky po Kunčice nad Ondřejníkem (s výjimkou obce Bílá).

Uvedená typologie dokládá pozici různých obcí v různých fázích procesu intenzivního demografického stárnutí. Příčiny rozdílného načasování tohoto procesu v jednotlivých obcích regionu lze

spatřovat ve výchozí věkové struktuře a v procesech přirozené reprodukce a stěhování. Důsledkem rozdílných „startovacích pozic“ byla značná heterogenita věkové struktury obyvatelstva na počátku sledovaného období. Ke zvýšení průměrného věku obyvatel však v průběhu následující necelé dekády došlo až na osm výjimek ve všech obcích, aby na konci sledovaného období byla věková struktura obyvatelstva z prostorového hlediska mnohem homogennější. Uvedený průběh demografického stárnutí lze dát do souvislosti s protisměrně působícími procesy urbanizace a suburbanizace. Zatímco první z těchto procesů negativně zasáhl venkov jako celek (ve prospěch měst), na druhém z nich populačně získávají pouze ty venkovské obce, které mohou nabídnout dostatečně kvalitní životní podmínky svým obyvatelům a současně jsou dobře dostupné ve vztahu k městským centřům. Na rozdíl od měst a venkovských periferií mají především tyto obce potenciál pro zpomalení procesu intenzivního demografického stárnutí.

Závěr

Ve sledovaném území, podobně jako v jiných částech České republiky, existuje značný potenciál pro intenzivní demografické stárnutí. V některých obcích již proces delší dobu probíhá, v jiných se nachází teprve na počátku. Svůj podíl na této situaci mají procesy přirozené reprodukce a migrační dynamiky a postupný přechod silných a slabých populačních ročníků mezi sledovanými věkovými kategoriemi (z předproduktivního do produktivního a z produktivního do postproduktivního věku). V průběhu sledovaného období překročil index demografického stárnutí ve většině obcí „magickou“ hodnotu 1,00; to znamená, že na jejich obyvatelstvu se významněji podílí generace seniorů než generace dětí a dospívajících.

V souvislosti s tímto procesem lze předpokládat výrazný nárůst počtu obyvatel, kteří budou závislí na pomoci druhých. Očekává se, že v roce 2050 bude podíl seniorů na populaci České republiky větší než 30 %, přičemž hodnoty na úrovni mnoha obcí budou dramaticky vyšší. Problematickým není samotný proces demografického stárnutí, ale související ekonomické a sociální výzvy, na jejichž plné dopady nejsme v současnosti připraveni. Prozatím se nacházíme v situaci, kdy populace České republiky i sledovaného území zdaleka nepatří mezi nejstarší v Evropě. Projekce Eurostatu i Českého statistického úřadu však naznačují, že tempo stárnutí české populace bude patřit mezi nejrychlejší. Relativně příznivým faktem je, že současný podíl osob v produktivním věku, které se podílí na vytváření ekonomických hodnot, je poměrně vysoký (v odborné terminologii je tento stav označován jako demografické

okno), čehož bychom měli využít pro přípravu na následující desetiletí intenzivního stárnutí.

Reakce na probíhající změny a dramaticky měnící se věkovou strukturu v nadcházejících dekádách vyžaduje přijetí řady opatření, z nichž celospolečensky nejdiskutovanější je nutnost transformace penzijních systémů. Kromě toho však bude nezbytně nutné dosáhnout vyššího zapojení žen a seniorů do tvorby ekonomických hodnot; ať již s ohledem na zajištění odpovídající životní úrovně jejich domácností nebo s ohledem na stabilitu veřejných financí. Na úrovni obcí a regionů bude zapotřebí přizpůsobit strukturu sociálních a zdravotních zařízení a služeb specifickým potřebám seniorů. Dosažení celospolečenského konsensu ohledně těchto (v mnoha případech značně

nepopulárních) opatření, jejich realizace a zajištění dlouhodobé udržitelnosti je výzvou snad mnohem závažnější než samotný proces demografického stárnutí, který je jejich spouštěcím mechanismem.

Podle výběrového šetření Eurobarometru⁷ patří společnosti bývalého východního bloku k nejméně tolerantním, co se týče mezigenerační solidarity. Přitom právě tyto společnosti čeká během nadcházejících desetiletí realita soužití s dvojnásobnou generací seniorů s jejich specifickou mentalitou, životním stylem a životními potřebami. Zatímco přizpůsobení penzijních, sociálních a zdravotních systémů je otázkou veřejné diskuse, ke změně náhledu na seniory (a stárí obecně) a k dosažení vyšší míry vzájemné tolerance může a musí přispět každý z nás: v našich rodinách a v našich obcích.

POZNÁMKY

- 1 Ale také např. 65letých, počítačově gramotných.
- 2 V Moravskoslezském kraji je rozdíl naděje dožití žen a mužů více než sedm let.
- 3 K příčinám a důsledkům demografického stárnutí viz např. Rychtaříková, Jitka: Demografické faktory stárnutí. Demografie, 53, 2011, č. 2, s. 97–108.
- 4 Český statistický úřad: Sčítání lidu, domů a bytů 2001. Moravskoslezský kraj. Ostrava 2003.
- 5 Český statistický úřad: Balance počtu obyvatel a věkové složení v obcích Moravskoslezského kraje v roce 2010. Ostrava 2011.
- 6 Obce uvedené v následujícím přehledu jako typické příklady jsou mezi ostatními obcemi spíše výjimkou. Většina obcí ve sledovaném území vykazuje znaky dvou typů, z nichž jeden u nich převažuje.
- 7 European Commission: Intergenerational solidarity. 2009.

Osmdesátiny Stanisława Zahradníka

Jerzy Czap

V letošním roce oslavil 80. narozeniny historik a veřejný činitel Stanisław Zahradnik. Narodil se 26. dubna 1932 v Kojkovicích (dnes městská část Třince). Vyrůstal ve skromných podmínkách společně se třemi sestrami a bratrem. Základní školní docházku absolvoval v Kojkovicích a Třinci. Od raného mládí byl pevně rozhodnut dosáhnout vytoužených cílů: věnovat se profesionálně historickým vědám a být aktivistou veřejného života. Motivovala ho k tomu výchova v rámci rodinných tradic a společenské i sociální prostředí, v němž vyrůstal.

V roce 1951 úspěšně absolvoval gymnázium s polským vyučovacím jazykem v Českém Těšíně a poté začal studovat na Vysoké škole politických a ekonomických věd v Praze. V důsledku reformy československého školství v roce 1953 se stal studentem Filozofické a historické fakulty Karlovy Univerzity. Na stejné škole v roce 1967 získal vědecký titul CSc. a o rok později akademickou hodnost PhDr. – doktor filozofie.

Po ukončení vysokoškolských studií se vrátil do Třince, kde byl zaměstnán v Archivu Třineckých železár. Později jej až do odchodu do penze v roce 1992 řídil. Zaměstnání v archivu

bylo pro Stanisława Zahradníka vedle běžných povinností inspirací pro hledání a shromažďování prvotní dokumentace k tématům vztahujícím se k dějinám Těšínského Slezska v období od 19. století až po současnost či jemu blízkého Třince a okolí.

Výsledkem déle než půl století trvající dokumentace minulosti především české části Těšínského Slezska je shromáždění 4 500 knižních publikací, na 350 ročníků kalendářů, 250 titulů místních novin, na 1 000 dokumentů veřejného života (propagační materiály, programy, pozvánky atp.), desítky kronik, diáře, paměti, předměty muzejní povahy apod. Tento soubor představující velkou, mnohdy jedinečnou dokumentační hodnotu, byl a je pro Stanisława Zahradníka pracovištěm, zatímco účelem shromažďování byla snaha zachovat dokumenty pro budoucí generace. Jedním z prvních významných výsledků jeho aktivní angažovanosti v zaměstnání bylo založení Muzea hutnictví v Třinci v roce 1969. Současně zpracoval průvodce po závodním archivu, založil Závodní kroniku TŽ a v následujících letech byl neúnavným autorem prací z dějin Třineckých železáren a československého hutnictví železa.

Stanisław Zahradnik při vystoupení na semináři Sportovní život Poláků na Třinecku, Kulturní dům Trisia Třinec, 26. června 2010, Dokumentační středisko Kongresu Poláků v ČR

Stanisław Zahradnik zajímají především dějinné osudy polského etnika v Těšínském Slezsku, hlavně té části, která se po roce 1920 stala součástí nově vzniklého Československa. Od mládí se aktivně účastní života polské společnosti, je jejím mluvčím v situacích vyžadujících vysvětlování sporné problematiky nebo ochrany práv menšiny. Své obsáhlé vědecké dílo zaměřoval na vyjasňování a dokumentaci historických událostí, které měly vliv na osudy obyvatelstva našeho regionu.

Dílo vědecky stále aktivního Stanisława Zahradnika je impozantní (vezmeme-li v úvahu skrovné možnosti a pracovní podmínky): 57 (36 polskojazyčných, 21 českojazyčných) kompaktních knih, 138 (108 p., 30 č.) článků v kolektivních publikacích, 563 (541 p., 22 č.) článků v časopisech a kalendářích, 227 (164 p., 53 č.) nepublikovaných textů (referáty, přípravné materiály, scénáře výstav, recenze). K tomu přidejme dlouhodobé shromažďování materiálů k tvůrčí bibliografii Poláků na českém Těšínsku 1919–2011, účast a přednášky na vědeckých i populárně-vědných seminářích či organizace výstav s historickou tematikou.

Zasloužil se o uspořádání Svazového archivu Hlavního výboru PZKO (Polského kulturně-osvětového svazu) či evangelických sborů v Třinci, Komorní Lhotce a Návsí. Je autorem kroniky Místních skupin Svazu polské mládeže a PZKO v Kojkovicích a kroniky Hlavního výboru PZKO (1986–1992).

Stanisław Zahradnik věnoval mnoho pozornosti a úsilí ve vědeckém výzkumu městu Třinec a Třineckým železárnám. Jeho dílo obsahuje 16 knižních titulů dokumentujících dějiny města od získání městských práv přes historii železáren od jejich založení v 19. století, školství se zaměřením na menšinové polské, publikace o polském sportu v Třinci a okolí. Nechybí ani monografie obce Ropice a původně samostatných obcí Kojkovice, Lištná (nyní městské části Třince) či monografie místních organizací PZKO.

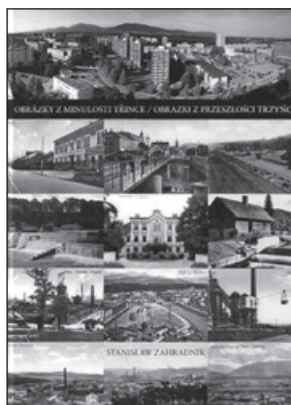
Zahradnikova kniha *Oběti hitlerovské okupace v české části Těšínského Slezska* dokumentuje na 1 800 jmen polských a českých obětí z našeho regionu. Další publikační počiny jsou věnovány národnostní struktuře Těšínska na základě sčítání obyvatelstva v letech 1880–1991 či polsko-českým vztahům na Těšínsku.

Zdálo by se, že při tak značné angažovanosti v zaměstnání a výzkumné a tvůrčí aktivitě nezbyvá prostor pro jinou činnost. Stanisław Zahradnik však již od dob gymnaziálních studií aktivně sportoval – lyžoval a patřil k předním třineckým stolním tenistům. Nezanedbával přitom ani kulturní oblast. V době studií byl členem folklorního a pěveckého souboru, v rodných

Kojkovicích hrál ochotnické divadlo. Řadu let byl členem významných třineckých pěveckých souborů, mužského kvarteta Piechaczka a smíšeného sboru „Hutník“. Pomíjíme činnost v několika jiných souborech.

Z tohoto stručného přehledu oslavencových aktivit lze usoudit, že průzkum, dokumentace i popularizace historických událostí byly jeho hlavním životním cílem. Své zaujetí chtěl sdílet s jinými, popularizovat historické události, vysvětlovat sporné otázky, hovořit o zamlčovaných jevech – odstraňovat „bílá místa“. V roce 1965 založil při Hlavním výboru PZKO Sekci regionálních dějin. Krátkou dobu byl jejím předsedou a soustřeďoval kolem sebe nadšence s podobnými zájmy. Tyto záměry mohly v tehdejší době působit jako idealistický sen. Přesto Sekce, byť s peripetiemi, přežila. Po roce 1989 byla obnovena a dosud pokračuje ve své činnosti. Sekce v průběhu své dlouholeté činnosti organizovala populárně-vědné semináře, pořádala výstavy či vydala řadu hodnotných publikací. Zahradnik byl aktivním spoluorganizátorem těchto záměrů, připravoval scénáře, přednášky, publikace. Jeho nepřetržitou tvůrčí aktivitu potvrzuje publikační činnost za poslední dva roky, jmenujme česko-polské publikace *Obrázky z minulosti Třince*, *Zajímavosti z minulosti Třineckých železáren 1839–1989*, *Z minulosti třineckého školství*, *Polský sportovní život na Třinecku*, *Bystřice dříve a dnes* či k tisku připravovaný rukopis *Poláci z Těšínska v parlamentech Československa, České republiky a Polska 1919–2007*.

Stanisław Zahradnik se drží hesla „ten, kdo nectí minulost, nechápe současnost a není hoden budoucnosti“. Je pečlivý a důsledný ve své činnosti, zdrženlivý, ale kritický a otevřený v názorech a úsudcích. Ne vždy se setkával s pochopením jak u místní české veřejnosti, tak v řadách polské komunity. Docházelo k zamlčování jeho aktivit veřejnými institucemi či ke kritice některými představiteli vědeckých kruhů. I toto je mnohdy údělem vědce zkoumajícího sporné jevy společnosti. V Zahradnikově případě je potěšující, že získal uznání a úctu místní polské komunity (nejvyšší vyznamenání PZKO – zápis ve Zlaté knize zasluhujících členů) i ocenění ze strany vedení rodného města (Cena města Třince). Jmenujme však i některá další ocenění: regionální Cena Ondraszka, stříbrná medaile Strážce národní paměti „Pro Memoria“, Řád za zásluhy o polskou kulturu, Cena Oskara Kolberga či vyznamenání z nejcennějších převzaté z rukou polského prezidenta Kwaśniewského Důstojnický kříž Řádu za zásluhy Polské republiky. Poměrně mnoho ke zhodnocení jednoho lidského života.

Kurucké války a jejich odkaz v historii, kultuře a umění

Zpráva o sborníku

Veronika Chmelařová

Na začátku roku 2012 byl ve spolupráci Oravského múzea Pavla Országa Hviezdoslava v Dolnom Kubíne a Muzea Těšínska vydán sborník historických prací nesoucí název *Kurucké vojny a ich odkaz v histórii, kultúre a umení. Kurucké války a jejich odkaz v historii, kultuře a umění*. Vznik publikace byl úzce svázán s realizací stejnojmenného mezinárodního projektu, jehož primárním cílem se stalo sledování specifického fenoménu uherských protihabsburských stavovských povstání ve druhé polovině 17. století a na počátku 18. století v jejich co možná nejširších společenských i geografických souvislostech. Mezinárodní vědecká konference, jež se konala 7. září 2011 v Rytířském sále Oravského hradu pod organizačními křídly obou výše zmíněných institucí, soustředila zájem řady slovenských i českých badatelů. Jejich příspěvky zabývající se různorodými sférami vlivu, projevy a dopady, které kurucká povstání měla na dobovou společnost, představují základ předkládané souhrnné práce.

Po úvodním slově ředitelů obou pořádajících muzeí otevírá publikaci studie Jiřího Hofmana (s. 7–20). Svým detailním rozбором díla známého raně novověkého vojenského teoretika Jana Jakuba Wallhausena přibližuje nejen jeho životní osudy spjaté po jistou dobu s uherským prostředím, ale skrze válečnickova slova popisuje rovněž stav dobové armády. Vedle formálních otázek technické a finanční zajištěnosti vojsk seznamuje Hofman Waldhausenovým prostřednictvím čtenáře s dobovými problémy absence vhodných vojáků, jejich nedostačujícího výcviku a celkové demoralizace armády, jež měla mnohdy fatální důsledky pro průběh bojů i život samotných poddaných. Na vojenskou problematiku navazuje další z příspěvků, jehož autorem je Tomáš Klubert z bratislavského Ústavu paměti národa (s. 21–40). V souvislostech střetů uherských povstalců a císařské armády na počátku 18. století popisuje formování vojska habsburské monarchie včetně jejího různorodého organizačního rozdělení. Všímá si složení vojenských jednotek, jejich vnitřní stratifikace, hlavních úkolů a technického vybavení, což doplňuje stručným slovníkem stěžejních pojmů a přehledem významných bitev habsburské armády ve sledovaném období.

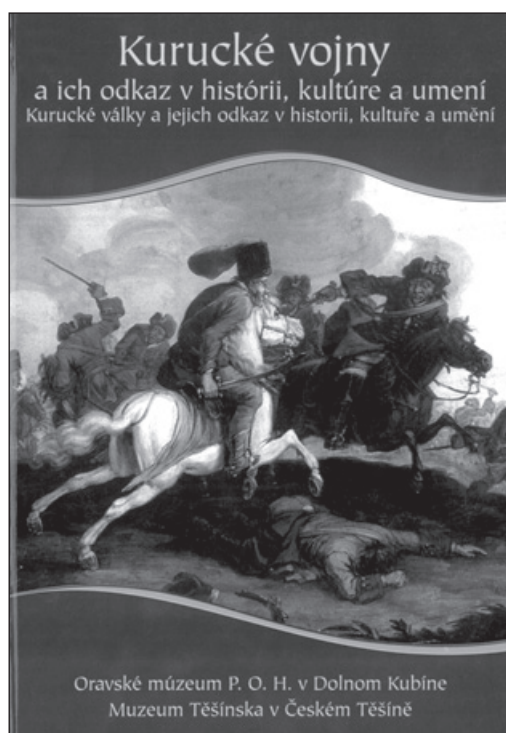
Prešovský historik Peter Kónya (s. 41–54) zaměřuje pozornost na přiblížení samotného problému kuruckých povstání, motivů, které k nim vedly, i reakcí, jež vyvolávaly. Následující část studie se však stává podrobnější a zabývá se především rolí hornouherských královských měst

Prešova, Bardejova a Sabinova v rebeliích, jejichž průběh v daných lokalitách sleduje. Hodnotí přitom zapojení a postoje měšťanů i dopady, které válečné události měly na život obyvatel a vývoj samotných měst. Podobně regionálně zaměřený je rovněž příspěvek Zuzany Lopatkové, v němž se autorka věnuje kuruckým bojům a primárně povstání Františka II. Rákocziho (s. 55–66). Popisuje detailně jeho průběh v prostředí severních částí malokarpatského regionu. Vedle oficiálních politických a vojenských kroků zohledňuje také reakce poddaných a nelehkou situaci, v níž se obyvatelé zdejších měst a vesnic pod vlivem povstání ocitli.

Badatelský zájem se přirozeně orientoval rovněž slezským a moravským směrem, tedy na oblasti nacházející se mimo epicentra povstání, avšak s ohledem na svou hraniční polohu byly kuruckými válkami signifikantně ovlivňovány. Obrana moravsko-slezsko-uherských hranic v době povstání Imricha Tökölyho zaujala Jana Al Saheba, který ve svém příspěvku zhodnotil vliv kuruckých vpádů a jejich potenciálního nebezpečí na dění v moravsko-slezském pohraničí (s. 67–78). Podařilo se mu popsat proces mobilizace zdejší obrany jak ze strany oficiálních úřadů, tak ze strany běžných obyvatel, a to včetně zajímavého prvku – boje se sítí prouherských špiónů. Na téma vojenské obrany navazuje záhy příspěvek z pera Martina Krůla (s. 79–92). Českotěšínský historik se v něm zabývá problematikou opevnění slezské hranice se zvláštním zaměřením na oblast Jablunkovského průsmyku. Nastiňuje význam

Účastníci mezinárodní vědecké konference, která se konala v prostorách Oravského hradu 7. září 2011

zdejšího fortifikačního systému rozbořem jeho dlouhé a úspěšné historie započaté tureckou hrozbou, vystupňované později třicetiletou válkou a aktualizované kuruckými vpády. Na jejich pozadí sleduje průběh stavebních prací a mnohé inovace šancí, jejichž realizaci vývoj konfliktů kurucké situace motivoval. Rovněž zachycením kritického zhodnocení dobovými odborníky dokládá výjimečnost tohoto opevnění.

Následující příspěvky se opět navrací k samotným aktérům kuruckých povstání a střetů, a to na obou stranách hranice. Martin Chmelík nabízí ve své studii detailní pohled na průběh a vliv kuruckých tažení v oblasti Oravy (s. 93–113). Po stručném nastínění raně novověké historie kraje se věnuje popisu zdejších střetů s císařskými vojsky včetně přiblížení stěžejní role Oravského hradu. V souvislostech Tökölyho i Rákocziho povstání sleduje proměny postavení kuruců a jejich vnímání v oblasti a na malém prostoru tak de facto vytváří přehlednou reflexi kuruckého fenoménu. Na moravskou stranu hranice čtenáře přenáší opět Lenka Vašutová, jež svým příspěvkem přibližuje reakci měst hukvaldského panství (v čele s nejvíce poškozeným Frenštátem) na kurucké vpády (s. 114–124). Vedle samotného průběhu střetů si všímá konkrétních škod, které kurucká tažení městům přinášela, a prezentováním osudů konkrétních měšťanů vytváří cenný obraz složité situace, v níž se obyvatelé mnohdy ocitali, sleduje, co vše pro ně tyto střety znamenaly a jak se s jejich následky byli schopni vyrovnávat.

Poslední tři příspěvky částečně odbíhají od vojenských a politických témat a doplňují

prezentované studie vzhledem do širších sfér života dobové společnosti. Historik David Pindur z Muzea Těšínska svou studií sumarizuje pohled dobové historiografie na významný kurucký vpád do hornoslezského Bílska (dnes součást města Bielsko-Biala) 4. října 1682 (s. 125–142). Kritickým rozbořem a komparací dochovaných záznamů přispívá k odkrytí věcných i časových omylů, jež postupem doby do výkladu kuruckého zásahu na Těšínsku pronikly, a pomáhá tím revidovat výsledky dosavadního bádání nejen na bílském historiografickém poli. Iveta Floreková ve svém příspěvku obrátila pozornost opět k Oravě, tentokrát však ke zdejšímu poddaným a hospodářským obtížím, s nimiž byli nuceni se v důsledku kuruckých povstání vyrovnávat (s. 143–158). Podrobnou sondou do života zdejších obyvatel dokládá, jakým způsobem ovlivňovala tažení možnosti jejich obživy, ať již bezprostředně likvidací zásob a drancováním měst a vesnic vojáky, či zprostředkovaně narůstajícím daňovým zatížením. Poukázala zejména na dlouhodobý dopad kuruckých střetů, jenž se projevoval výrazným poklesem počtu usedlostí a celkovou hospodářskou stagnací. Skupinu tematicky specifických příspěvků i samotnou publikaci uzavírá etnografická studie Eleny Beňušové (s. 159–172). Reflexí námětu vojenských střetů, povstání, armády a samotné postavy vojáka ve slovenských lidových písních nabízí autorka pohled na vnímání vojenské problematiky obyvateli a dokládá, do jaké míry se tyto otázky stávaly součástí jejich běžného života a kultury.

Předchozí řádky naznačily, že publikace představuje obsáhlý, tematicky rozmanitý a do značné míry jedinečný souhrn studií, jejichž společným jmenovatelem se stalo téma raně novověkých uherských stavovských povstání. Soustředěním různých sfér badatelských zájmů bylo umožněno postihnout specifické téma kuruckých válek se všeobíhající ambicí a zapojením dosud jen částečně využitých úhlů pohledu. Práce je tak symbiózou nejen úsilí odborných pracovníků Oravského múzea P. O. Hviezdoslava v Dolnom Kubíne a Muzea Těšínska, ale rovněž různých badatelských přístupů a názorů, jež společně překračují politické, společenské i geografické hranice a podávají cennou, inovativní výpověď o významu kuruckého fenoménu v (nejen) regionálních dějinách.

Kurucké vojny a ich odkaz v histórii, kultúre a umení. Kurucké války a jejich odkaz v historii, kultuře a umění. Dolný Kubín – Český Těšín 2012, Oravské múzeum P. O. H. v Dolnom Kubíne – Muzeum Těšínska, 176 s., ISBN 978-80-89564-00-2; ISBN 978-80-86696-22-5

K publikaci Varhany v kostelích Slezské církve evangelické a. v.

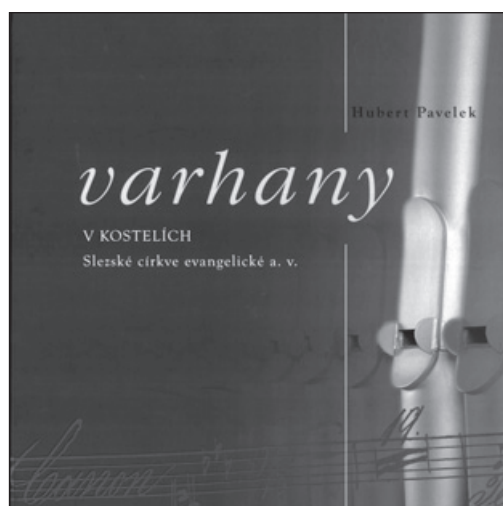
Jiří Krátký

Literatura pojednávající o dějinách královského nástroje – varhan – se tímto tématem může zabývat z několika možných úhlů pohledu. Prvním je osobnost varhanáře, varhanářské dílny či rodiny a dílo, které vytvořili. Jiným přístupem je zpracování určitého dílčího problému (varhanní skříň, ladění a temperatura) v čase a prostoru. Zdaleka nejčastějším námětem organologické literatury je však popis varhan v minulosti a současnosti určitého regionu – pro české země je vzorným základním kamenem prací tohoto druhu kniha Vladimíra Němce *Pražské varhany*, která vyšla ve válečném roce 1944. V poslední době lze do této skupiny zařadit např. řadu vědeckých publikací Tomáše Horáka mapující oblast nejen severních Čech.¹ Protože se však nejvíce varhan dochovalo v bohoslužebných objektech, je možno v rámci regionu uplatnit i hledisko náboženské. Díky převaze katolických kostelů v našich zemích je jisté, že největší pozornost je věnována právě této církvi. Na katolické straně je pěkným příkladem kniha organologa Václava Uhlíře *Varhany královéhradecké diecéze*.² Publikace dokumentující výhradně varhany některé z reformovaných církví na našem území chyběla. Proto vítáme vydání knihy Huberta Pavelky o varhanách v kostelech Slezské církve evangelické augsburského vyznání (SCEAV), která vychází z jeho bakalářské práce. Kniha je důsledně trojjazyčná (česky, anglicky a polsky) a přehledně uspořádána. První kapitoly patří stručnému úvodu a obsahují: fungování varhan, nástin varhanářství v rozličných dobách a přehled varhanářských firem, které stavěly své nástroje pro kostely zmiňované církve. Nejdůležitější část knihy je však věnována kostelům a jejich varhanním nástrojům. Již z bohaté fotografické výzdoby je patrné, že nástroje pocházejí převážně z 20. století a jsou tedy z celorepublikového pohledu relativně mladé. A jak je typické pro celý Moravskoslezský kraj, jedná se převážně o výrobky krnovské firmy Rieger, v menší míře pak o kutnohorské varhanáře Melzera a Tučka či novojičínského Karla Neussera. Z tohoto úhlu pohledu se tedy fond varhan SCEAV může jevit dosti stejnorodě, byť zahrnuje mnohé nástroje, jež jsou nezřídka vyvedeny daleko reprezentativněji, nežli by tomu bylo u katolických nástrojů na daném území. Je třeba

totiž zmínit skutečnost, že evangelické církve si varhan již od 16. století vážily, a právě v protestantském severním Německu se varhany rozvinuly v jistém smyslu k dokonalosti. Zdejší poměry – jak ukazuje kniha Huberta Pavelky – jsou sice daleko skromnější, nicméně jistý náznak inspirace německou varhanní tradicí je patrný.

Byť texty jsou mnohdy stručné, obrazová dokumentace je vskutku bohatá. Kvalita fotografií je velmi dobrá a pochvalu si zaslouží i vkusná typografická úprava. V textové části u jednotlivých lokalit jsou stručně zaznamenány dějiny nástroje, rejstříková dispozice a základní informace o technickém ovládní varhanního stroje. Vzhledem ke skutečnosti, že základním varhanářským jazykem v Evropě je stále němčina, bylo by vhodné, kdyby bylo ke knize připojeno rovněž německé resumé, když i samotná církev nese v názvu německé město Augsburg.

Za největší přínos knihy považuji, že se věnuje všem nástrojům dané konfese. Tedy nejen těm, které dnes vnímáme jako památku *de iure* či *de facto*, ale i těm, jejichž trvalou hodnotu může v budoucnu prokázat čas. Proto lze vítat výše uvedenou knihu jako obohacení vědomostí o tak složitém a historicky pozoruhodném nástroji, jakým varhany jsou.

Pavelka, Hubert: Varhany v kostelích Slezské církve evangelické a. v. Český Těšín 2011, Slezská církev evangelická a. v., 143 s. ISBN 978-80-87340-02-8

POZNÁMKY

- 1 Například Horák, Tomáš: *Varhany a varhanáři na Českolipsku*. Česká Lípa 1996; týž: *Varhany a varhanáři Ústecka*. Ústí nad Labem 2002.
- 2 Uhlíř, Václav: *Varhany královéhradecké diecéze*. Hradec Králové 2007.

Z nové literatury (nejen) o Těšínsku

Radim Jeř – David Pindur

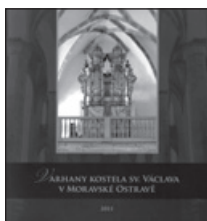
Zachara, Jacek (red.): Cygański Las. Park Kulturowy. Bielsko-Biała 2011, 29 s., ISBN neuvedeno

Občanské sdružení Olszówka z Bielsko-Biały vydalo publikaci přibližující barvitě dějiny, hodnotnou architekturu i přírodu bílského Cikánského lesa. Toto místo patřilo k nejoblíbenějším lokalitám určeným k rekreaci a turistice nejen tamějších obyvatel.

Od roku 1895 bylo s centrem Bílska spojeno tramvajovou dopravou. Do roku 1918 zde vyrostlo mnoho vil projektovaných významnými rakousko-uherskými architekty, v jejich výstavbě se pokračovalo i v meziválečném období. Brožura, vydaná k výročí 700 let obce Mikuszowice, je doplněna historickou i současnou ikonografií.

Krátký, Jiří: Varhany kostela sv. Václava v Moravské Ostravě. Ostrava 2011, 51 s., ISBN 978-80-260-0625-1

Nejstarší ostravský kostel se po dlouhodobé rekonstrukci dočkal hodnotného hudebního nástroje. Staly se jím barokní varhany z konce 18. století, které se původně silně poškozené nacházely na kůru farního kostela sv. Mikuláše ve Vlkočích u Fulneku. Jejich stavitelem byl frýdecký varhanář František Hořčíčka. Kvalitní publikace popisuje průběh náročné rekonstrukce nástroje v širším historickém kontextu Hořčíkovy tvorby (včetně Těšínska) a předchozích varhan v ostravském kostele sv. Václava.

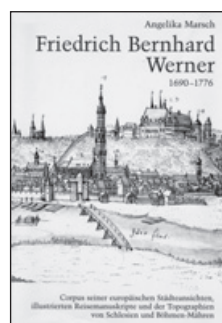
Borchardt, Karl (ed.): Schlesische Lebensbilder. Band X. Insingen 2010, 297 s., ISBN 978-3-7686-3508-0

V roce 2010 vydalo nakladatelství Degener & Co. jubilejní desátý svazek v rámci ediční řady *Schlesische Lebensbilder* založené již v roce 1922. Editoři a autoři na jejich stránkách představují formou životopisných medailonů významné slezské rodáky či osobnosti, které se ve Slezsku prosadily, a to napříč stoletími od středověku po dnešek.

Aktuální svazek obsahuje životopisy 25 osob, z nichž můžeme uvést např. svídnického knížete Boleslava II., těšínského knížete Adama Václava, malíře Friedricha Augusta Tittela nebo bojovníci za práva židů Gabrielu hraběnkou Magnisovou.

Marsch, Angelika: Friedrich Bernhard Werner 1690–1776. Corpus seiner europäischen Städteansichten, illustrierten Reisemanuskripte und der Topographien von Schlesien und Böhmen-Mähren. Weißhorn 2010, 674 s., ISBN 978-3-87437-534-4

Monumentální dílo Friedricha Bernharda Wernera, rodáka z dolnoslezské vsi Topola a jednoho z nejplodnějších barokních kreslířů, se stalo předmětem systematického výzkumu hamburské badatelky Angeliky Marsch (1932–2011). Publikace

představuje završení celoživotní autorčiny práce, v níž jsou shrnuty nejnovější poznatky o Wernerovi a jeho tvorbě, jež čítá bezmála 2 800 grafik a perokreseb vedut, map a plánů několika stovek evropských lokalit, Těšínské Slezsko nevýmaje. Tento impozantní soubor je představen formou precizního katalogu a řadou černobílých reprodukcí.

Bahlcke, Joachim – Gawrecki, Dan – Kaczmarek, Ryszard (red.): Historia Górnego Śląska. Polityka, gospodarka i kultura europejskiego regionu. Gliwice 2011, 555 s., ISBN 978-83-60470-41-1; ISBN 978-83-60353-99-8; ISBN 978-83-932012-1-1

Výsledkem několikaletého projektu, na němž se podíleli polští, němečtí i čeští odborníci, je syntetické zpracování dějin Horního Slezska od pravěku do současnosti. Velkoformátovou publikaci s řadou barevných vyobrazení, map a dalších příloh (soupisy knížat, zemských hejtmanů, starostů, prezidentů aj.) vydalo sdružení Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej za účasti katovického Slezského muzea a společnosti Frodo. Kolektivní monografie je rozdělena do přehledných, tematicky zaměřených kapitol, ve kterých jsou v širších souvislostech popsány politické, hospodářské a kulturní dějiny. Nechybí ani výběrová bibliografie a rejstříky.

Města a obce Těšínska se představují

Dětmarovice

Slezská obec Dětmarovice se nachází v severovýchodní části ostravské aglomerace a leží 7,5 km severozápadně od města Karviné v nadmořské výšce 214–234 m. Nejvyššími body obce jsou Wilczkův kopec (266 m n. m.) a Něbrojův kopec (250 m n. m.). Dětmarovice hraničí s městy Karviná a Orlová, obcemi Dolní Lutyně, Doubrava a Petrovice u Karviné a na severu s Polskem. Správní obvod obce tvoří dvě katastrální území, Dětmarovice a Koukolná. Místní částí Dětmarovic je Zálesí, Olmovec a Glembovec. Obcí protéká řeka Olše a potok Mlýnka. Centrum je soustředěno po obou stranách hlavní silnice vedoucí z Karviné do Bohumína, další domy a objekty pak podél vedlejších cest, zejména v jižní části obce. První písemná zmínka se objevuje v soupisu desátků vratislavského biskupství z počátku 14. století a o Koukolně z roku 1447. Dětmarovice byly původně majetkem těšínských knížat. Kniže Přemysl I. prodal v roce 1362 polovinu Dětmarovic Držkovici z Vernersdorfu (Věřňovic) a druhou polovinu si dále podržel. Obě vsi zůstaly pod jednou vrchností a rod Držků začal používat predikát „z Dětmarovic“. Roku 1447 připadly Dětmarovice knížeti Boleslavovi II. Společně s Koukolnou se staly součástí fryštátského panství. Obyvatelé Koukolně i Dětmarovic se aktivně zapojili do rozsáhlého povstání poddaných na Těšínsku v roce 1766. V roce 1792 bylo fryštátské dominium, k němuž tehdy patřily obě vsi, prodáno hraběti Janu Larischovi, který je spojil se svými karvinskými statky. V průběhu let se často měnili majitelé i název obce, např. v roce 1869 to byly Dziermarowice a ve 20. století Dětmarovice. Koukolná se v polovině 19. století stala osadou Dětmarovic.

Zdejší obyvatelé se původně živili zemědělstvím. V polovině 19. století jim začala poskytovat obživu práce na šachtách v okolí, posléze se orientovali na řemesla a živnosti. Průmysl se v průběhu let soustředil do severní části obce, jejíž dominantou je tepelná Elektrárna Dětmarovice vybudovaná v první polovině 70. let minulého století. Budování průmyslových podniků je spojeno se strategickou polohou železniční tratě, jež protíná katastr Dětmarovic od roku 1855, kdy byl zahájen provoz na trati Bohumín – Dědice Severní dráhy Ferdinandovy. O 100 let později, v letech 1955–1963, byla vybudována přeložka pro převedení dopravy na nový úsek trati Bohumín – Dětmarovice – Louky nad Olší a postavena nová stanice s výpravní budovou.

V centru obce poutá pozornost římskokatolický farní kostel sv. Máří Magdalény, který byl postaven v letech 1869–1870 na místě původního dřevěného kostela, o němž pocházejí první zmínky z první poloviny 15. století. Zděný kostel je jednolodní stavbou v novorománském slohu.

V roce 1958 byl nově vyzdoben nástrojnými malbami akademického malíře Josefa Drhy. V interiéru jsou umístěny i některé sochy z původního dřevěného kostela – dřevorezby s polychromií z 18. století (sv. Jan Sarkander a sv. Jan Nepomucký). Stavební ruch druhé poloviny 19. století přinesl výstavbu dalších objektů jako fary nebo čtyřtřídní školní budovy. V katastru Dětmarovic se nachází téměř dvě desítky především drobnějších památek sakrální architektury, např. Bartečkova kaple, Antončíkův kříž nebo pověstmi opředená Něbrojova kaple zasvěcená sv. Isidorovi.

Na přelomu 19. a 20. století měl velký význam pro šíření osvěty a pěstování národního citění spolek Czytelnia ludowa (1897) a vzdělávací spolek Pokrok pro Slezsko (1906). V současnosti navazuje na mnohaleté tradice Sportovní klub Dětmarovice, TJ Sokol Dětmarovice a Sbor dobrovolných hasičů Dětmarovice.

Milovníkům sportu, přírody a poznávání historie regionu dává velkou možnost aktivního trávení volného času cyklotrasa Racibórz – Krzyżanowice – Chotěbuz, která byla otevřena 12. května tohoto roku a vede podél řek Olše a Odry i Dětmarovicemi. Pracovní příležitosti v obci poskytuje tepelná elektrárna, na zaměstnanosti se podílí také několik firem působících zvláště v oblasti stavebnictví a služeb. Vlídné prostředí obce, příznivá poloha, občanská vybavenost, podmínky a zázemí pro kulturní i sportovní využití podporují intenzivní výstavbu rodinných domů i růst počtu obyvatel.

Pošta, r. 2012

Obecná škola a věž farního kostela sv. Máří Magdalény, okolo r. 1910

Elektrárna Dětmarovice, r. 2012

Hostinec, okolo r. 1910

Adresa: Obecní úřad Dětmarovice, 735 71 Dětmarovice 27, tel.: 596 540 140, e-mail: obec@detmarovice.cz, www.detmarovice.cz
• Starosta obce: Ing. Ladislav Rosman • Počet členů zastupitelstva: 15 (KSČM – 6 mandátů, ODS – 3, NK pro Dětmarovice – 3, KDU-ČSL – 1, ČSSD – 2) • Počet obyvatel k 1. 9. 2012: 4 143, z toho 2 117 žen a 2 026 mužů • Rozloha: 1 376 ha

